

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ОБЛІКУ ТА АУДИТУ**

КАФЕДРА БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

МЕЛЬНИК Назар Олегович

**ОБЛІКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПОТОЧНОЮ
ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ ЗА ТОВАРИ, РОБОТИ,
ПОСЛУГИ**

**Кваліфікаційна робота на здобуття
освітнього ступеня «Бакалавр»
Галузь знань 07 «Управління та адміністрування»
Спеціальність 071 «Облік і оподаткування»
Освітньо-професійна програма «Облік і оподаткування»**

Науковий керівник:

Доктор економічних наук,

**Професор кафедри бухгалтерського
обліку**

Правдюк Наталія Леонідівна

ВІННИЦЯ – 2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет обліку та аудиту

Кафедра бухгалтерського обліку

Затверджую:
Завідувач кафедри,
д.е.н, професор Правдюк Н.Л.
_____ «10» вересня 2022 р.

ЗАВДАННЯ НА МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ

Студенту: Мельнику Назару Олеговичу
на тему: «Облікове забезпечення управління поточною дебіторською заборгованістю за товари, роботи, послуги» затверджена наказом № 316-д від 09 вересня 2022 р.

Календарний план виконання магістерської роботи

<i>Структура роботи</i>		<i>Термін підготовки</i>
<i>Вступ</i>		<i>22.12.22</i>
<i>Розділ 1</i>	<i>Теоретико-методичні засади облікового забезпечення управління дебіторською заборгованістю за товари, роботи, послуги</i>	<i>22.12.22</i>
<i>Розділ 2</i>	<i>Стан облікового забезпечення управління дебіторською заборгованістю за товари, роботи, послуги на підприємстві</i>	<i>27.01.23</i>
<i>Розділ 3</i>	<i>Удосконалення облікового забезпечення управління дебіторською заборгованістю за товари, роботи, послуги на підприємстві</i>	<i>31.03.23</i>
<i>Висновки та пропозиції</i>		<i>15.04.23</i>
<i>Список використаних джерел</i>		<i>15.04.23</i>
<i>Подання роботи на перевірку системою «Anti-Plagiarism»</i>		<i>до 21.04.2023</i>
<i>Доопрацювання дипломної роботи</i>		<i>19.05.2023</i>
<i>Здача завершеної роботи секретарю ДЕК</i>		<i>20.06.2023</i>

*Термін подання роботи на кафедру
для попереднього захисту «08» травня 2023 р.*

Завдання видав керівник «10» 09. 2022 р.

Підпис _____

АНОТАЦІЯ

Предметом дослідження в кваліфікаційній роботі є сукупність теоретичних, методично-організаційних та практичних аспектів облікового забезпечення управління поточною дебіторською заборгованістю за товари, роботи, послуги та визначення шляхів його удосконалення.

Об'єктом дослідження є методика облікового забезпечення управління поточною дебіторською заборгованістю за товари, роботи, послуги за використання інформаційних даних ТОВ «Наш Хліб Вінниця», Україна, 21001, Вінницька обл., місто Вінниця.

Мета бакалаврської роботи полягає у поглибленні теоретичних засад та розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення теоретичних, методично-організаційних та практичних аспектів облікового забезпечення управління поточною дебіторською заборгованістю за товари, роботи, послуги на підприємстві.

Для досягнення мети в дипломній роботі окреслено такі завдання:

- розкрити сутність поточної дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги, розглянути генезис та виокремити й систематизувати принципи організації її обліку;
- з'ясувати організаційно-технологічні особливості підприємств хлібопекарської промисловості та їх вплив на організацію облікового забезпечення управління поточною дебіторською заборгованістю за товари, роботи, послуги на підприємстві;
- окреслити проблемні аспекти організації облікового забезпечення управління поточною дебіторською заборгованістю за товари, роботи, послуги та визначити шляхи її удосконалення на підприємстві.

Одержані результати можуть бути використані в практичній діяльності підприємств хлібопекарської промисловості .

Ключові слова: поточна дебіторська заборгованість, система управління підприємством; облікове забезпечення.

ЗМІСТ

	ВСТУП	6
	РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОБЛІКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ ЗА ТОВАРИ, РОБОТИ, ПОСЛУГИ	9
1.1.	Сутність поточної дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги, її генезис та місце в системі управління підприємством	9
1.2.	Роль обліково-аналітичної інформації в управлінні поточною дебіторською заборгованістю за товари, роботи, послуги на підприємстві	17
1.3	Організація облікового забезпечення управління поточною дебіторською заборгованістю за товари, роботи, послуги на підприємстві у відповідності до НП (С) БО 10 «Дебіторська заборгованість»	24
	РОЗДІЛ 2. СТАН ОБЛІКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ ЗА ТОВАРИ, РОБОТИ, ПОСЛУГИ НА ПІДПРИЄМСТВІ	30
2.1.	Оформлення первинними документами виникнення та погашення поточної дебіторської заборгованості	30
2.2	Організація аналітичного та синтетичного обліку поточної дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги	44
2.3	Облікове забезпечення управління резервом сумнівних боргів	48
2.4	Облікове забезпечення управління розрахунками із іншими дебіторами	51
2.5	Облікове забезпечення управління дебіторською заборгованістю за товари, реалізовані іноземним покупцям	55
	РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ ЗА ТОВАРИ, РОБОТИ, ПОСЛУГИ НА ПІДПРИЄМСТВІ	73

3.1.	Удосконалення організації обліку дебіторської заборгованості як інформаційного джерела для управління платоспроможністю підприємства	73
3.2.	Контролінг як засіб управління поточною дебіторською заборгованістю за товари, роботи та послуги	87
3.3	Управлінський облік дебіторської заборгованості	97
	ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	103
	ДОДАТКИ	

ВСТУП

Процес відображення даних щодо дебіторської заборгованості в бухгалтерському обліку обумовлений необхідністю забезпечення належного інформаційного забезпечення управлінських рішень у сфері розрахунків із покупцями та замовниками продукції (товарів, робіт, послуг) підприємства.

В процесі ведення ділових переговорів щодо участі підприємства у тендерах та обсягів постачання у майбутньому фахівці мають бути поінформовані про наявний стан та рух заборгованості дебіторів, що є основою обговорення параметрів партнерства у стратегічній перспективі, а саме можливості надання відстрочки платежів, необхідності авансування продукції, доцільності надання торгівельних знижок тощо¹.

Дебіторська заборгованість - це показник фінансового стану підприємства, що вказує на суму заборгованості на користь підприємства на певний термін за наданий комерційний та споживчий кредити покупцям, а також як суму авансу для постачальників, щодо яких у підприємства з'являється майнове документально підтвержене право вимоги оплати боргу².

Обліково-аналітична система забезпечення управління поточною дебіторською заборгованістю виконує інформаційну, облікову, аналітичну та контрольну функції, що забезпечують досягнення визначеної мети, а саме: надання інформаційної підтримки у прийнятті управлінських рішень; аналіз та оцінка ефективності рішень щодо управління поточною дебіторською заборгованістю та підприємством в цілому. Складовими обліково-аналітичної системи забезпечення управління поточною дебіторською є підсистеми обліку поточної дебіторської заборгованості, її аналізу та контролю. Комплекс

¹ Тирінов А.В. Методологія облікової класифікації дебіторської заборгованості підприємства. Науковий вісник Херсонського державного університету. Випуск 20. Частина 2. 2016. С.173-176

² Лисак О.П. Економічна сутність дебіторської та кредиторської заборгованості. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/2617-7064/article/view/782/801>

моніторингу поточної господарської діяльності підприємства і аналізу факторів зовнішнього середовища допомагає своєчасно відстежувати негативні тенденції, обирати стратегічну модель поведінки в кризових ситуаціях і ухвалювати ефективні управлінські рішення щодо поточної дебіторської заборгованості, направлені на їх нейтралізацію.

Предметом дослідження в кваліфікаційній роботі є сукупність теоретичних, методично-організаційних та практичних аспектів облікового забезпечення управління поточною дебіторською заборгованістю за товари, роботи, послуги та визначення шляхів його удосконалення.

Об'єктом дослідження є методика облікового забезпечення управління грошовою кредиторською заборгованістю *за використання інформаційних даних* ТОВ «Наш Хліб Вінниця», Україна, 21001, Вінницька обл., місто Вінниця.

Мета бакалаврської роботи полягає у поглибленні теоретичних засад та розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення теоретичних, методично-організаційних та практичних аспектів облікового забезпечення управління поточною дебіторською заборгованістю за товари, роботи, послуги на підприємстві. Для досягнення мети в дипломній роботі окреслено такі завдання:

- розкрити сутність поточної дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги, розглянути генезис та виокремити й систематизувати принципи організації її обліку;

- з'ясувати організаційно-технологічні особливості підприємств хлібопекарської промисловості та їх вплив на організацію облікового забезпечення управління поточною дебіторською заборгованістю за товари, роботи, послуги на підприємстві;

- окреслити проблемні аспекти організації облікового забезпечення управління поточною дебіторською заборгованістю за товари, роботи, послуги та визначити шляхи її удосконалення на підприємстві.

Методами дипломного дослідження є:

– структурний та системний методи теоретичного узагальнення, який було використано при розкритті сутності, природи та принципів формування поточної дебіторської заборгованості підприємств;

– порівняльний та факторні методи, які були застосовані для узагальнення досвіду управління поточною дебіторською заборгованістю хлібопекарських підприємств та станом облікового забезпечення її управління у вітчизняній та зарубіжній практиці;

– економіко-математичні, статистичні методи використано для проведення дослідження показників результатів фінансової діяльності та рівня поточної дебіторської заборгованості підприємства;

– історичний та логічний підходи були використані при дослідженні сутності поточної дебіторської заборгованості, а також визначенні доцільності та шляхів удосконалення системи облікового забезпечення управління поточною дебіторською заборгованістю хлібопекарських підприємств.

Інформаційну базу дослідження становили законодавчі та нормативні акти з питань облікового забезпечення управління дебіторською заборгованістю підприємств, статистичні та аналітичні матеріали, фінансова звітність ТОВ «Наш Хліб Вінниця», м. Вінниця, Вінницької області, а також відповідні монографії, наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених за темою дослідження.

Апробація результатів дипломної роботи. Основні положення та результати дослідження, викладені у дипломній роботі, доповідалися, обговорювалися та отримали позитивну оцінку на міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції³.

³ Мельник Н. Поточна дебіторська заборгованість : облікові аспекти щодо управління. Розвиток фінансів, аудиту, бухгалтерського обліку та оподаткування: реалії часу. II Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція студентів, аспірантів та молодих вчених пам'яті видатного українського вченого-економіста Сергія Юрія. 01 лютого 2023 року м. Кам'янець-Подільський. С.83-86

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОБЛІКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ ЗА ТОВАРИ, РОБОТИ, ПОСЛУГИ

1.1 Сутність поточної дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги, її генезис та місце в системі управління підприємством

В ринковій економіці взаємовідносини між підприємствами, організаціями і установами, мають характер грошових розрахунків, підприємства водночас можуть виступати як постачальниками для одних, так і покупцями для інших. В ході господарських відносин, наявність заборгованості є об'єктивним явищем. Зважаючи на обмеженість фінансових ресурсів, заборгованість суттєво впливає на фінансовий стан підприємства та результати його діяльності. При цьому дебіторська заборгованість зумовлює тимчасове вилучення обігового капіталу підприємства та зменшення рівня його оборотності, а кредиторська – тимчасове залучення капіталу. Тому досить важливим є постійне відстеження пропорцій між цими двома видами заборгованостей⁴.

Дебіторська заборгованість – це наслідок цивільних зобов'язань, що виникають у результаті визначеної угоди, яка оформлена договором і являє собою дію суб'єктів, що беруть у ній участь (юридичних чи фізичних осіб), результатом чого є виникнення товарних і грошових зобов'язань⁵.

Заборгованість покупців за готову продукцію та товари підприємства у ринковій економіці є звичайним явищем. Це – комерційні кредити, які позитивно впливають на діяльність підприємства. Як переконує досвід

⁴ Майборода О.Є., Косарева І.П., Корабейнікова І.О. Характеристика сутності та поняття дебіторської і кредиторської заборгованості. Економіка і суспільство. Випуск 15.2018. С.396-402

⁵ Береза С.Л. Проблема визначення дебіторської заборгованості в обліку. Вісник ЖДТУ. 2003. № 4 (26). С. 32–37.

українських підприємств, що ведуть успішний бізнес, і більшості західних фірм, дебіторська заборгованість у їхніх активах становить 20–21%.

Конкуренція між товаровиробниками змушує господарства погоджуватися на відстрочку платежів, у результаті чого і з'являється дебіторська заборгованість. Науковці⁶ наголошують, що при цьому важливо розуміти, що кошти, включені в дебіторську заборгованість, фактично не беруть участі в виробничому обороті, а лише існують в балансовому вигляді, що, звичайно, не є позитивним моментом для господарюючого суб'єкта. Надмірне зростання дебіторської заборгованості може призвести до фінансового краху суб'єктів господарювання, тому важливо організувати ефективний контроль її стану і вчасно вдаватися до її стягнення.

Дебіторська заборгованість виступає як заборгованість інших підприємств або окремих осіб за платежами цьому підприємству, а кредиторська – це сума заборгованості цього підприємства іншим підприємствам і окремим особам. З історичного погляду ще в 1625 році було надане таке визначення: дебітор – це той хто має (власник), хто отримує, кому поставляють, продають або від кого сподіваються отримати платіж, або, нарешті, той, хто повинен платити; кредитор – це той, хто видає (витрачає), з ким розраховуються, від кого отримують, з ким мають справу, хто продає, поставляє, у кого купують, той, кому потрібно платити⁷.

Сутністю дебіторської заборгованості є «дебітор» (від латинського *debitum* – борг, обов'язок). Згідно з П(С)БО 10 «дебіторська заборгованість», дебітори – це юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів⁸.

⁶ Даниленко А.С., Варченко О.М., Свиноус І.В., Гончарук І.В. та ін. Управління дебіторською заборгованістю у сільськогосподарських підприємствах: фінансово-обліковий аспект: монографія. За ред. О.М. Варченко. К.: 2019. 288 с.

⁷ Власова Н.О., Носач Л.Л. Управління дебіторською та кредиторською заборгованостями підприємств оптової торгівлі [Текст]: монографія. Харків: ХДУХТ, 2011. 229 с.

⁸ Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість», затверджено Міністерством фінансів України від 08.10.99 р. № 237. URL: zakon4.rada.gov.ua

На початку ХХ століття поняття «дебітор» та «кредитор» характеризувалися таким чином: «Відносини двох людей, які укладають угоду, можна визначити латинськими термінами «дебіт» (повинен) і «кредит» (вірити комусь)»⁹.

Дебіторська заборгованість має суттєве значення в діяльності підприємства. За своїм змістом дебіторська заборгованість є інструментом кредитування дебітора за отримані ним товари, надані роботи чи послуги на безвідсотковій основі.

Аналіз наукових публікацій свідчить, що однозначного визначення дебіторської заборгованості в дослідженнях учених немає, і пропонують різноманітні підходи до трактування цього поняття (табл.1.1).

Таблиця 1.1

Характеристика поняття «дебіторська заборгованість» вітчизняними та зарубіжними науковцями: огляд наукових джерел

№ п.з	Автор/джерело	Визначення поняття	Ключові слова
1	2	3	4
1.	Матицина Н.О. ¹⁰	Розмір неспроможності суб'єкта підприємницької діяльності виконати грошові зобов'язання перед підприємством після настання встановленого договором строку їх оплати	Неспроможність виконати грошові зобов'язання
2.	Білик М.Д. ¹¹	Це матеріальні ресурси, не оплачені контрагентами, або готівка, що вилучена у підприємства	Матеріальні ресурси, не оплачені контрагентами
3.	Гуня В.О. ¹²	Один із найважливіших складників кредитної діяльності підприємства, один з елементів для розрахунку показників її результативності	Один з елементів для розрахунку показників її результативності

⁹ Власова Н.О., Носач Л.Л. Управління дебіторською та кредиторською заборгованостями підприємств оптової торгівлі [Текст] : монографія. Харків: ХДУХТ, 2011. 229 с.

¹⁰ Матицина Н.О. Основні засади регулювання розрахункових відносин через управління дебіторською заборгованістю . Бухгалтерський облік і аудит. 2015. № 12. С. 38–42.

¹¹ Білик М.Д. Управління дебіторською заборгованістю підприємств. Фінанси України. Міністерство фінансів України. № 12.2003. С. 24–36.

¹² Гуня В.О. Удосконалення класифікації дебіторської заборгованості та її відображення у фінансовій звітності підприємств. Економічний простір. 2014. № 19. С. 124–131

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	
4.	Кужельний М.В. Лінник В.Г. ¹³	Визнається як актив, коли підприємство має юридичне право отримувати грошові кошти	Юридичне право отримувати грошові кошти
5.	Гнатенко Є.П. Волошина В.В. ¹⁴	Дебіторська заборгованість – це елемент оборотних коштів, її зменшення знижує коефіцієнт покриття. Тому необхідно вирішувати завдання не тільки зниження дебіторської заборгованості, але також її збалансованості з кредиторською.	Це елемент оборотних коштів
6.	Сурніна К.С. ¹⁵	дебіторська заборгованість – це матеріальні ресурси, що не оплачені контр- агентами, або готівка, що вилучена з обігу грошових коштів	Матеріальні ресурси, що не оплачені контрагентами
7.	Шевченко Б.О. ¹⁶	Показник фінансового стану підприємства, який являє собою суму заборгованості на користь підприємства на певну дату за наданий комерційний та споживчий кредити покупцям, а також авансування постачальників, щодо яких у підприємства з'являється майнове право вимоги оплати боргу. При цьому такі відносини мають документальне підтвердження.	Показник фінансового стану підприємства
8.	Майборода О.Є., Косарева І.П., Корабейнікова І.О. ¹⁷	Дбіторська заборгованість – це юридичне право підприємства отримати грошові кошти, матеріальні ресурси, що не оплачені контрагентами, і може використовуватися для оцінки фінансового стану підприємства на підставі розрахунку показників результативної його діяльності.	юридичне право отримувати грошові кошти

¹³ Кужельний М.В., Лінник В.Г. Теорія бухгалтерського обліку: Підручник. К.: КНЕУ, 2001. 334 с.

¹⁴ Гнатенко Є.П., Волошина В.В. Аналіз співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості підприємства. Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Економічні науки. № 1(4).2015.С.38-42

¹⁵ Сурніна К.С. Удосконалення обліку дебіторської і кредиторської заборгованості промислових підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к.е.н.: 08.06.04 «Бухгалтерський одлік, аналіз та аудит». Луганськ, 2002. 19 с

¹⁶ Шевченко Б.О. Теоретичні аспекти поняття «дебіторська заборгованість» Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського. URL: http://www.rusnauka.com/31_PRNT_2010/Economics/73594.doc.htm

¹⁷ Майборода О.Є., Косарева І.П., Корабейнікова І.О. Характеристика сутності та поняття дебіторської і кредиторської заборгованості. Економіка і суспільство. Випуск 15.2018. С.396-402

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4
10.	Федорченко О.Є. ¹⁸	Сума боргів юридичних і фізичних осіб підприємству в готівковій та безготівковій формах, яка виникає внаслідок господарських операцій, що відбулися в результаті минулих подій та підлягають погашенню у майбутньому.	Сума боргів підприємству
11.	Черненко Л.В. ¹⁹	Права (вимоги), що належать продавцю (постачальнику) як кредитору, на повернення боргів платниками та фінансовий ресурс, що тимчасово вилучений із кругообігу і підлягає поверненню у майбутньому	Фінансовий ресурс підприємства
12.	Грабова Н.М., Добровський В.М. ²⁰	Заборгованість інших підприємств та осіб нашому підприємству	Заборгованість нашому підприємству
13.	Кияшко О.М. ²¹	Сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату, що виникла в результаті минулих подій, яку кредитор має право вимагати відшкодувати	Сума заборгованості підприємству
14.	Лігоненко Л.О. ²²	Включені до майна підприємства його майнові вимоги до інших осіб, що є його боржниками в правовідносинах, які виникають за різних обставин.	Майнові вимоги підприємства
15	Даниленко А.С., Варченко О.М., Свиноус І.В. Гончарук І.В. ²³	Дебіторська заборгованість – це сума боргів, що належать підприємству від юридичних і фізичних осіб при фінансових взаємовідносинах з ними. Економічний сенс дебіторської заборгованості полягає в тому, що вона є чистим відволіканням фінансових ресурсів підприємства з його обороту, іммобілізацією коштів підприємства на користь третіх осіб.	Сума боргів, що належать підприємству

¹⁸ Федорченко О.Є. Облік і аналіз розрахунків з дебіторами (на прикладі текстильних підприємств легкої промисловості): автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит». Київ, 2009. 23 с

¹⁹ Черненко Л.В. Управління дебіторською заборгованістю в аграрних підприємствах: дис. ... к.е.н.: 08.00.04. К., 2007. 241 с.

²⁰ Грабова Н.М., Добровський В.Н. Бухгалтерський облік у виробничих та торгових підприємствах: учбовий посібник для студентів вузів. Під.ред. Н.В. Кужельного. К.: А.С.К., 2004. 320 с.

²¹ Кияшко О.М. Облік та аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємством: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит». Київ, 2011. 21 с

²² Лігоненко Л.О., Новікова Н.М. Управління дебіторською заборгованістю підприємства: навч. посіб. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. 275 с

²³ Даниленко А.С., Варченко О.М., Свиноус І.В., Гончарук І.В. та ін. Управління дебіторською заборгованістю у сільськогосподарських підприємствах: фінансово-обліковий аспект: монографія. За ред. О.М. Варченко. К.: 2019. 288 с.

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4
	Петрук О.М. ²⁴	Дебіторська заборгованість – це складова оборотного капіталу, яка є вимогами до фізичних чи юридичних осіб щодо оплати товарів, продукції, послуг. Збільшення дебіторської заборгованості означає вилучення коштів з обігу, що вимагає додаткового фінансування. Традиційна класифікація дебіторської заборгованості передбачає її розподіл за правовим критерієм на строкову або прострочену.	Складова оборотного капіталу підприємства
	Голов С.Ф. ²⁵	Дебіторська заборгованість - фінансовий актив, що є контрактним правом однієї сторони отримати гроші й узгоджується з відповідним зобов'язанням сплати іншої сторони.	Фінансовий актив підприємства
	Боді Зві, Мертон, Роберт. ²⁶	Дебіторська заборгованість – «рахунки до отримання» - це та сума, яку покупці продукції повинні виплатити корпорації (підприємству).	Рахунки до отримання
	Дубровська Є.В. ²⁷	Дебіторська заборгованість - це неоплачені юридичними та фізичними особами товари (роботи, послуги) та/або вилучені кошти з кругообігу підприємства, що мають документальне підтвердження, яке надає право на отримання боргу у вигляді грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів.	Неоплачені товари, вилучені кошти з кругообігу підприємства
	Махота А.В., Леонова Ю.О. ²⁸	Дебіторська заборгованість підприємства є господарським засобом та відображається в активах, адже її можна достовірно оцінити та підприємство очікує у майбутньому отримати економічну вигоду у вигляді доходу після її погашення.	Господарський засіб, який відображається в активах
	Іванов Є.О. ²⁹	Це боргові права до покупців	Боргові права

Джерело: сформовано автором на підставі опрацьованих джерел

²⁴ Петрук О.М. Облік та аналіз договірних відносин: проблеми теорії та практики. Житомир: ЖІТІ, 1999. 332 с.

²⁵ Голов С.Ф. та ін. Бухгалтерський облік за міжнародними стандартами: приклади та коментарії: практ. Посіб. К.: Лібра, 2001. 670 с.

²⁶ Боді Зві, Мертон, Роберт. Фінанси: Пер. С англ.: навч. Посіб./ Зві Боді, Роберт Мертон. М.: Видавн. Дім «Вільямс», 2000. 592 с.

²⁷ Дубровська Є.В. Дослідження сутності поняття «Дебіторська заборгованість». Вісник Сумського державного університету. Сер. Економіка. Суми: СумДУ, 2009. №2. С. 202-205.

²⁸ Махота А.В., Леонова Ю.О. Бухгалтерський облік та аналіз розрахунків з дебіторами. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream.pdf>

²⁹ Іванов Є.О. Класифікація факторів, що впливають на загальний рівень дебіторської заборгованості підприємства. Вісник МСУ. Вип.1–2. Т. VIII: Економічні науки. Харків, 2005. С. 35–3

На підставі аналізу наукових публікацій (табл.1.1) систематизуємо підходи до визначення поняття «дебіторська заборгованість» (рис. 1.1).

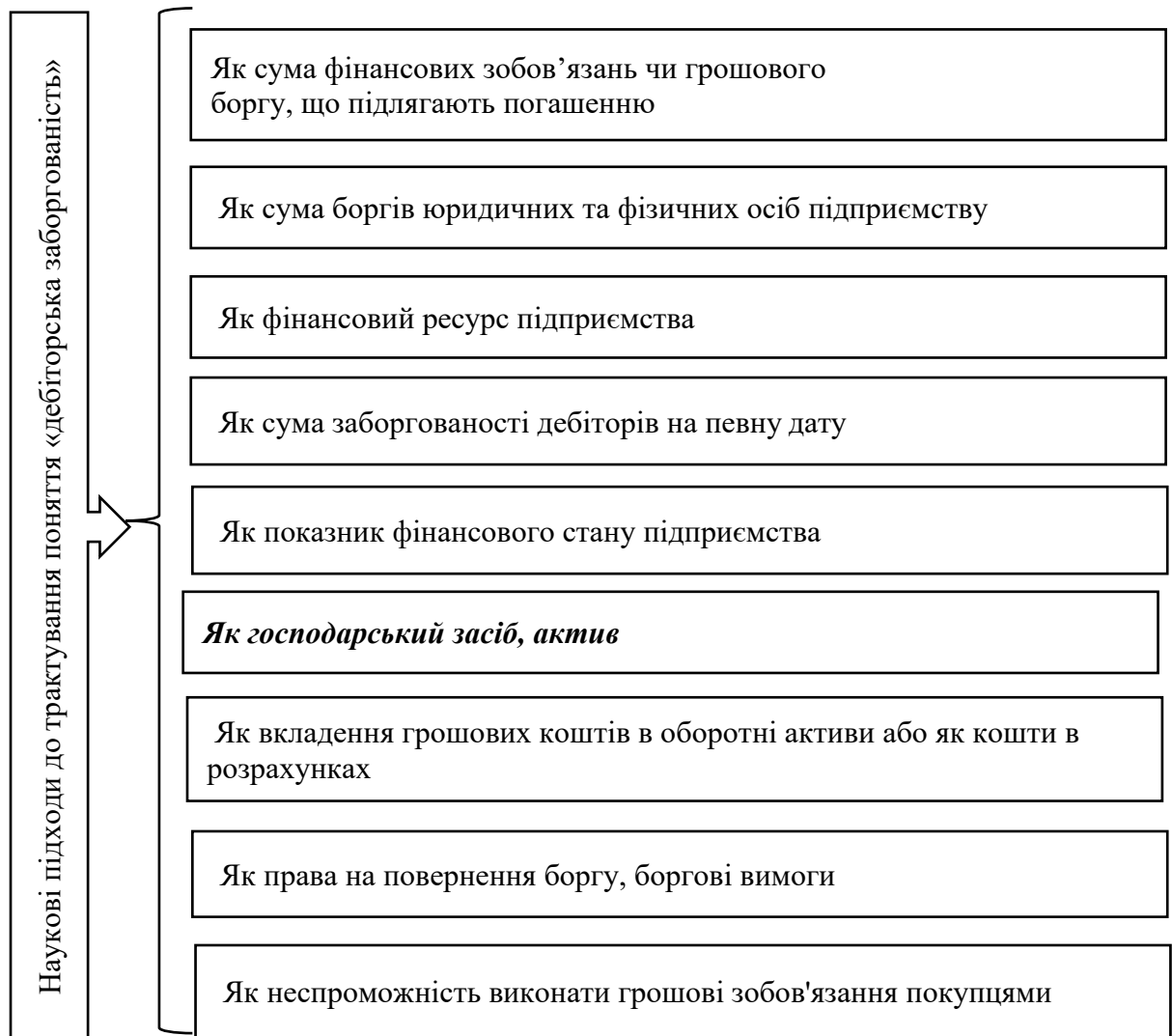


Рис.1.1 Наукові підходи до трактування поняття «дебіторська заборгованість»

Джерело: сформовано автором за опрацьованими матеріалами

Виникнення дебіторської заборгованості є нормальною ознакою процесу господарської діяльності підприємства, і кожен господарюючий суб'єкт зацікавлений в оптимізації її обсягу. Скорочення дебіторської заборгованості є резервом зниження потреби підприємства в обігових коштах та прискорення швидкості їх обігу.

Одночасно з визнанням дебіторської заборгованості відбувається її класифікація за певними критеріями, зокрема і за строком погашення та

зв'язком із нормальним операційним циклом. За строком погашення дебіторська заборгованість може бути довгостроковою і поточною. При цьому враховуються два критерії: строк погашення та зв'язок із нормальним операційним циклом.

Згідно з п. 4 НП(С)БО 10³⁰, довгострокова дебіторська заборгованість – сума дебіторської заборгованості, яка не виникає в ході нормального операційного циклу та буде погашена після 12 місяців із дати балансу. Поточна дебіторська заборгованість – сума дебіторської заборгованості, яка виникає в ході нормального операційного циклу або буде погашена протягом 12 місяців із дати балансу.

Критерієм класифікації заборгованості на поточну і довгострокову є операційний цикл.

На підставі опрацьованих джерел, поділяючи думку науковців, вважаємо, що :

– протягом періоду від моменту відвантаження продукції до моменту надходження платежу засоби підприємства знаходяться у вигляді дебіторської заборгованості, надмірний обсяг виникнення, порушення термінів погашення чи неможливість погашення є негативними ознаками фінансового стану підприємства;

– процес управління дебіторською заборгованістю вимагає вирішення таких завдань, як дослідження її економічної сутності та удосконалення класифікації, визначення напрямів управління дебіторською заборгованістю, що сприятиме зменшенню останньої;

– дебіторська заборгованість за умови існування ймовірності отримання підприємством майбутніх економічних вигід та можливості достовірного визначення її суми належить до активів (господарських засобів) підприємства, тобто формує його майно.

³⁰ П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», затв. Наказом МФУ від 08.10.99 № 237. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0725-99>.

1.2 Роль обліково-аналітичної інформації в управлінні поточною дебіторською заборгованістю за товари, роботи, послуги на підприємстві

Управління підприємством є складним з точки зору як технічної так і організаційної діяльності. В значній мірі це впливає із тих умов, я в яких потрібно здійснювати заходи, приймати рішення, реагувати на зміни.

Мазур В.А., Томчук О.Ф., Браніцький Ю.Ю.³¹ вважають, що ефективність функціонування кожного підприємства залежить також від того, відповідають чи не відповідають управлінські рішення реальному стану ринкового середовища господарювання (з урахуванням власного потенціалу підприємства). Базою для обґрунтування і прийняття оптимальних управлінських рішень має бути ефективно організована аналітична робота та діагностика діяльності підприємства.

Здатність управління заборгованістю підприємства, у тому числі дебіторською, є одним з ключових факторів вдалого функціонування підприємства. Інакше кажучи це можливість, яка допомагає з щонайменшими втратами пророкувати фінансові збитки, а при інциденті з їх появою – спроможність лімітувати несприятливі результати цих подій.

Дебіторська заборгованість є компонентом оборотних активів та впливає на показники фінансової стійкості. Вона є заборгованістю перед підприємством зі сторони дебіторів, тобто її клієнтів, яким поставлено чи надано товари, роботи або послуги, які ще не оплачені. Тому управління дебіторською заборгованістю має досить важливе значення в системі менеджменту будь-якого підприємства.

Передусім менеджмент підприємства цікавитиме інформація щодо:

- величини, динаміки, складу і структури його заборгованості;
- якості заборгованості; причин, які зумовили виникнення та існування (непогашення) заборгованості;

³¹ Мазур В. А., Томчук О. Ф., Браніцький Ю. Ю. Методика аналізу фінансового стану підприємства відповідно до вимог внутрішніх і зовнішніх користувачів. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2017. № 3 (19). С. 7–20

- частоти виникнення та погашення заборгованості;
- впливу заборгованості на фінансовий стан підприємства;
- доцільності вкладання коштів у заборгованість підприємства тощо³².

Найбільш гострі проблеми управління дебіторською заборгованістю представлено на рис.1.2.

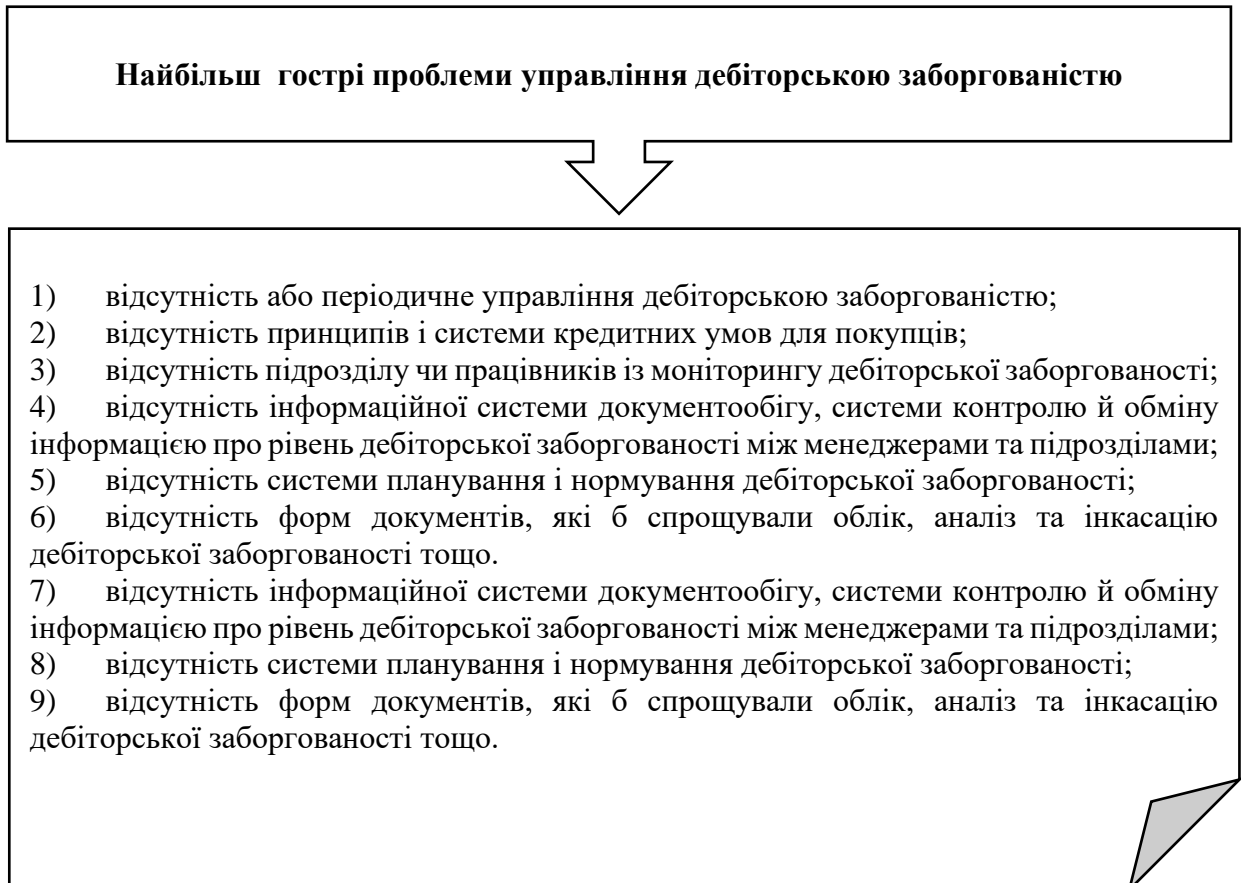


Рис.1.2. Найбільш гострі проблеми управління дебіторською заборгованістю

Джерело: сформовано автором на підставі:³³

Мулик Т.О. зазначає, що в сучасних умовах господарювання підвищуються відповідальність та незалежність підприємств, пов'язані із розробленням та прийняттям управлінських рішень щодо належної роботи з

³² Томчук О.Ф. Аналітичне забезпечення управління кредиторською заборгованістю підприємства. Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. Серія: Економічні науки. 2016. Т. 18, № 2. С. 160- 164.

³³ Ямненко Г.Є. Інформаційне забезпечення управління дебіторською заборгованістю. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Вип. 16. С. 530- 533.

різними дебіторами. Зрозуміло, що стан розрахункової дисципліни характеризується наявністю дебіторської заборгованості та має суттєвий вплив на фінансовий стан, на платоспроможність та фінансову стійкість. Недотримання договірної та розрахункової дисципліни, несвоєчасне пред'явлення претензій щодо боргів, що виникають, призводять до значного зростання невиправданої дебіторської заборгованості, а отже, до нестабільності фінансового стану господарюючого підприємства. Інформаційною основою для проведення аналітичної оцінки дебіторської заборгованості, а також для належного та ефективного управління нею, слугують дані, перш за все, бухгалтерського обліку. Саме на основі цих даних розраховуються склад та структура дебіторської заборгованості підприємства, система показників використання заборгованості, її оборотності, тощо. Таким чином особлива увага серед управлінського персоналу має належати питанням ефективного управління дебіторської заборгованості³⁴.

Отже, управління залежить від ефективної побудови системи обліково-аналітичного забезпечення, яка базується на даних бухгалтерського обліку, облікових та аналітичних операціях, проведення оперативного мікроаналізу, забезпеченні безперервності даного процесу і використанні його результатів при формуванні рекомендацій для прийняття управлінських рішень. При цьому загальна методологія і нормативні положення обліку і аналізу удосконалюються для раціонального використання в єдиній обліково-аналітичній системі³⁵.

Новий час потребує нових знань, навичок і вміння швидко реагувати на всі зміни в середовищі. Став відчутнішим зв'язок прийнятих рішень від вчасно отриманої, достовірної та доцільної інформації. Від неї безпосередньо залежить позитивний результат прийнятого рішення. Обліково-аналітичне

³⁴ Мулик Т.О. Аналітичне забезпечення дебіторської заборгованості в системі управління підприємства. Агросвіт. № 9-10. 2022.С.69-78

³⁵ Бутинець Ф. Івахненко С., Дави Т. Інформаційні системи бухгалтерського обліку. Житомир : ПП «Рута», 2002. 544 с

забезпечення почали розглядати як один з головних механізмів вирішення всіх завдань та цілей, що поставали перед керівниками підприємств³⁶.

На думку науковців Вінницького національного аграрного університету, система управління має забезпечувати належний підхід до заборгованості підприємства з тим, щоб ефективно управляти нею, забезпечувати оптимальне співвідношення між дебіторською та кредиторською заборгованостями, не допускати виникнення простроченої заборгованості, систематично здійснювати контроль за розрахунками тощо. Для того, щоб ефективно управляти заборгованістю господарюючого суб'єкту слід систематично здійснювати її аналітичну оцінку та контроль за змінами, що відбуваються у сфері заборгованості³⁷.

Юзва Р. П. зазначає, що система обліково-аналітичного забезпечення характеризується великою кількістю різних показників, що відображають стан окремих її елементів, входів та виходів та вимірюються кількісно у вигляді конкретних чисел. На думку науковця, складовими обліково-аналітичної системи є база облікових даних, планових даних, норм і нормативів, даних звітності, довідково-інформаційний фонд та система аналітичних показників. Дослідниця вважає, що обліково-аналітична система повинна будуватися за принципом хронології збору, опрацювання даних та формування звітних документів, від первинних документів до даних фінансової, внутрігосподарської та статистичної звітності³⁸. Джерелом утворення обліково-аналітичної інформації є облікова система та аналіз. Це зумовлює необхідність чіткого визначення та обґрунтування загальної характеристики облікової та аналітичної інформації.

³⁶ Реслер М.В. Значення обліково-аналітичної інформації в управлінні підприємством. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/>

³⁷ Мулик Т. О., Томчук О. Ф., Федоришина Л. І. Аналітичне забезпечення заборгованості підприємства в умовах антикризового управління. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2019. No 1. С. 146–160

³⁸ Юзва Р. П. Обліково-аналітична система – інформаційне забезпечення управління підприємством. URL: <https://magazine.faaf.org.ua/oblikovo-analitichna-sistema-informaciyne-zabezpechennya-upravlinnya-pidpriemstvom.html>

Облікова інформація - це підвид економічної, що пов'язана з функціями оперативного, бухгалтерського, статистичного обліку та відбиває господарські процеси, які вже здійснилися, а також фактичний стан. Облікова інформація має свої особливості, що робить її досить важливою для управління та прийняття правильних висновків. Вона виникає на різних етапах технології обліку і розв'язує різні облікові завдання: · кожен господарський процес зафіксований у вигляді операції у первинних документах, що є певним підтвердженням її здійснення. Цей документ є вихідною точкою для подальшого обліку та реєстрації в інших документах(облікових реєстрах); · облікові реєстри, в свою чергу, після заповнення стають носіями облікової інформації і відіграють вже досить вагому роль для аналізу і отримання аналітичної інформації, після проведення деяких математичних і аналітичних процедур розрахунків; на основі складання реєстрів можна скласти звітні форми обліку, що служить певним доказом ведення господарської діяльності підприємством. Виходячи з вище зазначеного можна сказати, що звіти є основними джерелами проведення економічного аналізу і становлять найбільшу вагу для управління. Взагалі, облікова інформація є невичерпною для аналізу. Вона становить близько 70% всієї сукупності інформаційних потоків на підприємстві і служить основою для розрахунків всіх можливих показників та здійснення порівняння³⁹.

Аналітична інформація включає в себе результати здійснення процедур математичної і логічної обробки прогнозової, планової, облікової і нормативної інформації по заданих алгоритмах розрахунку. Тобто вона виступає узагальнюючою по відношенню до інших видів інформації.

Інформаційне забезпечення економічного аналізу - це система даних і способи їх опрацювання, що дозволяють вивчити реальний стан об'єкта

³⁹ Реслер М.В. Значення обліково-аналітичної інформації в управлінні підприємством. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/>

управління, виміряти вплив факторів, які його визначають, а також виявити можливості здійснення необхідних управлінських дій»⁴⁰.

Аналітична інформація є продуктом економічного аналізу, що на великому підприємстві здійснюють спеціально створені аналітичні групи або підрозділи на чолі з спеціалістами-аналітиками. До основного кола їхніх завдань входить не тільки узагальнення та аналіз збутової, виробничої програми, виконання планів, розрахунок показників рентабельності, кредитоспроможності, стійкості тощо, а й забезпечення управління інформацією про надійність партнерів, про покупців, репутацію товарів, ціни, оцінку бізнес-проектів, аналіз зовнішньої фінансової та іншого роду інформації. Тобто, це досить широкий перелік питань. Перша ж група, яка була перерахована і є обліково-аналітичною інформацією, оскільки вона безпосередньо пов'язана з підприємством і будується на даних бухгалтерського обліку, що функціонує на підприємстві⁴¹.

Для побудови бухгалтерського обліку поточної дебіторської заборгованості доцільно розробити систему показників інформаційного забезпечення управління нею на конкретному підприємстві, що дозволить більш повно враховувати необхідну інформацію у процесі її формування.

У цих цілях обліково-аналітичне забезпечення може бути структуроване шляхом виділення фінансової і бухгалтерської інформації, даних управлінського обліку та фінансової звітності, а також даних, що формуються несистемним шляхом, із врахуванням зовнішніх факторів⁴².

На рис.1.3 сформовано механізм формування обліково-аналітичної інформації для підприємств, які зацікавлені в ефективному прийнятті управлінських рішень щодо поточної дебіторської заборгованості.

⁴⁰ Терещенко Л.О., Матієнко-Зубено І.І. Інформаційні системи і технології в обліку: Навч. посіб. К.:КНЕУ, 2004. 187 с.

⁴¹ Реслер М.В. Значення обліково-аналітичної інформації в управлінні підприємством. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/>

⁴² Кундря-Висоцька О.П. Інтеграція в обліку грошових потоків: передумови та необхідність. Тези Міжнародної наукової конференції «Розвиток обліку, аналізу і аудиту суб'єктів суспільного інтересу» (20-21 жовтня 2017 року). Житомир. 2017. С. 87-89.

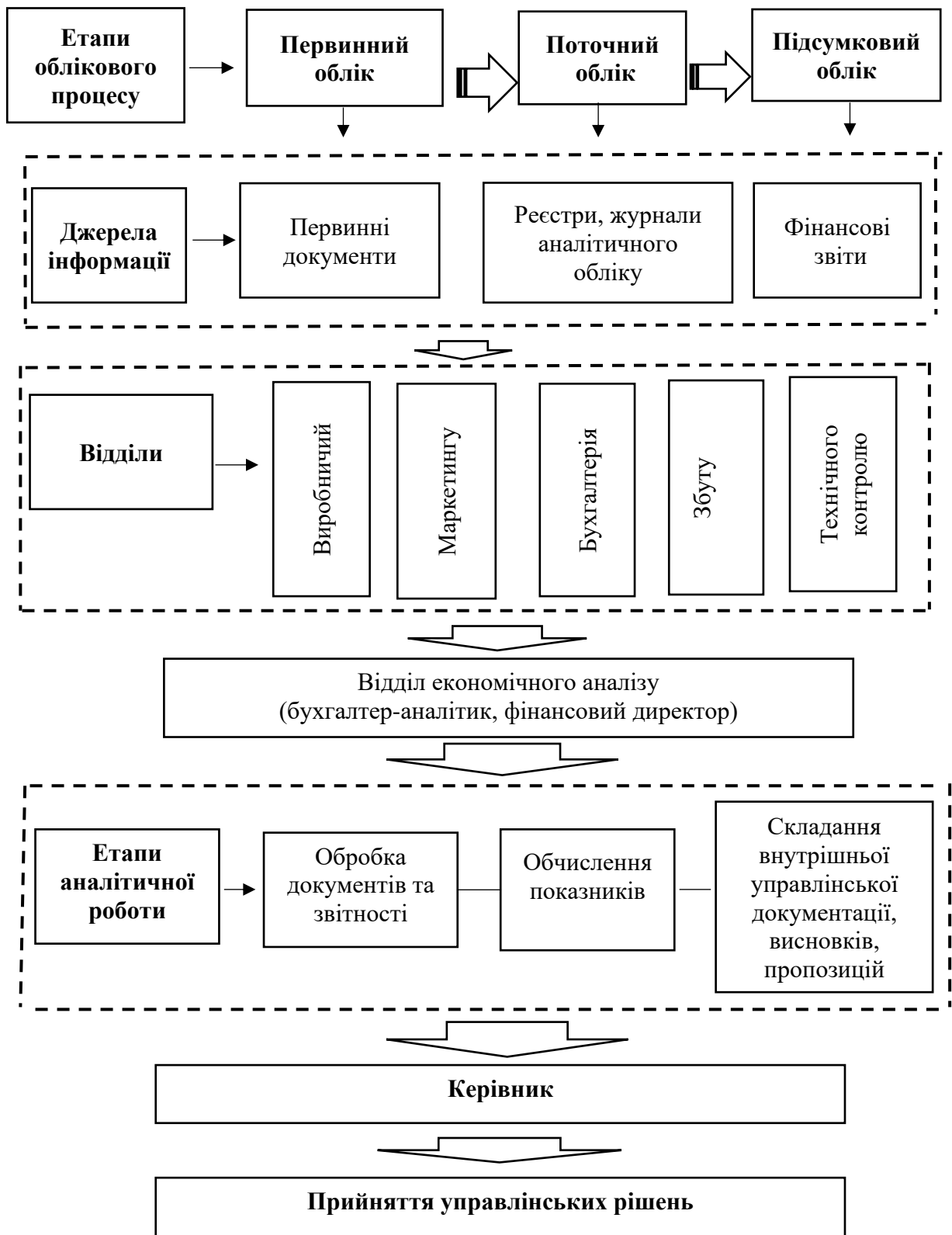


Рис.1.4 Механізм формування обліково-аналітичної інформації на підприємстві для управління поточною дебіторською заборгованістю

Джерело: сформовано автором на підставі опрацьованих джерел

Отже, відповідне обліково-аналітичне забезпечення управління поточною дебіторською заборгованістю базується на поєднанні фінансової та

внутрішньогосподарської облікової системи, результатом взаємодії якої є обліково-звітна інформація, як незамінний ресурс аналізу та адекватності обраних векторів розвитку. При цьому раціональне управління поточною дебіторською заборгованістю дозволяє вирішити головне завдання підприємства – підвищення ефективності його функціонування та забезпечує фінансову рівновагу і безперебійність діяльності, прискорює капіталооборот, знижує ризик неплатоспроможності.

1.3 Організація облікового забезпечення управління поточною дебіторською заборгованістю за товари, роботи, послуги на підприємстві у відповідності до НП (С) БО 10 «Дебіторська заборгованість»

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні здійснюється з метою⁴³: створення єдиних правил ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності, які є обов'язковими для всіх підприємств та гарантують і захищають інтереси користувачів; удосконалення бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

Регулювання питань методології бухгалтерського обліку та фінансової звітності здійснюється Міністерством фінансів України шляхом затвердження НП(С)БО та інших нормативно-правових актів щодо ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності. НП(С)БО, в свою чергу, з метою чіткого та однозначного розуміння затвердженої методології бухгалтерського обліку та фінансової звітності, тлумачить визначення використовуваних в них термінів.

Порядок бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості та її відображення у фінансовій звітності регулюються НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість». Дія НП(С)БО не поширюється тільки на бюджетні установи, всі інші юридичні особи зобов'язані керуватися його вимогами.

⁴³ Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>

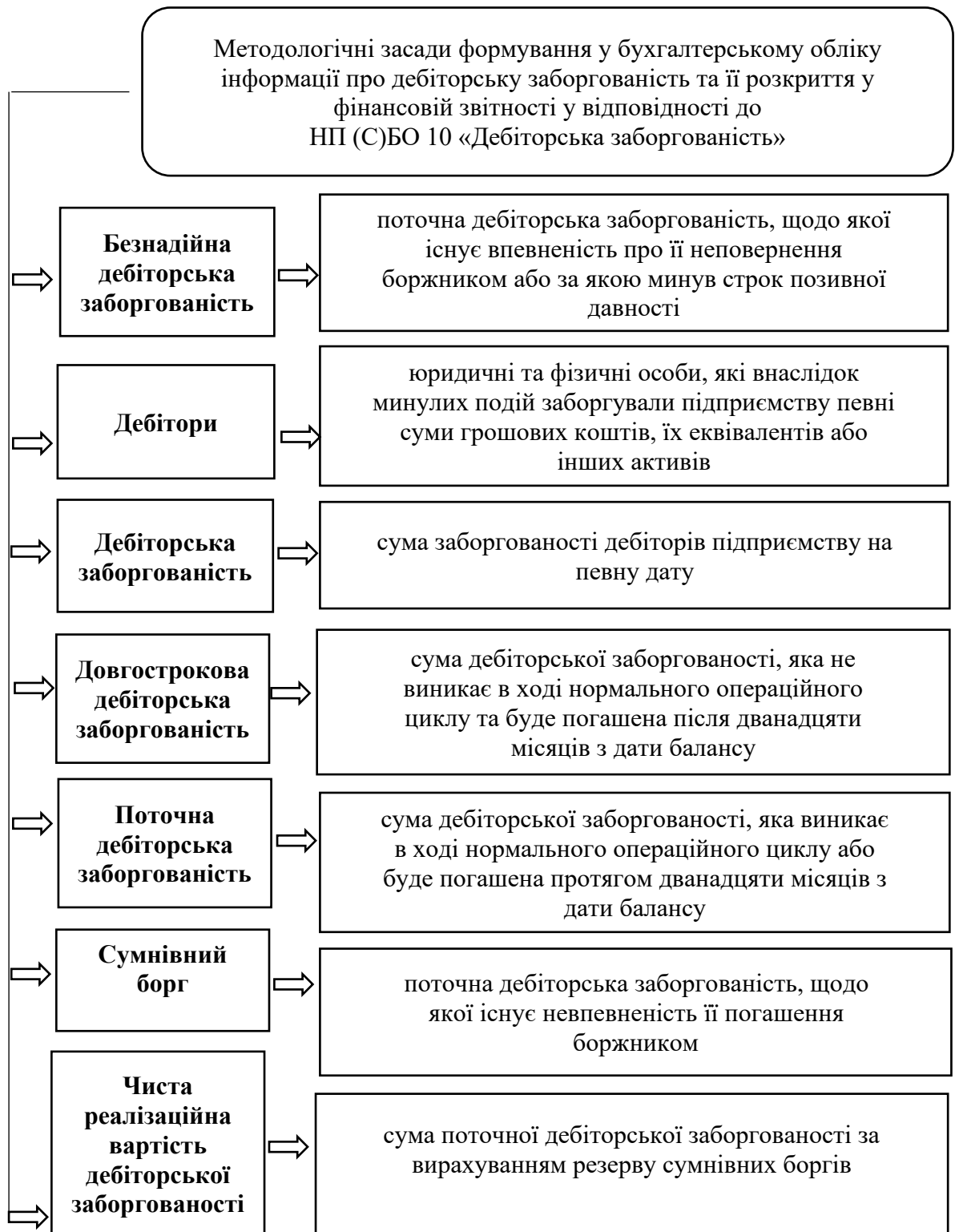


Рис.1.4 Визначення понять дебіторської заборгованості у відповідності до НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість»

Джерело: сформовано автором на підставі:⁴⁴

⁴⁴ Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість»: Наказ Міністерства фінансів України від 08.10.99 р. № 237. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99>.

На рис.1.5 розглянемо порядок визнання дебіторської заборгованості у відповідності до НП (С) БО 10 «Дебіторська заборгованість».

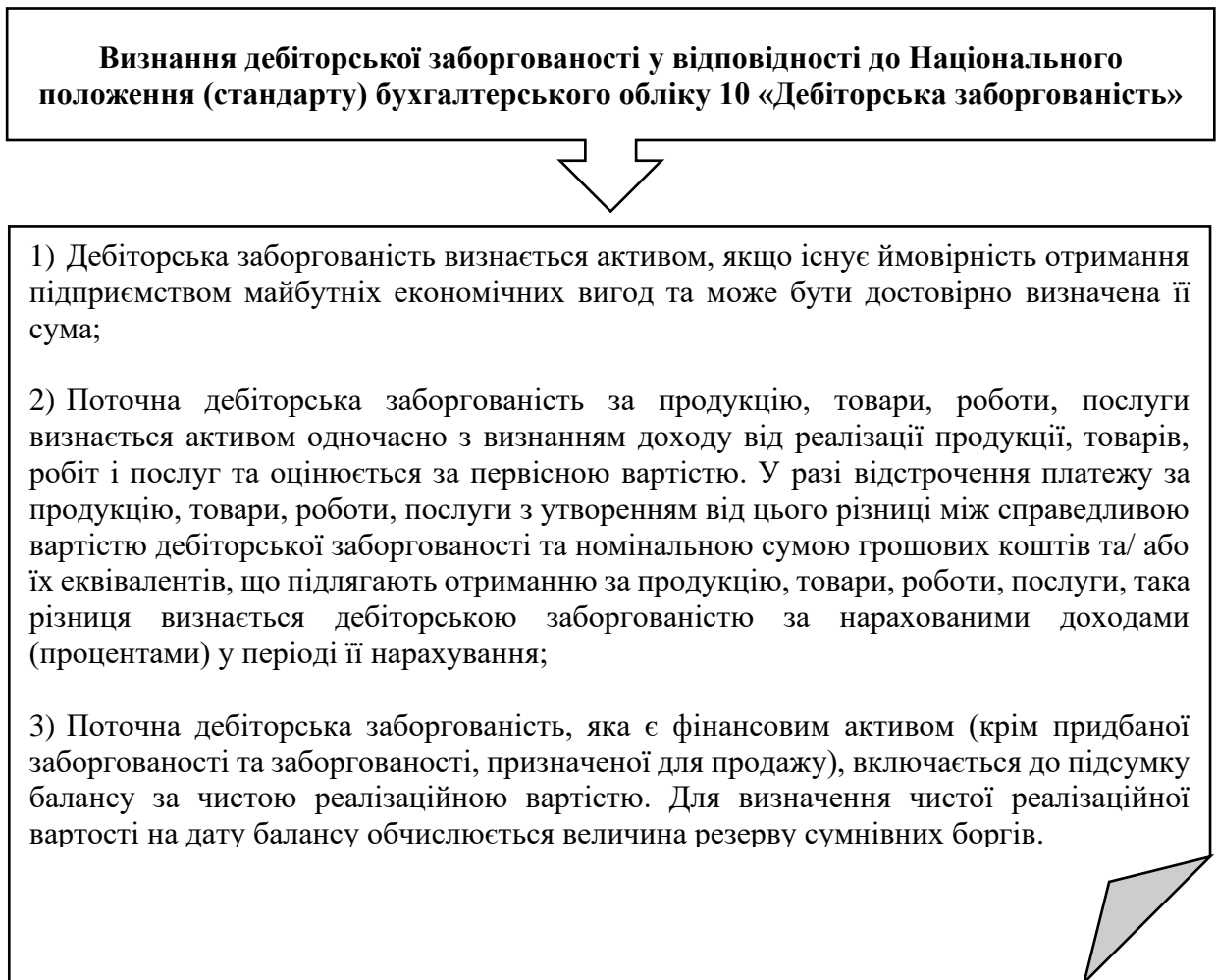


Рис.1.5 Визнання дебіторської заборгованості у відповідності до НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість»

Розглядаючи сутність категорії «дебіторська заборгованість» ми уже звертали увагу на те, що дебіторська заборгованість виступає у формі суми фінансових боргів підприємства, які ще не надійшли в рахунку оплати за наданою продукції, виконаним роботам або наданих послуг від фізичних або юридичних осіб на рахунки підприємства. Формування дебіторської заборгованості в процесі реалізації господарських відносин відбувається за допомогою продажу в кредит продукції.

У відповідності з НП (С) БО 10 «Дебіторська заборгованість» зазначено, що створення резерву сумнівних боргів не передбачено в частині поточної дебіторської заборгованості, якщо дебіторську заборгованість визнають

безнадійною, то вона списується з балансу із відображенням її у складі інших операційних витрат⁴⁵.

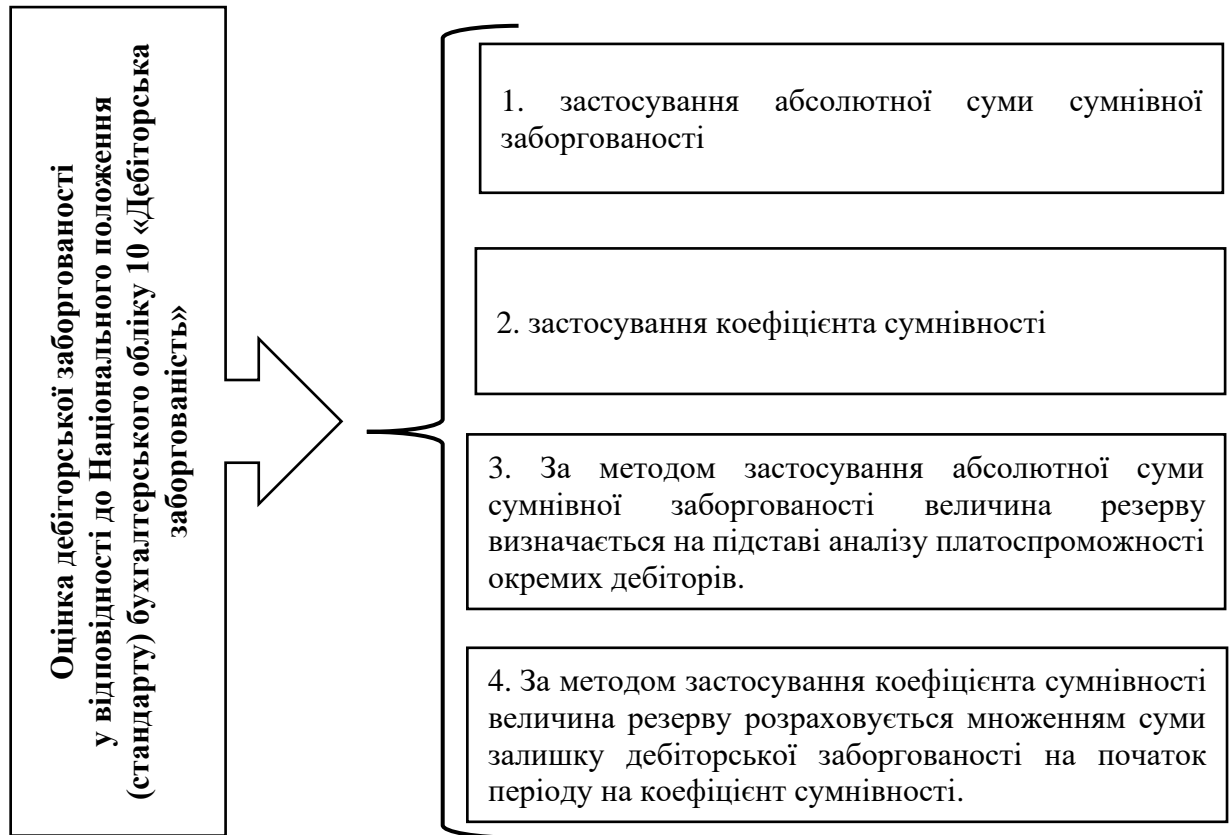


Рис.1.6 Оцінка дебіторської заборгованості у відповідності до НП (С) БО 10 «Дебіторська заборгованість»

Класифікація дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги здійснюється групуванням дебіторської заборгованості за строками її непогашення із встановленням коефіцієнта сумнівності для кожної групи. Коефіцієнт сумнівності встановлюється підприємством, виходячи з фактичної суми безнадійної дебіторської заборгованості за попередні звітні періоди. Коефіцієнт сумнівності, як правило, зростає зі збільшенням строків непогашення дебіторської заборгованості. Величина резерву сумнівних боргів визначається як сума добутків поточної дебіторської заборгованості за

⁴⁵ Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість»: Наказ Міністерства фінансів України від 08.10.99 р. № 237. URL: : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99>.

продукцію, товари, роботи, послуги відповідної групи та коефіцієнта сумнівності відповідної групи.

На рис.1.7 розглянемо способи розрахунку коефіцієнта сумнівності.



Рис.1.7 Способи розрахунку коефіцієнта сумнівності

Джерело: сформовано автором на підставі ⁴⁶

Щодо резерву сумнівних боргів у Національному положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» :

- встановлено суб'єкти нарахування резерву сумнівних боргів (п.2);
- наведено визначення термінів: безнадійна дебіторська заборгованість; дебітори; дебіторська заборгованість; поточна дебіторська заборгованість; сумнівний борг (п.4);

⁴⁶ Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість»: Наказ Міністерства фінансів України від 08.10.99 р. № 237. URL: : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99>.

- визначено дату нарахування резерву сумнівних боргів (п.7), а саме дату балансу, тобто резерв сумнівних боргів нараховується й на дати проміжного балансу;

- наведено методи розрахунку резерву сумнівних боргів (п.8) та приклади їх застосування (додаток до НП(с)БО 10);

- визначено порядок відображення резерву сумнівних боргів в обліку та звітності (п.10);

- визначено порядок коригування та/або списання резерву сумнівних боргів (п.11).

Отже, можна зазначити, що дебіторська заборгованість є одним з основних активів підприємства, інформація про її розмір, стан та строки погашення є важливою у прийнятті управлінських рішень, оскільки ефективне управління дебіторською заборгованістю здатне підвищити рівень рентабельності та прибутковості підприємства. Для досягнення цієї мети є необхідність теоретичного обґрунтування й розробки системи інформаційного, у тому числі і правового, забезпечення управління дебіторською заборгованістю підприємства.

РОЗДІЛ 2

СТАН ОБЛІКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ ЗА ТОВАРИ, РОБОТИ, ПОСЛУГИ НА ПІДПРИЄМСТВІ

2.1 Оформлення первинними документами виникнення та погашення поточної дебіторської заборгованості

Управління підприємством та розробка управлінських рішень базуються на обліковій інформації. Це зумовлює пошук концепцій та моделей, які дозволять оптимізувати та раціоналізувати інформаційне забезпечення менеджменту підприємства.

Внаслідок особливостей, притаманних бухгалтерському обліку як багаторівневого процесу, призначеному шляхом збирання, обробки та узагальнення показників, що характеризують господарські операції, забезпечувати формування інформації саме про діяльність підприємства, носії інформації набувають особливого змісту.

Облікова інформація формується поступово, шляхом послідовного проходження через етапи облікового процесу, зміст та послідовність яких визначені логікою процесу створення, обробки та узагальнення інформації та регламентовані нормативними документами⁴⁷.

Організаційні процедури, що забезпечують визнання за облікове відображення розрахунків із дебіторами включають організацію документування, організацію податкового супроводження, організацію проведення інвентаризації розрахунків.

Бухгалтерський облік дебіторської заборгованості починається з первинних документів. Вони «складаються при проведенні бухгалтерських операцій і є першим її формальним доказом»⁴⁸ та достатньою основою для

⁴⁷ Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні: Закон від 16 липня 1999 р. № 966-XIV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14>

⁴⁸ Великий тлумачний словник сучасної української мови / за ред. Бусела В.Т. Ірпінь : Вид-во «Перун», 2009. 1736 с

бухгалтерського запису, бо чого немає у документах, того немає і у світі, тобто для бухгалтера існує лише те, що є у документах, те, що у них не зареєстровано, не може створювати правовідносин, а, відповідно, не може існувати взагалі. В обов'язковому складанні первинних документів на кожную господарську операцію реалізується один із найважливіших принципів бухгалтерського обліку – принцип реєстрації, необхідність дотримання якого, у тому числі, регламентується законодавством України^{49,50}.

Документ – це матеріальний об'єкт, який містить інформаційні дані, оформлений у визначеному порядку та має юридичну силу, тому в процесі підготовки інформації для управління надзвичайно важливою є організація незалежного документування господарських операцій і документообігу. Якщо на підприємстві не налагоджена чітка робота з документами, то, як наслідок погіршується процес управління, оскільки він залежить, передусім, від якості та оперативності прийняття-передачі інформації, налагодження довідково-інформаційної служби, чіткої організації пошуку, зберігання й використання документів. Оформлення господарських операцій за допомогою документів, називається документуванням, а сукупність бухгалтерських документів, якими оформляються господарські операції, називається документацією. Документування є важливим елементом бухгалтерського обліку, який забезпечує первинне спостереження за господарськими операціями і є обов'язковою умовою для відображення їх в обліку⁵¹.

Зміст первинного документа формує система показників, що у ньому зазначаються, тому якість інформації, її репрезентативність, достовірність

⁴⁹ Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні: Закон від 16 липня 1999 р. № 966-XIV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14>

⁵⁰ Положення про документальне забезпечення записів в бухгалтерському обліку: наказ Міністерства фінансів України від 24.05.1995 р. № 88. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0168-95>

⁵¹ Косяк А. П., Гордієнко Н.І. Конспект лекцій з дисципліни «Бухгалтерський облік II» для студентів 2 і 3 курсів денної та заочної форм навчання освітньо-кваліфікаційного рівня підготовки «бакалавр» напряму підготовки 6.030509 – Облік і аудит); Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2017. 202 с.

безпосередньо залежать від переліку та змісту реквізитів, за допомогою яких у документах відображують факти господарського життя.

Первинні документи є єдиним джерелом вхідної інформації у систему бухгалтерського обліку, що дозволяє їм безпосередньо впливати на якість аналітичного і синтетичного обліку та форм звітності. Але, з іншого боку, для того, щоб первинні документи забезпечували інформаційні потреби інших етапів облікового процесу, при формуванні переліку показників слід виходити з переліку та змісту регістрів аналітичного та синтетичного обліку та форм звітності. Це забезпечить послідовність, взаємозв'язок та наступність показників документів, облікових регістрів та форм звітності, дозволить одержати інформацію потрібного рівня деталізації та узагальнення, тобто задовольнити потреби управління та складання форм звітності⁵².

У процесі фінансово-господарської діяльності у підприємства постійно виникає потреба в проведенні розрахунків зі своїми контрагентами. Відвантажуючи продукцію, підприємство, як правило, не отримує оплату відразу, тобто відбувається кредитування покупця. Тому протягом періоду від моменту відвантаження продукції до моменту надходження платежу засоби підприємства знаходяться у вигляді дебіторської заборгованості.

Дебіторську заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги за строками погашення з моменту виникнення поділяють на: довгострокову дебіторську заборгованість; поточну дебіторську заборгованість.

Поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги визнається активом одночасно з визнанням доходу від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг і оцінюється за первісною вартістю.

Таку заборгованість включають до підсумків балансу за чистою реалізаційною вартістю, яку обчислюють як суму поточної дебіторської заборгованості за вирахуванням резерву сумнівних боргів.

⁵² Остроферха Р. Первинні документи бухгалтерського обліку : сутність та напрямки удосконалення. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації. Міжнародний науковий журнал. Випуск 1-2.2018.С.19-31

Виникнення заборгованості пов'язано з тим, що одночасне виконання обома сторонами зустрічних зобов'язань за договором, відбувається дуже рідко. Як правило, спочатку, свої зобов'язання виконує одна із сторін, внаслідок чого у неї виникає право вимагати компенсацію за заборгованістю, а з іншої сторони - обов'язок оплатити цю заборгованість. Тобто у бухгалтерському обліку у першої сторони в складі господарських засобів виникає актив у вигляді дебіторської заборгованості, а з другої сторони виникає зобов'язання перед кредитором погасити цю заборгованість, яка називається кредиторською.

Договір – це юридичний і економічний документ, що визначає номенклатуру й обсяг поставки чи роботи, терміни, ціни, різновид транспортування, форму розрахунків, а також санкції за невиконання умов договору.

Договір про реалізацію продукції, надання послуг або виконання робіт укладається між двома сторонами і складається із таких розділів, як предмет договору, права та обов'язки сторін, термін виконання договору, умови та порядок розрахунків, відповідальність сторін, додаткові умови, юридичні адреси та реквізити сторін.

Базовим документом, що визначає взаємини підприємства-продавця і підприємства-покупця, є договір з вітчизняними покупцями та контракт із іноземними покупцями (партнерами)(рис.2.1).

Окрім грошової форми розрахунків з покупцями і замовниками існує також такий вид розрахунків, як бартерні операції.

Товарообмін (бартерна операція) - це господарська операція суб'єкта підприємницької діяльності, яка передбачає розрахунок за продану продукцію (роботи та послуги) в іншій, ніж грошовій, формі. Тобто розрахунок між суб'єктами товарообмінної операції передбачає еквівалентний за вартістю обмін одних товарів, робіт чи послуг на інші. При здійсненні товарообмінних (бартерних) операцій сторони укладають договори, в яких визначають строки

взаємних поставок товарів, обов'язки сторін з виконання умов договору та відповідальність сторін у випадку порушення прийнятих зобов'язань⁵³.

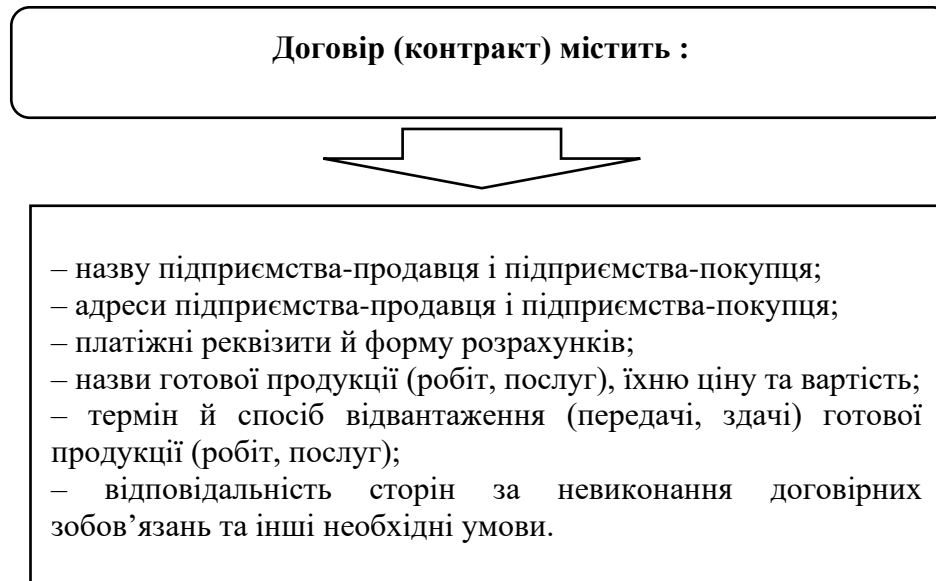


Рис.2.1 Зміст договору (контракту), що визначає взаємини підприємства-продавця і підприємства-покупця

Джерело :сформовано автором на підставі опрацьованих джерел

При відвантаженні товару (виконанні робіт, наданні послуг) за бартерним обміном в обов'язковому порядку складаються рахунки-фактури, накладні, акти тощо, в яких зазначається окремим рядком сума податку на додану вартість, дата складання, найменування і адреси постачальника та покупця.

Підсумовуючи вище сказане, можна узагальнити такі види розрахунків за дебіторською заборгованістю (рис.2.2).

В реальній практиці жодне підприємство не може використовувати лише один вид розрахунків, тому часто виникає заборгованість за продукцію. Для підприємств це явище є доволі негативним, оскільки сповільнює оборот його грошових коштів, впливаючи цим на загальний фінансовий стан підприємства.

Окрім того, доволі часто спостерігаються ситуації, коли така заборгованість з різних причин переходить спочатку у статус сумнівної, а

⁵³ Гнатишин Л.Б., Прокопишин О.С.Організація обліку: навч. посіб. Львів: «Магнолія 2006». 2014.432 с.

потім і безнадійної, що призводить в свою чергу до зменшення активів підприємства.

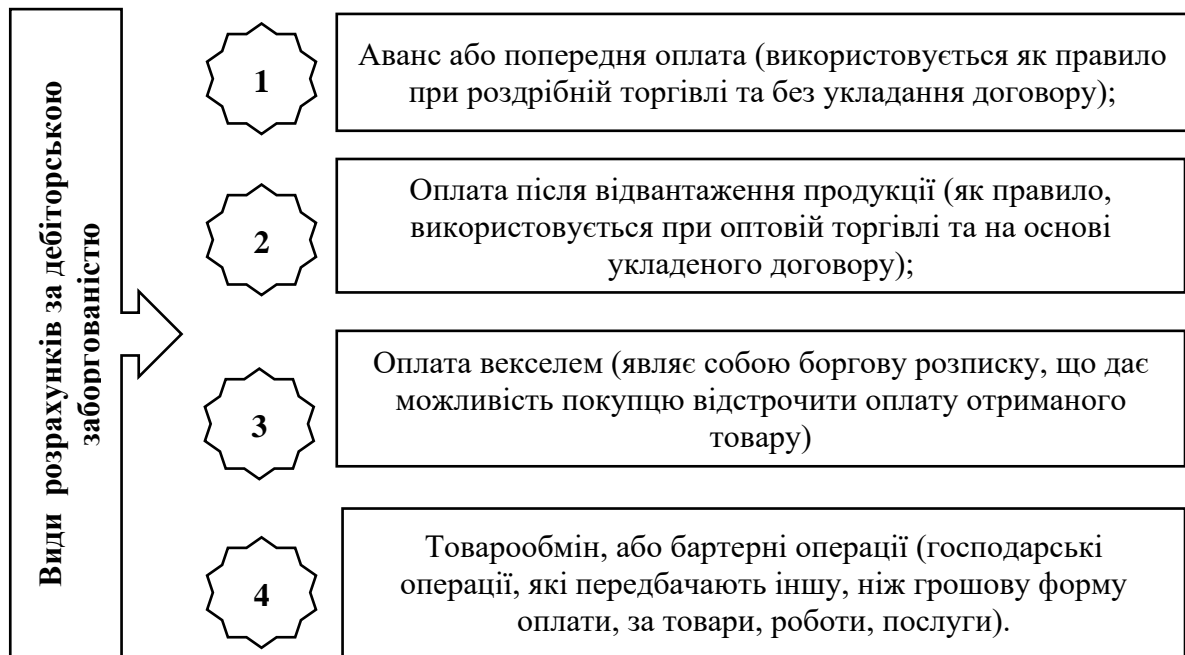


Рис.2.2 Види розрахунків за дебіторською заборгованістю

Джерело: сформовано автором на підставі опрацьованих джерел

Розкриваючи економічну сутність розрахунків з покупцями і замовниками слід також вказати на можливі порушення і розбіжності, які виникають в процесі поставки продукції, а саме: недостача, пересортиця, неналежна якість товарів, їх некомплектність або відсутність супровідних документів і т.д.

Дослідження було проведено з використанням матеріалів Товариства з обмеженою відповідальністю «Наш Хліб Вінниця», яке створене з метою виробничо-комерційної діяльності в межах чинного законодавства України.

Загальна характеристика досліджуваного підприємства представлена у табл.2.1 (Додаток А).

Товариство з обмеженою відповідальністю «Наш Хліб Вінниця» є виробником різноманітного асортименту хліба, хлібобулочних та кондитерських виробів. Проведене дослідження свідчить, що продукція підприємства зберігає національні традиції виготовлення хлібопекарської

продукції, користується попитом та реалізується не лише у місті Вінниці, але й Вінницькій та інших областях України.

Таблиця 2.2

Види діяльності ТОВ «Наш Хліб Вінниця» на 01.01.2023 р.

№ п.п	Коди видів економічної діяльності за КВЕД	Найменування виду діяльності
1	2	3
1	10.71	Виробництво хліба та хлібобулочних виробів; виробництво борошняних кондитерських виробів, тортів і тістечок нетривалого зберігання.
2	10.61	Виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості.
3	10.72	Виробництво сухарів і сухого печива; виробництво борошняних кондитерських виробів, тортів і тістечок тривалого зберігання.
4	46.21	Оптова торгівля зерном, необробленим тютюном, насінням і кормами для тварин.
5	46.39	Неспеціалізована оптова торгівля продуктами харчування, напоями та тютюновими виробами.
6	47.11	Роздрібна торгівля в неспеціалізованих магазинах переважно продуктами харчування, напоями та тютюновими виробами.
7	68.20	Надання в оренду й експлуатацію власного чи орендованого нерухомого майна.
8	77.12	Надання в оренду вантажних автомобілів.

Джерело: сформовано автором на підставі установчих документів підприємства

Мулик Т.О.⁵⁴ зазначає, що в нинішніх умовах господарювання особливої ваги набуває аналіз фінансового стану господарюючого суб'єкту. Основним джерелом інформації щодо фінансового стану підприємства виступає його фінансова звітність. Разом з тим, дебіторська заборгованість є компонентом оборотних активів та впливає на показники фінансової стійкості. Вона є заборгованістю перед підприємством зі сторони дебіторів, тобто її клієнтів, яким поставлено чи надано товари, роботи або послуги, які ще не оплачені. Тому управління дебіторською заборгованістю має досить важливе значення в системі менеджменту будь-якого підприємства.

⁵⁴ Мулик Т.О. Аналітичне забезпечення дебіторської заборгованості в системі управління підприємства. Агросвіт. № 9-10. 2022.С.69-78

Для того, щоб ефективно управляти заборгованістю господарюючого суб'єкту слід систематично здійснювати її аналітичну оцінку та контроль за змінами, що відбуваються у сфері заборгованості⁵⁵.

Базовими інформаційними джерелами для проведення аналізу дебіторської заборгованості підприємства виступає «Баланс», «Звіт про фінансові результати» та «Примітки до фінансової звітності», де зазначається сума заборгованості, її види та терміни погашення. Зовнішній аналіз стану розрахунку з дебіторами базується на даних фінансової звітності, а саме форм № 1 і № 5. Для внутрішнього аналізу використовують дані аналітичного обліку рахунків, призначених для узагальнення інформації про розрахунки з дебіторами. Аналіз стану дебіторської заборгованості починають із загального оцінювання динаміки її обсягу загалом і за статтями. У фінансовій звітності дебіторська заборгованість знаходить своє відображення у бухгалтерському балансі (форма № 1) дебетове сальдо по розрахунках з покупцями та замовниками включають в склад наступних статей⁵⁶:

- «Довгострокова дебіторська заборгованість» (рядок 1040);
- «Векселі одержані» (рядок 1120);
- «Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги» (рядок 1125);
- «Дебіторська заборгованість за розрахунками» (рядки 1130—1145);
- «Інша поточна дебіторська заборгованість» (рядок 1155).

Крім цього, інформація про заборгованість покупців відображається і в примітках до фінансової звітності (форма № 5). У розділі IX «Дебіторська заборгованість» відповідної форми зазначається сума дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги в класифікації за строками погашення, а також інша поточна дебіторська заборгованість. Також,

⁵⁵ Мулик Т.О. Томчук О.Ф., Федоришина Л.І. Аналітичне забезпечення заборгованості підприємства в умовах антикризового управління. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2019. № 1 (41). С. 146- 160.

⁵⁶ Мулик Т.О. Аналітичне забезпечення дебіторської заборгованості в системі управління підприємства. Агросвіт. № 9-10. 2022.С.69-78

необхідно вказувати суми визнаної безнадійної заборгованості та наявність резерву сумнівних боргів.

Аналіз фінансового стану підприємства та рівня дебіторської заборгованості ТОВ «Наш Хліб Вінниця» представлено у додатках до дипломної роботи.

За результатами аналізу даних фінансової звітності ТОВ «Наш Хліб Вінниця» слід запропонувати заходи, які будуть сприяти поліпшенню ефективності управлінських рішень в сфері управління дебіторською заборгованістю на досліджуваному підприємстві. Запропоновані заходи можуть стосуватись формування політики підприємства, відносин з покупцями та отримувачами послуг, збуту продукції тощо (рис. 2.3).

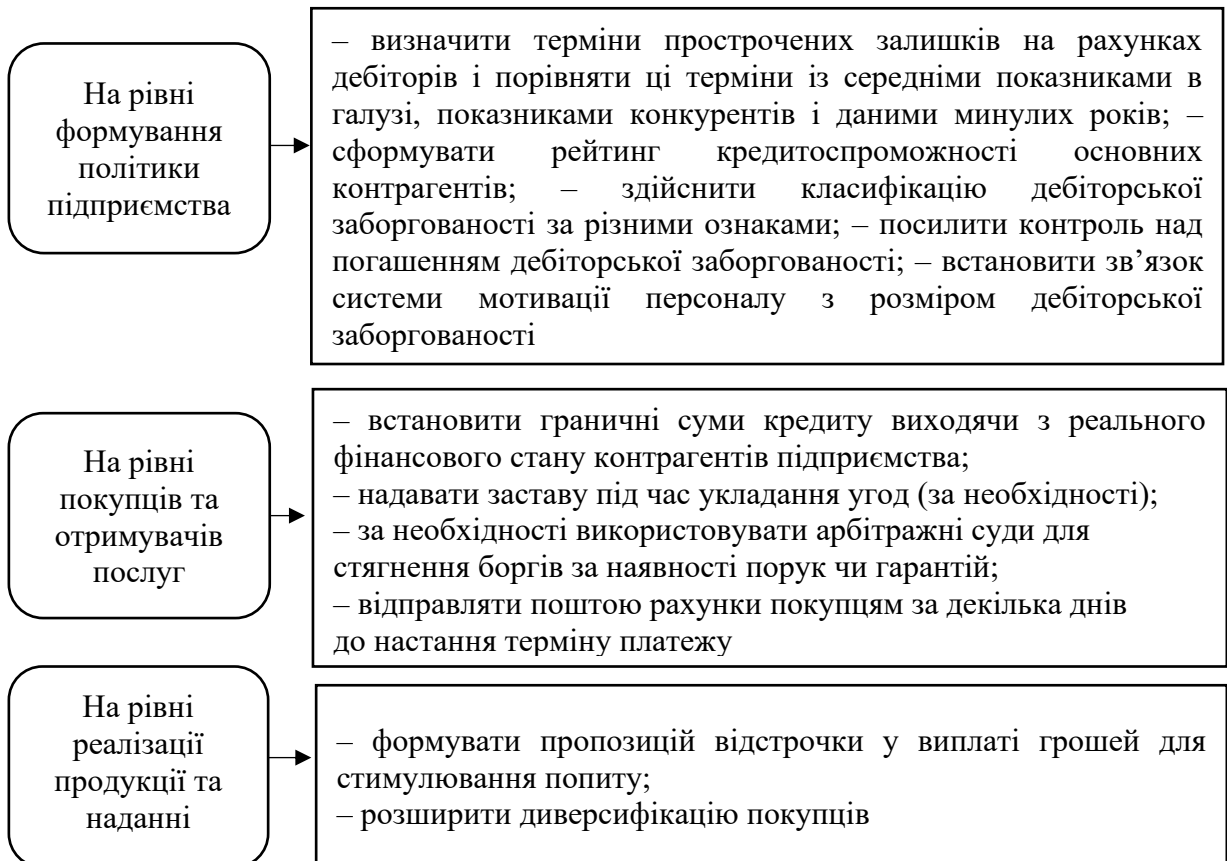


Рис.2.3 Заходи підприємства щодо поліпшення управління його дебіторською заборгованістю

Джерело: сформовано автором на підставі⁵⁷

⁵⁷ Мулик Т.О. Аналітичне забезпечення дебіторської заборгованості в системі управління підприємства. Агросвіт. № 9-10. 2022.С.69-78

В системі управління дебіторською заборгованістю важливою складовою є економічний аналіз. Саме завдяки ньому можна оцінювати ефективність і збалансованість розрахунків з покупцями та іншими дебіторами, обґрунтування надання знижок та товарного кредиту покупцям; можна означити сфери, щодо яких доцільно докласти певних зусиль для повернення боргів; визначається основа для створення резерву сумнівних боргів; тощо.

На підставі опрацьованих джерел, поділяючи думку науковців⁵⁸, можна виділити такі напрями в сфері управління дебіторською заборгованістю на ТОВ «Наш Хліб Вінниця», в тому числі враховуючи її аналітичне забезпечення:

- побудова ефективних систем контролю за рухом і своєчасним погашенням заборгованості підприємства, посиленням контролю за нею;
- аналіз складу, структури та динаміки змін дебіторської заборгованості підприємства;
- моніторинг діяльності потенційних дебіторів щодо розроблення рейтингу їх кредитоспроможності;
- запровадження схем погашення дебіторської заборгованості; розрахунок терміну та обсягу комерційного кредиту, що надається покупцям та обґрунтування оптимального терміну надання відстрочки оплати рахунків;
- зміцнення платіжної дисципліни на підприємстві;
- використання новітніх форм рефінансування дебіторської заборгованості;
- здійснення заходів щодо запобігання формування безнадійної та простроченої заборгованості;
- розроблення та вжиття плану заходів з реструктуризації дебіторської заборгованості та координації у цій сфері.

⁵⁸ Мулик Т.О. Аналітичне забезпечення дебіторської заборгованості в системі управління підприємства. Агросвіт. № 9-10. 2022.С.69-78

У відповідності до вимог Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку №88⁵⁹ на ТОВ «Наш Хліб Вінниця» облік дебіторської заборгованості здійснюється на підставі первинних документів.

У всіх первинних документах указується:

- назва покупця й продавця;
- номер і дата документа;
- назву продукції, її кількість, ціна і вартість із визначенням суми податку на додану вартість (ПДВ);
- платіжні та поштові реквізити;
- підписи сторін, що засвідчують факт проведеної господарської операції на підприємстві.

При виявленні порушень та розбіжностей при розрахунках з покупцями і замовниками, застосовуються документи, перелік яких зображено на рис. 2.4.

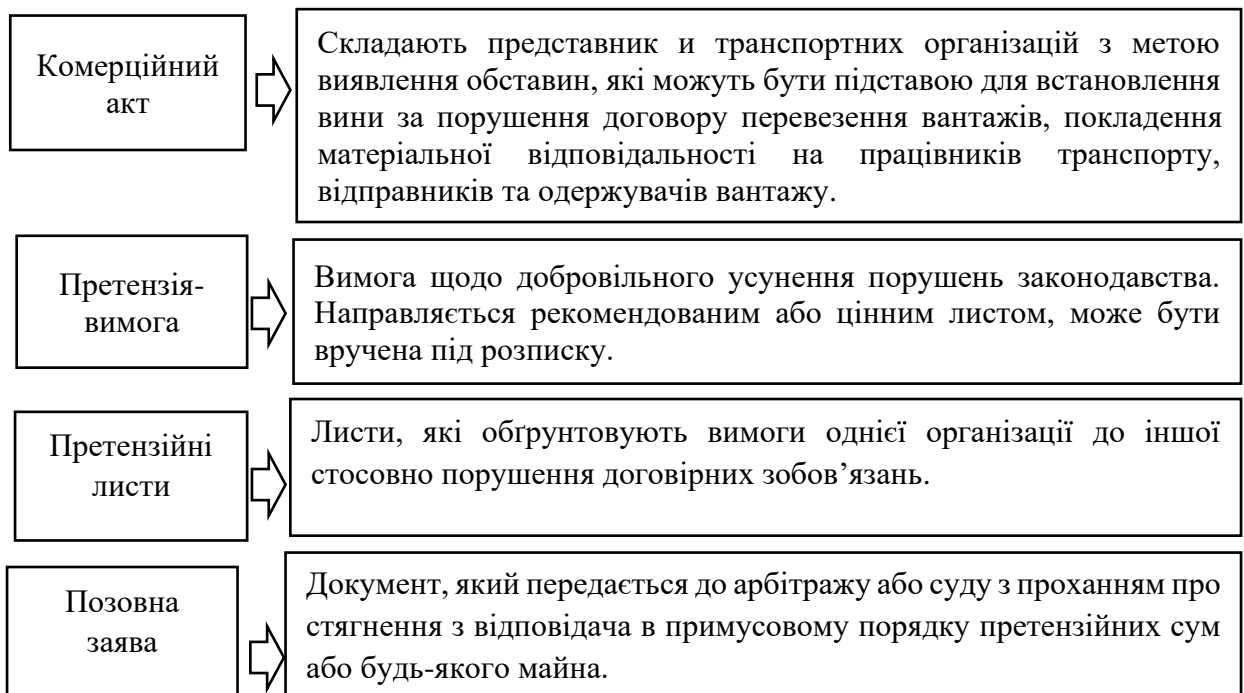


Рис.2.4 Документи, які застосовуються при виявленні порушень та розбіжностей при розрахунках з покупцями і замовниками

⁵⁹ Положення про документальне забезпечення записів в бухгалтерському обліку: наказ Міністерства фінансів України від 24.05.1995 р. № 88. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0168-95>

Основним первинним документом, що використовується для обліку дебіторської заборгованості на ТОВ «Наш Хліб Вінниця» - є накладна, реквізитами якої є: одиниця виміру, найменування продукції, ціна, кількість та сума. На даному документі повинно бути чотири підписи: керівник, головний бухгалтер, хто відпустив і хто прийняв. ТОВ «Наш Хліб Вінниця» заповнює накладні згідно вимог чинного законодавства.

Зі складу відпуск готової продукції оформляють на основі товарно-транспортної накладної, де зазначається: назва замовника, його адрес, вид транспортного засобу, найменування продукції, ціна, кількість, сума та прізвище особи, хто буде здійснювати перевезення.

У відповідності до нормативних документів⁶⁰ товарно-транспортна накладна може бути оформлена не тільки в паперовій, а й в електронній формі. Електронна товарно-транспортна накладна підписується за допомогою електронного підпису водія або експедитора, відповідальних осіб вантажовідправника, вантажоодержувача.

Товарно-транспортна накладна – єдиний для всіх учасників транспортного процесу документ, призначений для обліку товарно-матеріальних цінностей на шляху їх переміщення, розрахунків за перевезення вантажу та обліку виконаної роботи, та є одним із документів, що може використовуватися для списання товарно-матеріальних цінностей, оприбуткування, складського, оперативного та бухгалтерського обліку, що може бути складений у паперовій та/або електронній формі й має містити обов'язкові реквізити, передбачені Правилами перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні. Товарно-транспортну накладну у паперовому вигляді виписує замовник (вантажовідправник) у трьох примірниках, засвідчуючи їх підписом. Після прийняття вантажу товарно-транспортну накладну (всі її примірники) підписує водій. У разі використання

⁶⁰ Про затвердження Змін до Правил перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні: Наказ Міністерства інфраструктури України від 03.06.2019 р. №413.URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE33620.html.

товарно-транспортної накладної у паперовій формі перший її примірник залишається у замовника (вантажовідправника), другий – водій (експедитор) передає вантажо-одержувачу, третій примірник, засвідчений підписом вантажоодержувача, передається перевізнику. Якщо в накладній немає можливості зазначити всі найменування вантажу, замовник додає до неї документ довільної форми з обов'язковим зазначенням відомостей про вантаж (графи 1-10). У таких випадках в товарно-транспортній накладній зазначається, що до неї додається як товарний розділ документ (у паперовій або електронній формі), без якого накладна вважається недійсною і не може використовуватись для розрахунків із замовником. Час прибуття автомобіля для завантаження встановлюється у пункті вантаження з моменту проставлення в накладній відмітки про фактичний час прибуття автомобіля для завантаження, а час прибуття автомобіля для розвантаження – з моменту пред'явлення водієм товарно-транспортної накладної в пункті розвантаження⁶¹. Залежно від виду вантажу та його специфічних властивостей до основних документів додаються інші (сертифікати, свідоцтва тощо), що визначається правилами перевезень зазначених вантажів. Якщо товарно-транспортна накладна складається у паперовій формі, то зазначені документи також складаються у паперовій формі за підписом відповідальних осіб. У такому первинному документі, як рахунок-фактура зазначається опис продукції, її вартість та дата оплати. Оригінал надсилається покупцю і має декілька дублікатів. Підписує рахунок директор та головний бухгалтер⁶².

Для обліку дебіторської заборгованості використовуються приймально-здавальні акти із зазначенням номера накладної, дати оформлення, номера та дати договору, назви і реквізитів замовника, одиниць виміру, кількості, оптової ціни та вартості продукції. Первинними документами, що

⁶¹ Про затвердження Змін до Правил перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні: Наказ Міністерства інфраструктури України від 03.06.2019 р. №413.URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE33620.html.

⁶² Іщенко Я. П., Подоляничук О. А., Коваль Н. І. Фінансовий облік I: підручник. Видавництво ФОП «Кушнір Ю.В.». 2020. с.497

підтверджують погашення дебіторської заборгованості є виписки з банку, векселі, прибуткові касові ордери. Крім розрахунків із покупцями, дебіторська заборгованість виникає також за іншими видами розрахунків, інформація про яку також відображається за допомогою системи первинної документації (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Документування розрахунків за дебіторською заборгованістю

№ п.з	Види розрахунків	Документи
1	1	2
1	Розрахунки з покупцями і замовниками	Накладні, рахунки-фактури, рахунки, акти прийнятих робіт, послуг, податкові накладні, товарно-транспортні накладні (ТМ-І), товарні накладні, вексель, комерційні документи (рахунки-фактури), транспортні накладні (СМП - залізнична накладна, авіанакладна, коносамент, товарно-транспортна накладна, пакувальні листи), платіжні документи на перерахування сум митних платежів та інших податків на рахунки митних установ, розрахунки бухгалтерії про наявність курсових різниць
2	Розрахунки за виданими авансами	Платіжні доручення, в яких є посилання на укладений договір
3	Розрахунки з підзвітними особами	Розпорядження керівника про направлення працівника у відрядження. Список осіб, які мають право отримувати гроші під звіт на господарські потреби, затверджений наказом керівника. Авансовий звіт про витрачені суми та додані виправдовуючі документи: акт закупівлі, акти на списання представницьких витрат у межах передбачених норм з доданням відповідних документів на оплату рахунків ресторанів, кафе, готелів тощо, чеки, квитанції, рахунки магазинів, готелів, залізничні, авіаційні та інші проїзні квитки
4	Розрахунки за нарахованими доходами	Розрахунки бухгалтерії, ПКО, виписки банку
5	Розрахунки за претензіями	Претензії, акти приймання вантажу, рішення судових органів (арбітражу), письмові згоди постачальників на пред'явлені претензії, виписки установ банку на суми, що надійшли в порядку задоволення претензій
6	Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків	Протокол засідання інвентаризаційної комісії, наказ керівника
7	Розрахунки за позиками членам кредитних спілок	Договір між членами кредитних спілок, ПКО, виписки банку, ВКО, платіжне доручення
8	Розрахунки з іншими дебіторами	Авізо про оприбуткування майна учасником, який веде спільні справи, або первинний документ про отримання майна (копія накладної, квитанція до прибуткового ордера тощо)

Джерело:⁶³

⁶³ Гнатишин Л.Б., Прокопишин О.С. Організація обліку: навч. посіб. Львів: «Магнолія 2006». 2014. 432 с.

На підставі проведеного дослідження, можна зробити висновок, що перспективи розвитку бухгалтерського обліку взагалі, та документування господарських операцій зокрема, нерозривно пов'язані із запровадженням сучасних комп'ютерних технологій збирання та обробки облікової інформації, тому актуальним питанням удосконалення документального оформлення виникнення та погашення дебіторської заборгованості є обґрунтування методологічних засад і розробка практичних методів, способів і прийомів, що забезпечать автоматичне фіксування інформації про господарські операції на електронних носіях та перехід до бездокументарної форми обліку, але, проблеми, пов'язані з удосконаленням змістовного наповнення документів як носіїв вхідної інформації залишатимуться актуальними незважаючи на форму носіїв інформації (паперову або електронну).

2.2 Організація аналітичного та синтетичного обліку поточної дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги

За ступенем узагальнення господарських засобів, джерел їхнього утворення та господарських процесів у поточному бухгалтерському обліку рахунки поділяються на⁶⁴: синтетичні; аналітичні.

Рахунки, що групують ресурси підприємства, джерела їхнього утворення в узагальненому грошовому вимірюванні за економічно-однаковими ознаками, називаються синтетичними, а облік на цих рахунках - синтетичним.

Для систематичного контролю за наявністю та рухом товарно-матеріальних цінностей, коштів, зобов'язань, за своєчасністю розрахунків з постачальниками, покупцями, для прийняття управлінських рішень крім узагальнених показників потрібна більш докладна інформація. Наприклад: підприємство має знати не лише загальну суму дебіторської заборгованості, а

⁶⁴ Тігова Т. М., Селіверстова Л. С., Процюк Т. Б. Аналіз фінансової звітності: Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 268 с.

мати інформацію щодо кожного дебітора, щоб контролювати стан розрахунків з ними.

Рахунки, що відкривають з метою розширення систематичного обліку для деталізації складу засобів підприємства та джерел фінансування, називаються - аналітичними, а облік, що ведеться на цих рахунках, - аналітичним. Записи в аналітичних рахунках і відповідному синтетичному рахунку роблять по мірі виконання господарських операцій. Аналітичні рахунки мають докладнішу інформацію, ніж синтетичні. Так, якщо дані синтетичного рахунка містять суму дебіторської заборгованості, їхнє виникнення та погашення, то аналітичний облік дає інформацію щодо конкретних постачальників і стан розрахунків з кожним із них. Між аналітичними рахунками і відповідним синтетичним рахунком є тісний взаємозв'язок, який полягає в тому, що сальдо і господарські операції, що відображуються у дебеті і кредиті синтетичного рахунка, мають бути відображені у дебеті та кредиті відповідних аналітичних рахунків⁶⁵.

Такий спосіб забезпечує рівність сальдо та оборотів на синтетичних та аналітичних рахунках.

У балансі поточна дебіторська заборгованість поділяється на заборгованість покупців і замовників та іншу поточну дебіторську заборгованість. Покупці – це фізичні або юридичні особи, які придбають товари (роботи, послуги). Замовники – це учасники договору, на підставі замовлення яких виготовляється конкретна продукція, надаються послуги, виконуються роботи іншим учасником договору⁶⁶.

Для обліку розрахунків з покупцями і замовниками на ТОВ «Наш Хліб Вінниця» використовується рахунок 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» (рис.2.4).

⁶⁵ Тігова Т. М., Селіверстова Л. С., Процюк Т. Б. Аналіз фінансової звітності: Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 268 с.

⁶⁶ Іщенко Я. П., Подолянчук О. А., Коваль Н. І. Фінансовий облік I: підручник. Видавництво ФОП «Кушнір Ю.В.». 2020. с.497

Призначення цього рахунку : узагальнення інформації про розрахунки з покупцями та замовниками за відвантажену продукцію, товари, виконані роботи та надані послуги, крім заборгованості, яка забезпечена векселем.

Рахунок 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» має субрахунки:

- 361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями»;
- 362 «Розрахунки з іноземними покупцями»;
- 363 «Розрахунки з учасниками промислово-фінансової групи (ПФГ)»;
- 364 «Розрахунки за гарантійним забезпеченням».

Схема рахунку 36 представлена на рис. 2.4.

Активний рахунок 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»

Дебет	Кредит
<p>Сальдо (початок року) – наявність заборгованості покупців та замовників за відвантажену продукцію, товари, виконані роботи та надані послуги, крім заборгованості, яка забезпечена векселем</p>	
<p style="text-align: right;">Поточні</p> <p>збільшення (+): відображається продажна вартість реалізованої продукції, товарів, робіт, наданих послуг, яка включає податок на додану вартість, акцизи та інші податки, збори (обов'язкові платежі), що підлягають перерахуванню до бюджету та позабюджетних фондів та включені до вартості реалізації, а також узагальнюється інформація про розрахунки з учасниками ПФГ</p>	<p>зміни</p> <p>зменшення (-): відображається сума платежів, які надійшли на рахунки підприємства в банківських установах, в касу та інші види розрахунків</p>
Дебетовий оборот	Кредитовий оборот
<p>С-до (на кінець року) наявність заборгованості покупців та замовників за відвантажену продукцію, товари, виконані роботи та надані послуги, крім заборгованості, яка забезпечена векселем</p>	

Рис.2.4 Схема рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»

Джерело: сформовано автором на підставі опрацьованих джерел

Отже, як видно з рис.2.4, за дебетом рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» відображається продажна вартість реалізованої продукції, товарів, виконаних робіт, наданих послуг, що включає ПДВ, акцизи й інші платежі, збори (обов'язкові платежі), що підлягають перерахуванню та

включені у вартість реалізації, у кореспонденції з рахунками обліку доходів від реалізації певних активів, а за кредитом – сума платежів, що надійшли на рахунки підприємства в банківських установах, у касу та інші види розрахунків. За кредитом рахунка 36 обліковується оплата покупцями і замовниками заборгованості за продукцію або виконану роботу, згідно з випискою банку з поточного рахунка в національній або іноземній валюті: Д-т 31 «Рахунки в банках» К-т 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками». Дебетове сальдо за рахунком 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» відображає дебіторську заборгованість покупців і підрядників за відвантажену їм продукцію і виконані роботи. Розглянемо порядок відображення в бухгалтерському обліку операцій, пов'язаних з проведенням розрахунків між підприємствами (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Облік реалізації готової продукції та розрахунків з покупцями

№ з/п	Зміст господарських операцій	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
1	2	3	4
При наступній оплаті за продукцію			
1	Відображено дохід (виручку) від реалізації продукції покупцеві	361	701
2	Нараховані податкові зобов'язання з ПДВ	701	641
3	Списана собівартість реалізованої продукції	901	27
4	Віднесена на фінансовий результат виручка від реалізації продукції	701	791
5	Списана на фінансовий результат собівартість реалізованої продукції	701	791
6	Надійшла сума виручки на поточний рахунок підприємства	311	361
При попередній оплаті за продукцію			
1	Отримана від покупця попередня оплата за продукцію	311	681
2	Нараховано податкове зобов'язання з ПДВ	643	641
3	Відвантажено продукцію покупцеві (визнання доходу)	361	701
4	Зменшено дохід на суму податкових зобов'язань з ПДВ	701	643
5	Списана собівартість реалізованої продукції	901	27
6	Проведено взаємозалік заборгованості	681	361
7	Віднесена на фінансовий результат виручка від реалізації	701	791
8	Списана на фінансовий результат собівартість продукції	791	901

Джерело:⁶⁷

⁶⁷ Іщенко Я. П., Подолянчук О. А., Коваль Н. І. Фінансовий облік I: підручник. Видавництво ФОП «Кушнір Ю.В.». 2020. с.497

Аналітичний облік розрахунків з покупцями та замовниками повинен забезпечити отримання даних про заборгованість, строк сплати за якою ще не настав, а також заборгованість, не сплачену в строк. Аналітичний облік ведеться за кожним покупцем та замовником і за кожним пред'явленим до сплати рахунком.

Аналітичний облік розрахунків за рахунком 36 ведеться окремо щодо кожної юридичної чи фізичної особи, яким відвантажено продукцію чи виконано роботи у Відомості 3.1 «Відомість аналітичного обліку розрахунків з покупцями та замовниками» за кожним покупцем і замовником, за кожним наданим до оплати рахунком. Підсумкові суми Відомості 3.1 за кредитом рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» записуються в Розділі І Журналу-ордеру 3 «Облік розрахунків за товари, роботи, послуги, інших розрахунків і резерву сумнівних боргів»⁶⁸.

2.3 Облікове забезпечення управління резервом сумнівних боргів

За вимогами міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, для реального відображення дебіторської заборгованості підприємство повинно показувати її чисту реалізаційну вартість і створювати резерв сумнівних боргів. Чиста реалізаційна вартість – первісна вартість дебіторської заборгованості за мінусом суми створеного резерву сумнівних боргів.

Чинне законодавство виділяє чотири основні причини виникнення безнадійної заборгованості:

- закінчення строку позивної давності;
- недостатність майна боржника для погашення боргу перед кредитором;
- дія форс-мажору;

⁶⁸ Про затвердження Методичних рекомендацій по застосуванню реєстрів бухгалтерського обліку. Наказ МФУ від 29 грудня 2000 року № 356(із змінами і доповненнями, внесеними наказом Міністерства фінансів України від 21 липня 2021 року № 408).URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MF00062>

- смерть або позбавлення волі фізичних осіб-боржників.

Резерв сумнівних боргів створюється на початку року лише за дебіторською заборгованістю за товари, роботи та послуги.

Підприємство в наказі про облікову політику визначає, за яким методом із передбачених в П(С)БО 10 буде створюватись резерв сумнівних боргів: застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості; застосування коефіцієнта сумнівності. За методом застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості величина резерву визначається на підставі аналізу платоспроможності окремих дебіторів. За методом застосування коефіцієнта сумнівності величина резерву розраховується множенням суми залишку дебіторської заборгованості на початок періоду на коефіцієнт сумнівності.

Коефіцієнт сумнівності може розраховуватися такими способами:

- визначення питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході;
- класифікації дебіторської заборгованості за строками непогашення;
- визначення середньої питомої ваги, списаної протягом періоду дебіторської заборгованості, у сумі дебіторської заборгованості на початок відповідного періоду за попередні 3 - 5 років.

Для обліку резервів за сумнівною дебіторською заборгованістю, щодо якої існує ризик неповернення призначено контрактивний регулюючий рахунок 38 «Резерв сумнівних боргів» (рис. 2.5).

При створенні резерву сумнівних боргів кредитується рахунок 38 «Резерв сумнівних боргів» і дебетується рахунок 94 «Інші витрати операційної діяльності», субрахунок 944 «Сумнівні та безнадійні борги». Списана дебіторська заборгованість покупців, що визнана безнадійною, відображується по дебету рахунка 38 «Резерв сумнівних боргів» і кредиту рахунка 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» з одночасним відображенням по дебету позабалансового рахунка 071⁶⁹.

⁶⁹ Про затвердження Плану рахунків бухгалтерського обліку та Інструкції про його застосування: наказ Міністерства фінансів України від 31.11.1999 № 291. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

Активний рахунок 38 «Резерв сумнівних боргів»

Дебет	Кредит
Сальдо (початок року) – наявність створеного резерву за сумнівною дебіторською заборгованістю	
Поточні збільшення (+): Списання сумнівної заборгованості з рахунками обліку дебіторської заборгованості або зменшення нарахованих резервів у кореспонденції з рахунком обліку доходів іншої операційної діяльності	зміни зменшення (-): Створення резерву сумнівних боргів в кореспонденції з рахунками обліку витрат звітного періоду
Дебетовий оборот	Кредитовий оборот
С-до (на кінець року) наявність створеного резерву за сумнівною дебіторською заборгованістю	

Рис. 2.5 Призначення та структура рахунку 38 «Резерв сумнівних боргів»

Джерело: сформовано автором на підставі опрацьованих джерел

Отже, виключення безнадійної дебіторської заборгованості з активів здійснюється з одночасним зменшенням величини резерву сумнівних боргів.

Поточна дебіторська заборгованість, не пов'язана з реалізацією продукції, робіт, послуг, що визнана безнадійною, списується з балансу з відображенням втрат у складі інших операційних витрат на субрахунок 944.

В таблиці 2.5 наведено порядок відображення створення і використання резерву сумнівних боргів на рахунках бухгалтерського обліку.

Погашення раніше списаної безнадійної заборгованості дебітором супроводжується отриманням грошових коштів чи інших активів, які зменшують створений резерв боргів і відображується записом по дебету рахунку 38 «Резерв сумнівних боргів» і кредиту субрахунку 716.

Одночасно кредитується позабалансовий рахунок 071 «Списана дебіторська заборгованість».

Облік резерву сумнівних боргів

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
1	2	3	4
1	Нарахований резерв за сумнівними боргами підприємств	944	38
2	Списано за рахунок резерву безнадійну дебіторську заборгованість. Одночасно списаний борг відображується	38 071	361
3	Відображується погашення боргу дебітора після його списання. Одночасно сума списується з позабалансового рахунку	31	716 071

Джерело:⁷⁰

Реєстром синтетичного обліку резерву сумнівних боргів також Журнал-ордеру 3 «Облік розрахунків за товари, роботи, послуги, інших розрахунків і резерву сумнівних боргів», у якому відображаються обороти за кредитом рахунку 38. Записи в цьому Журналі здійснюються на підставі підсумкових даних Відомості 3.1 та первинних документів.⁷¹

2.4 Облікове забезпечення управління розрахунками із іншими дебіторами

Для обліку операцій за розрахунками з різними організаціями і фізичними особами, включаючи працівників підприємства (за товари, продані в кредит, за виданими позичками, за спецодяг), навчальними закладами, науковими і транспортними організаціями, а також з іншими підприємствами за операціями, щодо реалізації необоротних активів, виробничих запасів, зі здійсненням спільної діяльності (без створення юридичної особи) застосовується субрахунок 377 «Розрахунки з іншими дебіторами» (рис.2.6).

⁷⁰ Іщенко Я. П., Подоляничук О. А., Коваль Н. І. Фінансовий облік І: підручник. Видавництво ФОП «Кушнір Ю.В.». 2020. с.497

⁷¹ Про затвердження Методичних рекомендацій по застосуванню реєстрів бухгалтерського обліку. Наказ МФУ від 29 грудня 2000 року № 356(із змінами і доповненнями, внесеними наказом Міністерства фінансів України від 21 липня 2021 року № 408).URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MF00062>



Рис.2.6 Основні види розрахунків з іншими дебіторами

Джерело: сформовано автором на підставі опрацьованих джерел

Субрахунок 377 «Розрахунки з іншими дебіторами» призначено для обліку розрахунків за іншими операціями на якому ведуть облік розрахунків: за продані в кредит товари; за позиками працівникам, виданими на індивідуальні потреби; за внесками учасників до статутного фонду; з продажу товарів працівникам за рахунок позики банку; з видачі та погашення позик банку працівникам на індивідуальні потреби (будівництво житла, дачних господарств, побутову техніку та ін.); з квартирнаймачами, батьками за утримання дітей у дитячих садках, за некомерційними операціями (з

навчальними закладами, інститутами, транспортними організаціями); за облігаціями державної позики та ін.

Активний рахунок 377 «Розрахунки з іншими дебіторами»

Дебет	Кредит
Сальдо (початок року) – наявність заборгованості інших дебіторів	
Поточні	зміни
збільшення (+): Відображаються суми нарахованої заборгованості інших дебіторів	зменшення (-): Відображаються суми погашення нарахованої заборгованості інших дебіторів
Дебетовий оборот	Кредитовий оборот
С-до (на кінець року) наявність заборгованості інших дебіторів	

Рис.2.6 Призначення та структура субрахунку 377 «Розрахунки з різними дебіторами»

Джерело: сформовано автором на підставі опрацьованих джерел

За обліковим змістом рахунок 377 «розрахунки з різними дебіторами» субрахунок частково дублює 363 «розрахунки з учасниками ПФГ», так як на ньому ведуться розрахунки за операціями, пов'язаними із здійсненням спільної діяльності (без створення юридичної особи). Оскільки ПФГ здійснюють свою діяльність без створення юридичної особи, то, розрахунки з учасниками ПФГ необхідно здійснювати на субрахунку 377, та віднести до операцій, які пов'язані зі здійсненням спільної діяльності підприємств. Тобто, спочатку необхідно віднести від розрахунку до певної групи, а потім здійснювати ведення аналітичного обліку у розрізі індивідуальних дебіторів.

При використанні даної схеми підприємство володітиме додатковою інформацією про наявність значних сум дебіторської заборгованості за кожним видом розрахунків. За дебетом субрахунку 377 «Розрахунки з іншими дебіторами» відображаються обороти і сальдо, які, відповідно, показують

збільшення й наявність дебіторської заборгованості на звітну дату, а за кредитом відображається її оплата, погашення або зменшення.

Первинними документами з обліку розрахунків з іншими дебіторами є: доручення-зобов'язання про утримання з оплати праці суми чергових платежів (при купівлі працівником підприємства товарів у кредит); кредитний договір; накладна на видачу форменого одягу; відомість на продаж акцій; розрахунок розподілу доходів; рішення суду; виписка банку; витяг з протоколу спеціалізованого аукціону (оприбуткування акцій); відомість підписки на акції; прибуткові касові ордери; накладні (якщо внески в статутний капітал здійснюють матеріальними цінностями); розрахунок нарахування дивідендів; платіжні доручення.

Аналітичний облік ведеться за кожним дебітором, за видами заборгованості, із зазначенням термінів її утворення та погашення, у Відомості 3.2 «Відомість аналітичного обліку розрахунків з різними дебіторами». Синтетичний облік кредитових оборотів за субрахунками 377 «Розрахунки з іншими дебіторами» ведеться в Журналі 3 «Облік розрахунків, довгострокових і поточних зобов'язань» (розділ І).

На підставі проведеного дослідження, можна зробити наступні висновки:

- тему обліку дебіторської заборгованості необхідно розглядати з двох рівнозначних взаємопов'язаних боків: з обліку дебіторської заборгованості та обліку розрахунків із дебіторами;
- дебіторська заборгованість є результатом господарських операцій підприємства, які відбулися в минулому, потребує оцінки, управління, відображення у звітності як елемента оборотних активів підприємства;
- розрахунки з дебіторами – процеси та господарські процедури, що становлять систему розрахункових операцій підприємства, яка потребує комплексного підходу організації функціонування з урахуванням взаємозв'язку організаційних, юридичних, маркетингових, облікових, фінансових аспектів.

2.5 Облікове забезпечення управління дебіторською заборгованістю за товари, реалізовані іноземним покупцем

Зовнішньоекономічна діяльність є одним із важливих чинників стабільного розвитку національного господарства країн світу. Зовнішньоекономічна діяльність – це процес розвитку господарських зв'язків між національними суб'єктами суспільного виробництва та їх зарубіжними партнерами як на території України, так і за її межами. Розвиток зовнішньоекономічної діяльності – суттєвий чинник підвищення ефективності господарської діяльності як на рівні окремих підприємств, так і в масштабах усієї країни. Зовнішньоекономічні зв'язки відіграють важливу роль у національній економіці, забезпечують економічне зростання та створюють конкурентне ринкове середовище. Нині в середньому кожен третій український продукт або послуга реалізуються за допомогою зовнішніх економічних зв'язків, що відіграють помітну роль у національній економіці та істотно впливають на темпи і пропорції економічного зростання, створення конкурентного ринкового середовища і на весь системний трансформаційний процес. Важливою складовою частиною господарської діяльності підприємств, фірм, усіх учасників ринкових відносин є зовнішньоекономічна діяльність, яка пов'язана з міжнародною виробничою та науково-технічною кооперацією, експортом та імпортом товарів, послуг, виходом підприємств, організацій на зовнішній ринок⁷².

На сьогодні все більше і більше підприємств прагнуть переорієнтуватися на зовнішній ринок через нестабільність економічної ситуації на внутрішньому ринку України. У зв'язку з цим питання відображення в обліку експортних операцій стає все більш актуальним. Велика кількість українських підприємств здійснюють експортні операції. Основною інформацією про експортну сферу суб'єктів підприємницької діяльності є дані бухгалтерського

⁷² Гузенко Г. М., Гайдученко Ю.О. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: сутність, економічний механізм її розбудови, особливості. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія та право. 2013. № 3. С. 77-89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_etp_2013_3_10

обліку. Інформаційне забезпечення набуває, як ніколи, великої важливості та значущості у прийнятті управлінських рішень⁷³.

Завдання бухгалтерського обліку розрахунків з іноземними покупцями та замовниками – забезпечити накопичення, обробку, узагальнення інформації для відображення в бухгалтерському обліку та надання корисної, достовірної інформації про стан розрахунків управлінському персоналу.

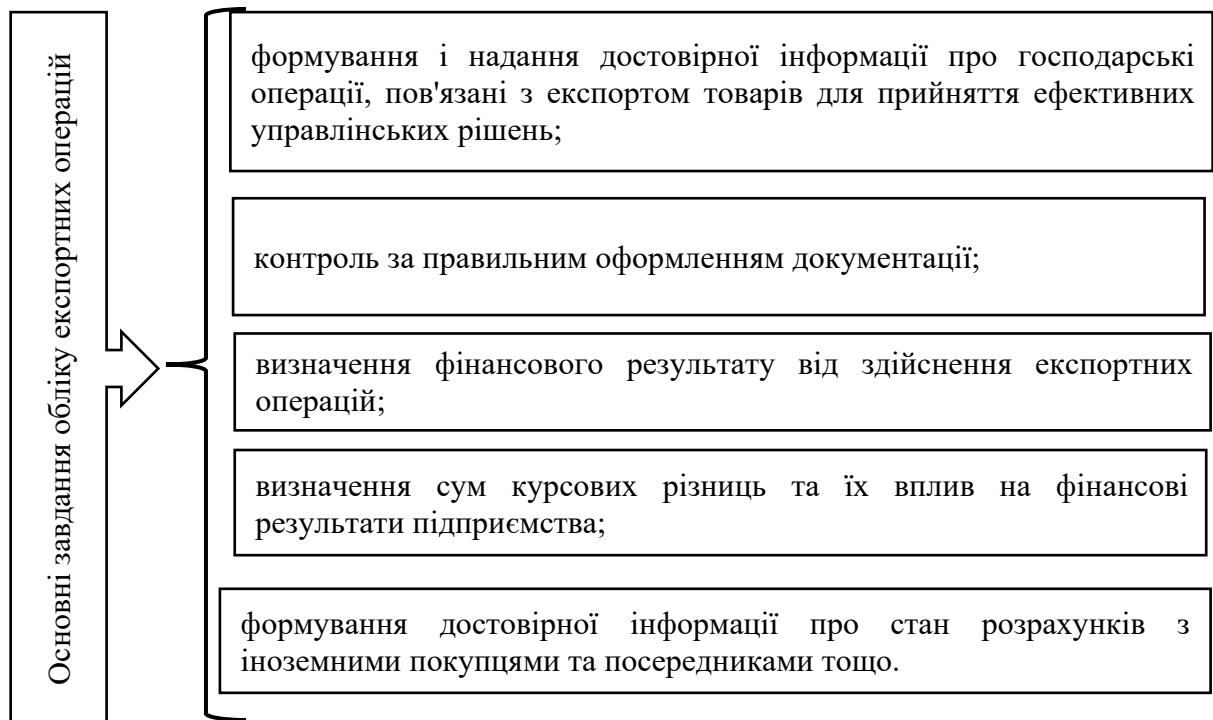


Рис. 2.7 Основні завдання обліку експортних операцій

Джерело: сформовано автором на підставі опрацювання наукових публікацій

Вивчення й аналіз поняття «розрахунки» у фаховій літературі показав, що на практиці переважає трактування розрахунку, як підрахунку чого-небудь чи здійснення платежів за що-небудь чи виконання грошових зобов'язань, або, як документу складеного на основі розрахунку. В науковій літературі досліджуване поняття розглядається, як грошові взаємовідносини, що виникають між організаціями по товарних і нетоварних операціях, як

⁷³ Ковальчук С.Я., Колісник А.В., Турчик М.М. Особливості обліку експортних операцій суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Науковий вісник Херсонського державного університету. Випуск 23. Частина 3. 2017. С.135-139

зобов'язання покупця оплатити у встановлений термін вартість заборгованостей, після виконання договірних зобов'язань.

Відмінність у трактуваннях свідчить про поєднання в досліджуваному понятті змісту платежу, взаємовідносин та зобов'язань, що в свою чергу об'єднує юридичну та економічну суть поняття. Розповсюджене розуміння поняття «розрахунку», як платежу, відповідно до нарахованих зобов'язань, відкидає випадки часткових розрахунків, здійснення платежів без виникнення зобов'язань, або виникнення зобов'язань, що викликані трудовими, адміністративними, податковими, митними, фінансовими відносинами, що потребує більш детальнішого розгляду поняття «розрахунки» з економічної точки зору⁷⁴.

Відповідно до концепції зобов'язань, слід розмежувати зв'язки між поняттями «зобов'язання», «розрахунки» та «заборгованість». Зобов'язання мають масштабний характер і проникають в усі сфери діяльності підприємства. Вони виникають з моменту прийняття будь-якого рішення, але не кожне зобов'язання є дійсним. В разі прийняття рішення про практичну реалізацію зобов'язання, яке передбачає обмін ресурсами, та набуття ним юридичного оформлення, його можна вважати фінансовим зобов'язанням. Виконання фінансового зобов'язання відбувається через систему розрахунків, які виникають та припиняються в момент руху тих чи інших ресурсів (або грошових коштів, або товарів, робіт, послуг). Стан розрахунків в будь-який момент їх існування характеризується дебіторською та кредиторською заборгованістю для кожного учасника. За цих умов в бухгалтерському обліку мають відображатися не зобов'язання як такі, а саме розрахунки за фінансовими зобов'язаннями, оскільки вони виникають за належним чином юридично оформленою угодою та з моменту її практичного виконання: з дати появи заборгованості до дати її погашення⁷⁵.

⁷⁴ Пархоменко, В.М. Розрахунки з покупцями та замовниками: обліковий аспект. Економічні науки. № 3 (61).2010. С.142–145

⁷⁵ Жарнікова В.В. Облік розрахунків з покупцями : систематизація поглядів та перспективи досліджень. URL: <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/download/43/57/>

Основними елементами структури розрахункових взаємовідносин, що виникають в процесі економічної діяльності є:

- суб'єкти (учасники): банки та інші установи, що здійснюють міжбанківські розрахунки; населення; підприємства;
- об'єкт розрахунків: товари та послуги; внески до бюджету;
- місце проведення розрахунків: внутрішньодержавні; міжнародні;
- види платежу: строкові; дострокові; планові; відстрочені; прострочені;
- системи переказу грошей: поштовий зв'язок; спеціальні служби зв'язку; кур'єри; фельд'єгерська служба; служба інкасації; електронний зв'язок; міжнародні комунікації SWIFT;
- форма розрахунку: перекази; відкритий рахунок, акредитиви, інкасо;
- спосіб погашення боргового зобов'язання: валовий спосіб, кліринг;
- платіжні інструменти: кредитових переказів (платіжні вимоги-доручення, платіжні вимоги); дебетових переказів (вексель, чек, інкасове-доручення); проміжні інструменти (акредитиви, пластикові картки); носії (паперові, пластикові, електронні);
- наявність гарантії платежу: гарантовані платежі (векселями, чеками, акредитивами); негарантовані (платіжними дорученнями, платіжними вимогами-дорученнями, платіжними вимогами);
- наявність посередників: прямі, транзитні;
- ризики: правовий ризик; ризик неліквідності; кредитний; системний; операційний; ризик шахрайства;
- величина платежів: оптові та роздрібні⁷⁶.

Розрахунки з контрагентами мають динамічний характер, а тому потребують постійного контролю і впливу з боку управлінського персоналу у загальній системі менеджменту підприємства. Дебіторська заборгованість з

⁷⁶ Жарнікова В.В. Облік розрахунків з покупцями : систематизація поглядів та перспективи досліджень. URL: <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/download/43/57/>

покупцями та замовниками виникає при реалізації підприємством товарів (робіт, послуг) на умовах відстрочки платежу. Отже, облік та контроль дебіторської заборгованості є одним з ключових завдань у вирішенні проблем, що виникають під час поточного управління підприємствами⁷⁷.

У своїй роботі ми вже зазначали, що дебіторська заборгованість визначається як сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату. Дебіторами можуть бути як юридичні, так і фізичні особи, які заборгували підприємству грошові кошти, їх еквіваленти або інші активи. Варто зазначити, що вплив на процеси зростання дебіторської заборгованості здійснює облікова політика підприємства у розрахунках з покупцями: неправильне встановлення строків і умов надання товарних кредитів, невраховані ризики, ненадання знижок при достроковій оплаті покупцями рахунків, що також призводить до різкого зростання дебіторської заборгованості. А несвоєчасне погашення дебіторської заборгованості призводить до неможливості погашення підприємством кредиторської заборгованості та необхідності використання залучених коштів⁷⁸.

Для ефективного управління обсягами дебіторської заборгованості, а також термінами її погашення необхідна належна організація її обліку на підприємствах, що сприятиме посиленню контролю за своєчасним здійсненням розрахунків, у тому числі, з іноземними покупцями та замовниками. Метою здійснення розрахунків для покупців є максимальне наближення моменту передачі товарів, робіт, послуг. Звідси основна мета системи розрахунків з покупцями - гарантоване виконання зобов'язань покупців перед постачальниками в оптимальний для двох сторін проміжок часу між моментом передачі товарів, робіт, послуг та отримання коштів⁷⁹.

⁷⁷ Слєпченко В.П.,Скрипник М.І. Методика обліку розрахунків підприємства з покупцями та замовниками. Економіка та суспільство. Випуск 29. 2021.URL:<https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/538/516>

⁷⁸ Коваль Л.В. Шляхи удосконалення обліку та аналізу дебіторської заборгованості.URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/eko/20dec2016/48.pdf>

⁷⁹ Жарнікова В.В. Облік розрахунків з покупцями : систематизація поглядів та перспективи досліджень. URL: <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/download/43/57/>

Формуванням взаємовідносин з іноземними покупцями та замовниками в першу чергу передує процес укладення договірних відносин. При цьому виникає юридичне зобов'язання, яке не відображається в рахунку бухгалтерського обліку та у балансі. Його відображення в обліку розпочнеться лише тоді коли сторони перейдуть до виконання взятих на себе обов'язків, тобто в першу чергу підписання договірних відносин з обох сторін та початок здійснення розрахункових операцій. Схема бухгалтерського обліку договірних відносин наведена на рисунку 2.8.



Рис.2.8 Бухгалтерський облік договірних відносин

Джерело:⁸⁰

Отже, порядок обліку експортних операцій на підприємстві залежить від умов зовнішньоекономічних договорів, в яких визначаються умови поставок товарів чи надання послуг, форми розрахунків та ін.⁸¹

⁸⁰ Шовдра І. Організація обліку розрахунків з постачальниками та підрядниками.URL: <https://elartu.tntu.edu.ua>

⁸¹ Войнаренко М.П., Цебень Р.Л. Особливості обліку експортних операцій. Інноваційна економіка. 2013. № 5. С. 280–282.

Усі операції з іноземними покупцями та замовниками починаються з укладання зовнішньоекономічного договору між сторонами.

Зовнішньоекономічний договір (контракт) – матеріально оформлена угода двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їхніх іноземних контрагентів, спрямована на встановлення, зміну або припинення їх взаємних прав та обов'язків у зовнішньоекономічній діяльності ⁸².

Обов'язковими реквізитами зовнішньоекономічного договору мають бути такі⁸³:

- назва, номер договору, дата і місце його складання;
- преамбула, що містить відомості про сторони договору;
- предмет договору;
- кількість та якість товарів;
- базисні умови поставки товарів;
- ціна та загальна вартість договору;
- умови платежів;
- умови приймання-здавання товару;
- упаковка та маркування;
- форс-мажорні обставини;
- санкції та рекламації;
- урегулювання спорів у судовому порядку;
- місцезнаходження, поштові та платіжні реквізити сторін.

У разі необхідності за домовленістю сторін у договір можуть також включатися додаткові умови.

Як і всі інші операції в бухгалтерському обліку, розрахунки з іноземними покупцями та замовниками мають бути документально підтвердженими. Лише за умови наявності відповідного документального супроводу експортно-імпорتنих операцій є можливість пред'явлення

⁸²Закон України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті», затверджений Постановою Верховної Ради України від 23.09.94 № 185/96-ВР, зі змінами та доповненнями. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/185/94-вр>

⁸³ Інкотермс 2010 URL: <http://www.optimalog.ru/docs/101/inkoterms-2010.pdf>

претензій на попереднє відшкодування своїх прав як у Господарському суді України, так і в міжнародних інстанціях.

Структурно-логічну схему документів обліку розрахунків з іноземними покупцями наведено на рис. 2.9.



Рис.2.9 Структурно-логічна схема документів обліку розрахунків з іноземними покупцями

Джерело:⁸⁴

Після переходу права власності від продавця до покупця в бухгалтерському обліку визнається дохід⁸⁵.

⁸⁴ Фатенок-Ткачук А.О., Губей А.В. особливості обліку розрахунків з іноземними покупцями та замовниками. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. № 6 (105). 2018. С.12-18

⁸⁵ Губарик О.М., Чепець О.Г. Розвиток експортних операцій та відображення їх в обліку. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства.

Визнання доходу від реалізації іноземним покупцям та замовникам має специфічні особливості.

Відповідно до П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів»⁸⁶, операції в іноземній валюті під час первісного визнання відображаються у валюті звітності із застосуванням валютного курсу на дату здійснення операції. У разі здійснення покупцем передоплати дохід від реалізації визначається за валютним курсом на дату отримання передоплати в іноземній валюті. У разі отримання часткової передоплати дохід визначається за курсом на дату передоплати в частині передоплати та за курсом на дату відвантаження на залишкову суму. Базою оподаткування ПДВ під час експорту товарів, робіт, послуг є договірна (контрактна) вартість. Продаж товарів на експорт, відповідно до ст. 195 Податкового кодексу України, оподатковується ПДВ за нульовою ставкою. Використання нульової ставки ПДВ відбувається за умови фактичного вивозу товарів за межі митної території України⁸⁷.

Товари вважаються вивезеними за межі митної території України, якщо їх вивіз засвідчений належним чином оформленою вантажною митною декларацією. Реалізація товарів, робіт, послуг іноземним покупцям та замовникам передбачає перетин митних кордонів, а отже, сплату мита і митних зборів. Базою для нарахування мита і митних зборів на товари та інші предмети, що підлягають обкладенню митом, є митна вартість то вару⁸⁸.

Під час сплати мита продавцем у бухгалтерському обліку сума мита відноситься на витрати на збут. Операції в іноземній валюті під час первісного визнання відображаються у валюті звітності шляхом перерахунку суми в

Економічні науки. 2012. Вип. 125. 340 с. URL: http://www.khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_125/15.pdf.

⁸⁶ Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21 «Вплив змін валютних курсів», затверджене Наказом Міністерства фінансів від 10.08.2000 № 193, зі змінами та доповненнями. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0515-00>.

⁸⁷ Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI, зі змінами та доповненнями. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>

⁸⁸ Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність», затверджений Постановою Верховної Ради УРСР від 16.04.1991 № 959-XII, зі змінами та доповненнями. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.

іноземній валюті із застосуванням валютного курсу на початок дня, дати здійснення операції (дати визнання активів, зобов'язань, власного капіталу, доходів і витрат). Підприємство може операції з безготівкових розрахунків в іноземній валюті відображати у валюті звітності у сумі, визначеній у документах банку, з урахуванням особливостей застосування банком валютного курсу на дату здійснення операції, якщо це не суперечить вимогам податкового і митного законодавства в частині застосування валютного курсу. Сума авансу (попередньої оплати) в іноземній валюті, одержана від інших осіб у рахунок платежів для поставлення готової продукції, інших активів, виконання робіт і послуг, під час включення до складу доходу звітного періоду перераховується у валюту звітності із застосуванням валютного курсу на початок дня дати одержання авансу. У разі одержання від покупця авансових платежів в іноземній валюті частинами та відвантаження частинами покупцеві немонетарних активів (робіт, послуг) дохід від реалізації активів (робіт, послуг) визнається за сумою авансових платежів із застосуванням валютних курсів виходячи з послідовності одержання авансових платежів. На кожен дату балансу: а) монетарні статті в іноземній валюті відображаються з використанням валютного курсу на кінець дня дати балансу; б) немонетарні статті, які відображені за історичною собівартістю і зарахування яких до балансу пов'язано з операцією в іноземній валюті, відображаються за валютним курсом на початок дня дати здійснення операції; в) немонетарні статті за справедливою вартістю в іноземній валюті відображаються за валютним курсом на початок дня дати визначення цієї справедливої вартості. Визначення курсових різниць за монетарними статтями в іноземній валюті проводиться на дату балансу, а також на дату здійснення господарської операції в її межах або за всією статтею (відповідно до облікової політики). Для визначення курсових різниць на дату балансу застосовується валютний курс на кінець дня дати балансу. Під час визначення курсових різниць на дату здійснення господарської операції застосовується валютний курс на початок дня дати здійснення операції. Підприємство може здійснити перерахунок

залишків на кінець дня за монетарними статтями в іноземній валюті, за якими протягом дня здійснювалися господарські операції із застосуванням валютного курсу, встановленого на кінець цього дня. Курсові різниці від перерахунку грошових коштів в іноземній валюті та інших монетарних статей про операційну діяльність відображаються у складі інших операційних доходів (витрат). Курсові різниці від перерахунку монетарних статей про інвестиційну і фінансову діяльність відображаються у складі інших доходів (витрат) за винятком курсових різниць, які відображаються згідно з пунктом 9 Положення (стандарту) 21⁸⁹.

Курсові різниці, які виникають щодо дебіторської заборгованості або зобов'язань за розрахунками з господарською одиницею за межами України, погашення яких не плануються і не є ймовірними в найближчій перспективі, відображаються у складі іншого додаткового капіталу та відображаються в іншому сукупному доході. Проводячи зовнішньоекономічну діяльність, кожна країна світу передбачає створення системи заходів щодо захисту національного ринку від неякісних товарів. Підґрунтям для побудови даної системи є сертифікація експортно-імпоротної продукції на відповідність вимогам безпеки країни.

Сертифікація – це один із найважливіших та діючих засобів нетарифного регулювання імпорту, який широко використовується в Україні для припинення та зменшення імпорту неякісних та шкідливих товарів.

Основною метою сертифікації в Україні є: – захист інтересів споживачів товарів стосовно якості та безпеки імпортованої продукції для життя, здоров'я і майна громадян; – охорона навколишнього середовища; – забезпечення ввезення тільки тих товарів, які за своїми характеристиками відповідають установленим в Україні нормам та стандартам. Залежно від групи товарів якісні характеристики встановлюються національними органами контролю

⁸⁹ Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21 «Вплив змін валютних курсів», затверджене Наказом Міністерства фінансів від 10.08.2000 № 193, зі змінами та доповненнями. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0515-00>.

такими способами: за національним стандартом, технічними умовами, за зразком, за описом, за попереднім оглядом, за вмістом окремих речовин, за виходом готового продукту, за натуральною масою, за екологічними ознаками тощо.

Розглянемо порядок відображення розрахунків з іноземними покупцями та замовниками у бухгалтерському обліку, який визначено П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів»⁹⁰.

Так, згідно з п.п.5, 6 цього П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів» сума доходів, отриманих (нарахованих) платником податку в іноземній валюті у зв'язку із продажем товарів (виконанням робіт, наданням послуг), у бухгалтерському обліку визначається так:

- якщо була попередня оплата товару – за курсом НБУ, що діяв на початок дня дати такої попередньої оплати;
- якщо попередньої оплати не було – за курсом НБУ на дату визнання доходу (тобто за датою переходу права власності на товар);
- якщо була часткова передоплата, то в частині такої оплати за курсом (курсами, якщо було кілька платежів), що діяв на дату її отримання, а в частині, щодо якої не було попередньої оплати, – за курсом НБУ на дату переходу права власності на експортований товар. Крім того, при здійсненні експортних операцій (як і інших операцій в іноземній валюті) варто визначати курсові різниці. Курсова різниця – це різниця між оцінками однакової кількості одиниць іноземної валюти при різних валютних курсах. Вона визначається за монетарними статтями балансу (статтями про грошові кошти, активи й зобов'язання, які будуть отримані або сплачені у фіксованій (або визначеній) сумі грошей або їх еквівалентів) на кожну дату балансу та на дату здійснення господарської операції. Немонетарні статті відображаються в обліку за курсом НБУ на дату їх первісного визнання (за історичною собівартістю) і в подальшому не перераховуються (рис. 2.10).

⁹⁰Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21 «Вплив змін валютних курсів», затверджене Наказом Міністерства фінансів від 10.08.2000 № 193, зі змінами та доповненнями. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0515-00>.

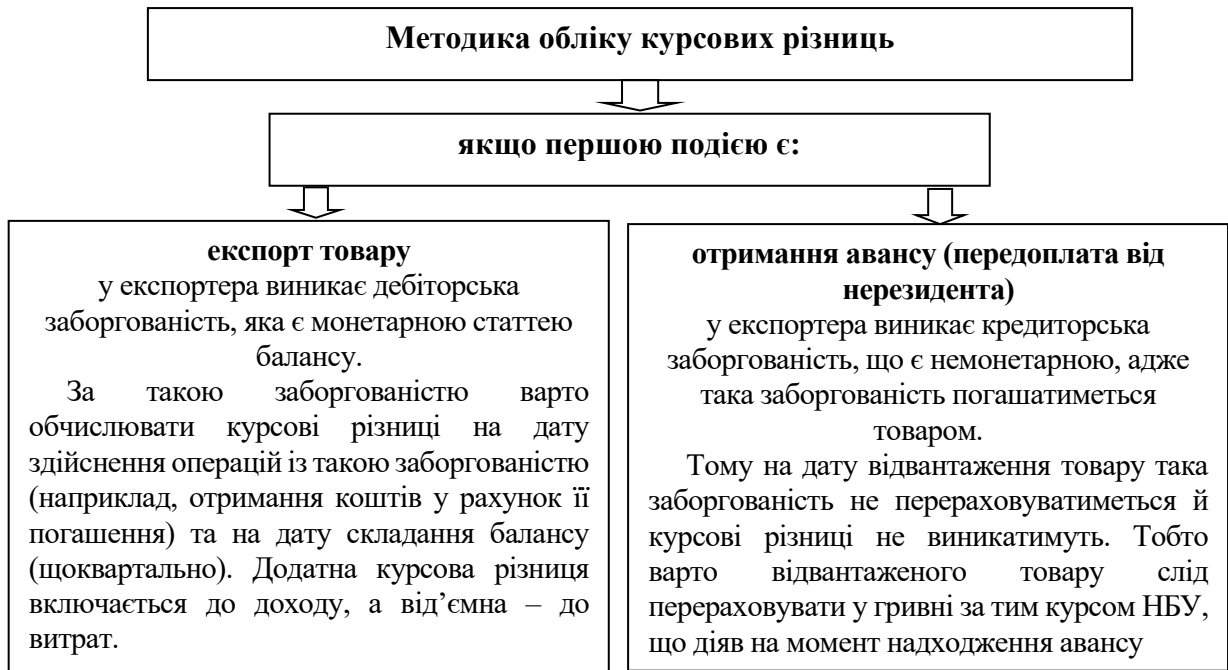


Рис. 2.10 Методика обліку курсових різниць за розрахунками з іноземними покупцями та замовниками

Джерело:⁹¹

Отже, якщо першою подією є:

– отримання авансу (передоплата від нерезидента), то в експортера виникає кредиторська заборгованість, що є немонетарною, адже така заборгованість погашатиметься товаром. Тому на дату відвантаження товару така заборгованість не перераховуватиметься й курсові різниці не виникатимуть. Тобто суму відвантаженого товару необхідно перераховувати у гривні за тим курсом НБУ, що діяв на момент надходження авансу.

Кореспонденція рахунків з обліку розрахунків з іноземними покупцями, коли першою подією є отримання передоплати від нерезидента, відображена в табл. 2.6:

– експорт товару, то в експортера виникає дебіторська заборгованість, яка є монетарною статтею балансу, адже вона має бути оплачена грошовими коштами (якщо інше не передбачено умовами зовнішньо-економічного договору). То ж за такою заборгованістю варто обчислювати курсові різниці на дату здійснення

⁹¹ Іщенко Я. П., Подолянчук О. А., Коваль Н. І. Фінансовий облік I: підручник. Видавництво ФОП «Кушнір Ю.В.». 2020. с.497

операцій із такою заборгованістю (наприклад, отримання коштів у рахунок її погашення) та на дату складання балансу (щоквартально).

Додатна курсова різниця включається до доходу, а від’ємна – до витрат (табл. 2.7).

Таблиця 2.6

Кореспонденція рахунків з обліку розрахунків з іноземними покупцями (перша подія – отримання передоплати від нерезидента)

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
1	2	3	4
1	Отримано попередню оплату	316	681
2	Отримано на поточний рахунок в іноземній валюті експортну виручку (частину експортної виручки)	312	316
3	Перераховано частину експортної виручки для продажу	334	316
4	Списано собівартість реалізованої валюти	942	334
5	Відображено дохід від продажу валюти	377	711
6	Отримано кошти від продажу іноземної валюти, за вирахуванням комісії банку	311	377
7	Відвантажено продукцію	362	701
8	Списано доходи для відображення фінансових результатів	701	791
9	Списано собівартість реалізованої готової продукції	901	27
10	Проведено залік заборгованості	681	362
11	Списано собівартість для відображення фінансових результатів	791	901

Національний банк України у 2019 році запровадив міжнародний номер банківського рахунку IBAN, що дає можливість гармонізувати український платіжний простір з європейським. Також застосування IBAN сприятиме подальшій запланованій модернізації системи електронних платежів Національного банку.

З 01 квітня 2019 року банки відкривають клієнтам нові рахунки у стандарті IBAN. Таким чином, діючі номери рахунків для клієнтів доповняться кодом країни та кодом банку.

Застосування IBAN стане обов’язковим для клієнтів усіх банків України під час здійснення переказів коштів як у національній, так і в

іноземних валютах, у тому числі під час транскордонних переказів. Тобто, всі перекази будуть здійснюватися лише з використанням IBAN.

Таблиця 2.7

Кореспонденція рахунків з обліку розрахунків з іноземними покупцями (перша подія – експорт продукції)

№ з/п	Зміст операції	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
1	2	3	4
1	Реалізовано продукцію іноземному покупцеві	362	701
2	Відображено дохід у складі фінансових результатів	701	791
3	Списано собівартість реалізованої готової продукції	901	27
4	Списано собівартість продукції на фінансові результати	791	901
5	Отримано оплату за готову продукцію	316	362
6	Відображено витрати від курсової різниці	945	362
7	Відображено дохід від курсової різниці	362	714

Джерело:⁹²

Завдяки цьому клієнти банків зможуть:

- зручно та просто ідентифікувати платника та отримувача коштів, а також банк України, що їх обслуговує;
- уникнути помилок у реквізитах рахунків завдяки скороченню реквізитів в розрахункових документах;
- швидше здійснювати перекази та отримувати кошти.

Серед інших переваг для клієнтів банків використання IBAN у майбутньому зробить можливим застосування QR кодів, які міститимуть інформацію про IBAN, для спрощення сплати рахунків та обміну платіжною інформацією.

Загалом використання стандарту IBAN завдяки скороченню реквізитів має зробити більш зручним оформлення розрахункових документів⁹³.

⁹² Іщенко Я. П., Подолянчук О. А., Коваль Н. І. Фінансовий облік I: підручник. Видавництво ФОП «Кушнір Ю.В.». 2020. с.497

⁹³ Про запровадження міжнародного номера банківського рахунку (IBAN) в Україні: Постанова Правління Національного банку України від 28.12.2018 № 162. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0162500-18>.

Необхідно зазначити, що юридичним особам для бухгалтерського обліку коштів в іноземній валюті, що підлягають обов'язковому продажу, потрібно застосовувати субрахунок 316 «Спеціальні рахунки в іноземній валюті».

Тож кошти, які надходять на розподільчий рахунок, мають відображатися за Д-т 316 (у кореспонденції з рахунком, на якому відображається джерело надходження, наприклад, субрахунок 362, якщо кошти надійшли від покупця-нерезидента). А частина валюти, яка має бути обов'язково продана, відобразатиметься в момент її продажу на субрахунок 334 «Грошові кошти в дорозі в іноземній валюті».

Зокрема:

Д-т 316 К-т 362, 681 - надійшла валютна виручка від покупця нерезидента. Вона зарахована на розподільчий рахунок;

Д-т 334 К-т 316 - 30% цієї валюти підлягають продажу на міжбанківському валютному ринку України ;

Д-т 311 К-т 334 - зараховується виручка від продажу валюти;

Д-т 92 К-т 334 - відображено комісію банку;

Д-т 334 К-т 711 - відображено різницю між сумою, вирученою від продажу інвалюти (курс міжбанківського валютного ринку на дату продажу), і балансовою вартістю інвалюти (курс НБУ на цю ж дату);

Д-т 312 К-т 316 - решта 70% валюти зараховано на валютний рахунок експортера.

Згідно з п. 8 П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів» курсові різниці визначаються лише за монетарними статтями в іноземній валюті. Відповідно до п. 4 П(С)БО 21 монетарні статті - це статті балансу про грошові кошти, а також про такі активи й зобов'язання, які будуть отримані чи сплачені у фіксованій (або визначеній) сумі грошей або їх еквівалентів⁹⁴.

⁹⁴Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21 «Вплив змін валютних курсів», затверджене Наказом Міністерства фінансів від 10.08.2000 № 193, зі змінами та доповненнями. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0515-00>.

Отже, підприємство рахує курсові різниці за монетарними статтями (п. 7, 8 П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів»): на дату господарської операції;
– на дату балансу.

Курсові різниці від перерахунку коштів в іноземній валюті та інших монетарних статей в межах операційної діяльності відображаються відповідно до п. 8 П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів» у складі інших операційних доходів (витрат)⁹⁵.

За Інструкцією №291⁹⁶ інформація про доходи та витрати (втрати) від таких курсових різниць відображається на субрахунку 714 «Дохід від операційної курсової різниці» та субрахунку 945 «Втрати від операційної курсової різниці» відповідно. А курсові різниці від перерахунку монетарних статей про інвестиційну і фінансову діяльність мають відобразитися у складі інших доходів (витрат). Для відображення в обліку таких курсових різниць потрібно використовувати субрахунок 744 «Дохід від неопераційної курсової різниці» та субрахунок 974 «Втрати від неопераційних курсових різниць» відповідно. Відповідний алгоритм відображення у складі витрат та доходів курсових різниць залежно від монетарних статей встановлено п. 20 та п. 29 П(С)БО 16⁹⁷ та п. 7 П(С)БО 15⁹⁸. Тож, зокрема, при отриманні виручки за експортною операцією підприємствам потрібно враховувати у складі власних активів таку виручку за датою її надходження на розподільчий рахунок та на поточний валютний рахунок, визначаючи дохід/витрати від продажу валюти

⁹⁵ Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21 «Вплив змін валютних курсів», затверджене Наказом Міністерства фінансів від 10.08.2000 № 193, зі змінами та доповненнями. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0515-00>.

⁹⁶ Про затвердження Плану рахунків бухгалтерського обліку та Інструкції про його застосування: наказ Міністерства фінансів України від 31.11.1999 № 291. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

⁹⁷ Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати», затверджене Наказом Міністерства фінансів від 31 грудня 1999 року № 318, зі змінами та доповненнями. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>

⁹⁸ Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід», затверджене Наказом Міністерства фінансів від 29 листопада 1999 року № 290, зі змінами та доповненнями. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>

та курсові різниці. На субрахунку № 362 «Розрахунки з іноземними покупцями» аналітичний облік ведеться в гривнях та валюті, обумовленій договором.

Активний субрахунок 362 «Розрахунки з іноземними покупцями»

Дебет	Кредит
<p align="center">Сальдо (початок року) – наявність заборгованості іноземних покупців та замовників за відвантажену продукцію, товари, виконані роботи та надані послуги, крім заборгованості, яка забезпечена векселем</p>	
<p align="right">Поточні</p> <p align="center">збільшення (+): відображається продажна вартість реалізованої продукції, товарів, робіт, наданих послуг іноземним покупцям</p>	<p align="center">зміни</p> <p align="center">зменшення (-): відображається сума валютних платежів, які надійшли на рахунки підприємства в банківських установах</p>
Дебетовий оборот	Кредитовий оборот
<p>С-до (на кінець року) наявність заборгованості іноземних покупців за відвантажену продукцію, товари, виконані роботи та надані послуги, крім заборгованості, яка забезпечена векселем</p>	

Рис.2.11 Схема субрахунку 362 «Розрахунки з іноземними покупцями»

Джерело: сформовано автором на підставі опрацьованих джерел

Розрахунки з іноземними покупцями за експортно-імпортними операціями відображають в аналітичному плані:

- «Розрахунки з іноземними покупцями в порядку акцептованих рахунків»;
- «Розрахунки з іноземними покупцями по наданому комерційному кредиту»;
- «Векселі (тратти), одержані в іноземній валюті».

Аналітичний облік на цих субрахунках ведуть за країнами, постачальниками або номерами контрактів. Аналітичний рахунок відображає суму розрахунку в іноземній валюті, її національний еквівалент, тобто суму за грошовою одиницею, що діє в Україні, а також суми за термінами платежу.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ ЗА ТОВАРИ, РОБОТИ, ПОСЛУГИ НА ПІДПРИЄМСТВІ

3.1 Удосконалення організації обліку дебіторської заборгованості як інформаційного джерела для управління платоспроможністю підприємства

В сучасних умовах, в умовах військового стану, коли спостерігається економічна нестабільність, для підприємств актуальним питанням є їх спроможність своєчасно здійснювати розрахунки із заробітної плати, з кредиторами за товари (роботи, послуги), з державою за податки та збори, тощо. В цей нестабільний час гострим та актуальним є питання платоспроможності підприємства, аналіз її факторів впливу, інформаційного забезпечення з метою покращення системи управління платоспроможністю, адже вміння ефективно управляти та реагувати на будь-які зовнішні та внутрішні негативні чинники є запорукою успішної діяльності будь-якого підприємства.

Згідно з думкою більшості авторів^{99,100,101}, платоспроможність підприємства означає наявність у нього коштів або їх еквівалентів, які будуть достатніми для розрахунків за заборгованостями, що вимагають негайного погашення.

На мікроекономічному рівні під платоспроможністю підприємств варто розуміти здатність юридичної особи або фізичної особи-підприємця

⁹⁹ Сніткіна І.А. Підходи визначення сутності платоспроможності та класифікація факторів впливу. Науковий вісник Ужгородського Університету. 2019. С. 179-183 DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2019.1\(53\).179-183](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2019.1(53).179-183)

¹⁰⁰ Носова Є.А. Оцінка ліквідності та платоспроможності підприємства. Економіка. Проблеми економічного становлення. 2012. № 2. С. 58-64.

¹⁰¹ Теницька Н.Б., Гришко Ю.С. Теоретичні аспекти оцінки платоспроможності підприємства в сучасних умовах. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. №5. С. 372-376.

здійснювати необхідні платежі. Ці платежі можуть здійснюватися з власних або залучених коштів для задоволення потреб усіх можливих контрагентів, включаючи обов'язки перед працівниками, а також потреби держави. Таке тлумачення терміну означає необхідність здійснення розрахунків як усередині підприємства, так і за його межами¹⁰². Інші науковці дають більш широке визначення платоспроможності, згідно з яким це поняття визначається відповідністю витрат і доходів підприємства, забезпечує можливість постійного або періодичного фінансування функціонування та виконання взятих зобов'язань¹⁰³.



Рис.3.1 Підходи до економічної сутності поняття «платоспроможність»

Джерело:¹⁰⁴

Варто відзначити, що на практиці часто відбувається ототожнення поняття ліквідності та платоспроможності. Ліквідність у загальному розумінні означає здатність цінностей перетворюватися в грошові кошти. Вона характеризується наявністю в підприємства ліквідних засобів¹⁰⁵. А

¹⁰² Сніткіна І.А. Підходи визначення сутності платоспроможності та класифікація факторів впливу. Науковий вісник Ужгородського Університету. 2019. С. 179-183 DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2019.1\(53\).179-183](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2019.1(53).179-183)

¹⁰³ Мазаракі А.А., Ушакова Н.М., Лігоненко Л.О. Економіка торговельного підприємства: підручник для вузів. Під ред. проф. Н. М. Ушакової. К.: «Хрещатик», 1999. 800 с

¹⁰⁴ Фоміна О.В., Сопко В.В., Августова О.О. Управління платоспроможністю підприємства. Ефективна економіка. № 6. 2020. URL: www.economy.nauka.com.ua

¹⁰⁵ Іваннікова О.В. Аналіз платоспроможності як фактора фінансової стійкості малих підприємств. Бухгалтерський облік, аналіз та аудит. 2017. Вип. 2 (58). С. 130-136. URL: http://psaejrn1.nau.in.ua/journal/2_58_2017_ukr/22.pdf

платоспроможність – це здатність у повному обсязі й у визначений термін розрахуватися за своїми зобов'язаннями за допомогою грошових ресурсів та інших активів і спроможність здійснювати безперервну фінансово-господарську діяльність¹⁰⁶.

При цьому важливим є розуміння, що дебіторська заборгованість (як один із індикаторів платоспроможності) господарюючого суб'єкта належить неплатоспроможним клієнтам, а більшість запасів не відповідають ринковим вимогам, може характеризуватися високими значеннями ліквідності, але при цьому бути майже неплатоспроможним. З іншого боку, наявність у підприємства грошових коштів, які є достатніми для здійснення поточних платежів сьогодні, не дає жодної гарантії з приводу його платоспроможності у подальшій перспективі, тобто їх ліквідності¹⁰⁷.

На платоспроможність підприємства впливає ряд факторів (рис. 3.2). Найбільш доцільно розглядати детальніше зовнішні (загальноекономічні) та внутрішні (мікроекономічні) фактори, що впливають на платоспроможність підприємства, оскільки до їх складу належать решта факторів у розрізі вище розглянутих класифікаційних ознак¹⁰⁸.

Оцінюючи фінансовий стан підприємства з урахуванням впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища слід враховувати, що вони (фактори) можуть здійснювати як позитивний, так і негативний вплив.

Позитивний вплив факторів найяскравіше проявляється у покращенні таких показників фінансового стану, як показники рентабельності, ліквідності та платоспроможності. Так, сприятлива ринкова кон'юнктура, державна

¹⁰⁶ Теницька Н.Б., Гришко Ю.С. Теоретичні аспекти оцінки платоспроможності підприємства в сучасних умовах. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. №5. С. 372-376.

¹⁰⁷ Сніткіна І.А. Підходи визначення сутності платоспроможності та класифікація факторів впливу. Науковий вісник Ужгородського Університету. 2019. С. 179-183 DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2019.1\(53\).179-183](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2019.1(53).179-183)

¹⁰⁸ Коцераба Н.В. Інформаційне забезпечення аудиту фінансової стійкості та платоспроможності підприємства. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2019. Вип. 27. С. 78-21. URL:http://www.visnykeconom.uzhnu.uz.ua/archive/27_1_2019ua/17.pdf

політика стосовно підтримки вітчизняного товаровиробника, безперервний виробничий процес, ефективна система управління на підприємстві в кінцевому результаті сприяють виробництву продукції високої якості, а отже, отриманню бажаної виручки підприємством¹⁰⁹.

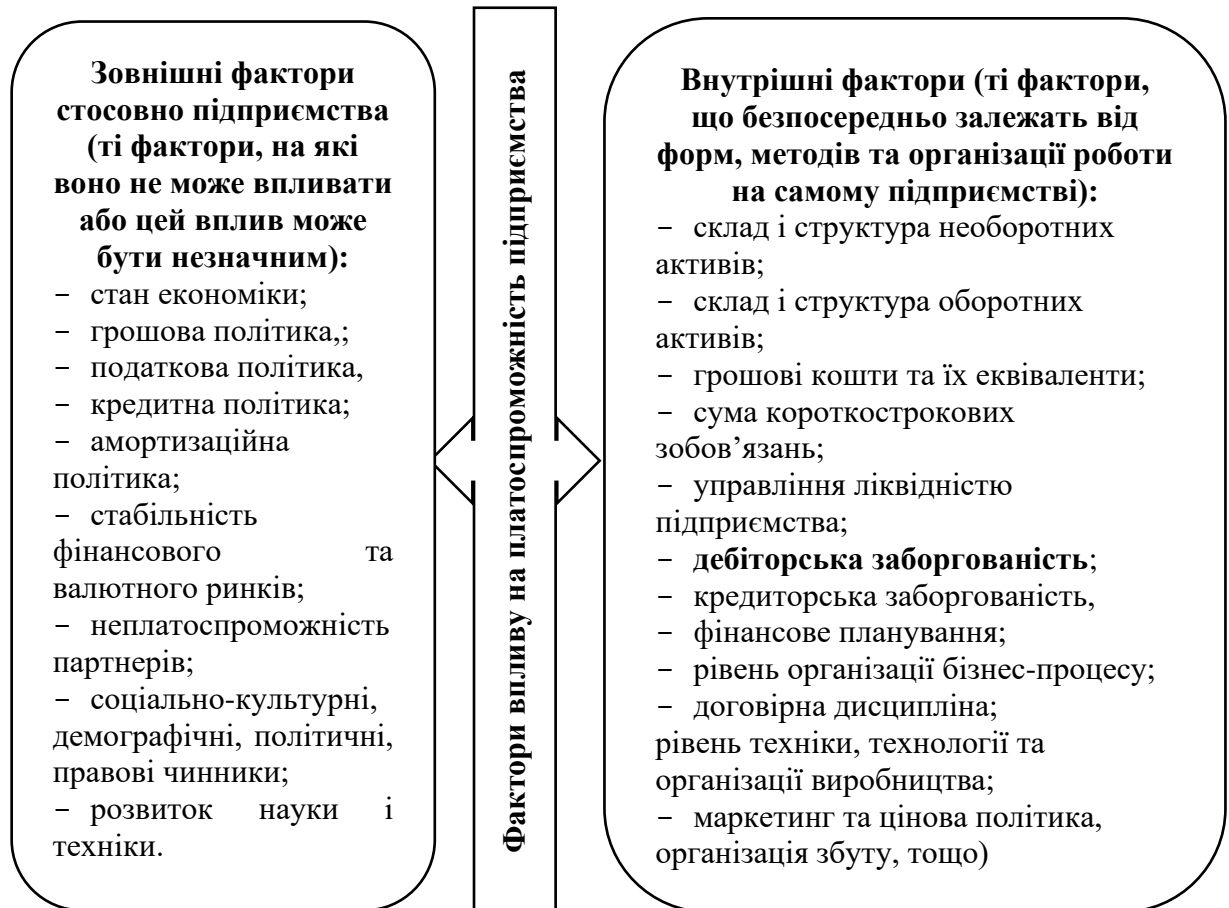


Рис.3.2 Фактори впливу на платоспроможність підприємства

Джерело: сформовано автором на підставі¹¹⁰

З метою покращення управління платоспроможністю на підприємстві потрібно постійно здійснювати:¹¹¹ 1) системний аналіз діяльності

¹⁰⁹ Шергіна Л.А., Домшина Т.Р. Фактори впливу на фінансову стійкість і платоспроможність підприємства в період кризи. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32614233.pdf>

¹¹⁰ Коцера Н.В. Інформаційне забезпечення аудиту фінансової стійкості та платоспроможності підприємства. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2019. Вип. 27. С. 78-21. URL:http://www.visnykeconom.uzhnu.uz.ua/archive/27_1_2019ua/17.pdf

¹¹¹ Фоміна О.В., Сопко В.В., Августова О.О. Управління платоспроможністю підприємства. Ефективна економіка. № 6. 2020. URL: www/economy.nayka.com.ua

підприємства; 2) оптимізація витрат підприємства; 3) оптимізація розподілу прибутку; 4) розробку стратегії фінансової політики підприємства.

Для проведення постійного і системного аналізу діяльності підприємства необхідна оперативно, об'єктивно збирати та обробляти, зазвичай, досить великі масиви фінансових даних. Цю функцією на підприємствах будь-якої форми власності виконує система бухгалтерського обліку.

Загальна мета ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності полягає у забезпеченні внутрішніх і зовнішніх користувачів достовірною та неупередженою інформацією про різні аспекти фінансово-господарської діяльності економічного суб'єкта. Проте на виході із системи обліку презентується систематизована та узагальнена інформація про фінансовий стан і результати діяльності, рівень релевантності якої є недостатнім для вирішення низки важливих управлінських завдань. У контексті формування інформаційного забезпечення управління дебіторською заборгованістю та платоспроможністю суб'єкта господарювання система обліку має продукувати дані про розрахунки з дебіторами, які в обліковій системі, що орієнтована тільки на складання форм фінансової звітності, не знаходять власної ідентифікації як звітні показники. За таких умов актуальними напрямками дослідження є розгляд можливостей розширення меж аналітичного обліку дебіторської заборгованості та способів і масштабів звітування перед користувачами¹¹².

Формування інформаційного забезпечення для вирішення управлінських завдань перш за все передбачає ідентифікацію інформаційних потреб, оцінювання спроможності їх задоволення фактично наявними інформаційними обліковими системами без необхідності їх удосконалення. Слід врахувати, що «інформація з рахунків бухгалтерського обліку перебуває

¹¹² Попова В.Д., Кузь В.І. Удосконалення обліку дебіторської заборгованості у контексті формування інформаційного забезпечення управління платоспроможністю підприємства. Приазовський економічний вісник. Випуск 4(21). 2020. С.104-109

в загальному масиві даних системи бухгалтерського обліку, тобто вона не ідентифікована щодо інформаційних запитів управлінського персоналу»¹¹³.

Забезпечення процесу прийняття управлінських рішень релевантними даними зумовлює їх поділ на аналітичні показники, що становлять інформаційний інтерес. Аналітичне розмежування сукупності даних передбачає класифікацію об'єктів та процесів, що дає змогу краще зрозуміти їх сутність та принципи функціонування. Правильна класифікація дебіторської заборгованості та розрахунків з дебіторами дає змогу раціонально підійти до організації аналітичного обліку, тому за практичного виконання цих завдань слід уникнути проблем, що характерні для поділу цілісного об'єкта на складові частини.

Акімова Н.С. та інші науковці виділяють такі проблеми в процесі поділу дебіторської заборгованості на види: «відсутність пропозицій та рекомендацій доцільності використання різних видів класифікаційних ознак; відсутність єдиного комплексного підходу до розроблення різних типів класифікації дебіторської заборгованості; відсутність чіткого шляху формування та пошуку ознак, які б давали змогу проводити більш систематизовану класифікацію»¹¹⁴.

Виділення багатьох класифікаційних ознак під час поділу дебіторської заборгованості на види неодмінно призведе до ускладнення інформаційного оброблення розрахунків з дебіторами на основі аналітичних рахунків бухгалтерського обліку та під час звітування окремими показниками, тому поділ дебіторської заборгованості для побудови цільової підсистеми аналітичного обліку має проводитися на види, інформація про які використовується в процесі прийняття традиційних, тактичних, формалізованих управлінських рішень. Прийняття рішень щодо забезпечення належного рівня платоспроможності суб'єкта господарювання є надзвичайно

¹¹³ Лаговська О.А., Легенчук С.Ф., Кузь В.І., Кучер С.В. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством : навчальний посібник. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2018. 418 с

¹¹⁴ Акімова Н.С., Топоркова О.В., Євлаш Т.О., Говоруха О.О. Облік та аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємств оптової торгівлі : монографія. Харків : ХДУХТ, 2016. 285 с

важливим у рамках забезпечення подальшого його функціонування, що дає змогу говорити про відносну постійність та періодичну необхідність здійснення цього процесу.

Таким чином, релевантні дані для оцінювання рівня платоспроможності можуть слугувати інформаційними індикаторами під час організації аналітичного обліку дебіторської заборгованості.

Білик М.Д. зауважує, що для формування інформаційного забезпечення оцінки фінансового стану суб'єкта господарювання (зокрема, його платоспроможності) релевантним є поділ дебіторської заборгованості за термінами погашення та за рівнем ліквідності¹¹⁵.

Наведені дослідником класифікаційні ознаки дають змогу отримати дані про обсяги й терміни перетворення немонетарних активів на монетарні, що забезпечує можливість не тільки фактично визначати рівень платоспроможності та планувати його на окремі дати планових періодів, але й визначати (змінювати) окремі засади договірної політики з дебіторами щодо термінів та умов погашення заборгованості, проведення передоплат чи авансових платежів. Поділ дебіторської заборгованості за термінами погашення передбачає визначення часового проміжку, у межах якого буде систематизуватися інформація про суми заборгованостей покупців та інших дебіторів. Нормативним регулюванням ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності передбачене розмежування на довгострокову та короткострокову дебіторську заборгованість^{116,117}.

Проте для оцінювання платоспроможності релевантною є інформація про строки погашення заборгованості в межах звітного року.

¹¹⁵ Білик М.Д. Управління дебіторською заборгованістю. Фінанси України. 2003. № 12. С. 24 -36

¹¹⁶ П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість»: Наказ Міністерства фінансів України від 8 жовтня 1999 р. № 237. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text>

¹¹⁷ План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: Наказ Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 р. № 291. URL: https://dtk.com.ua/documents/dovidnyk/plan_rah/plan-u.html

На думку науковців, «під час розгляду дебіторської заборгованості залежно від часових проміжків прив'язку необхідно робити до 30 днів (місяця)»¹¹⁸.

Слід відзначити, що під час поділу поточної дебіторської заборгованості на види більшість дослідників дотримується саме 30-денного часового лагу: «0–30 днів; 31–60 днів; 61–90 днів; 91–120 днів; понад 120 днів»; «0–30 днів; 31–60 днів; 61–90 днів; 91–365 днів; понад 365 днів»¹¹⁹.

Фінансово-господарська діяльність економічних суб'єктів базується на постійно здійснюваних протягом звітного календарного місяця розрахункових і платіжних діях, що задля забезпечення акумулювання достатньої кількості монетарних активів для погашення зобов'язань потребує мінімізації часового проміжку між датою виникнення дебіторської заборгованості та датою її погашення. Інформація про дебіторську заборгованість є релевантною, якщо здійснювати її поділ на мінімальні часові проміжки.

Оптимальним з огляду на необхідність формування інформаційного забезпечення, прийнятним для управління платоспроможністю, є поділ поточної дебіторської заборгованості за відтермінуванням погашення на такі види (рис. 3.3).

Формування аналітичних даних про розрахунки з дебіторами у розрізі наведених часових проміжків дебіторської заборгованості дасть можливість управлінському персоналу встановити рівень забезпеченості монетарними активами для погашення поточних зобов'язань, на основі чого можна буде обґрунтовувати рішення про джерела забезпечення фінансування поточної фінансово-господарської діяльності, про зміни у провадженні розрахункової, збутової (реалізаційної) політики, про забезпечення належного рівня платоспроможності.

¹¹⁸ Акімова Н.С., Топоркова О.В., Євлаш Т.О., Говоруха О.О. Облік та аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємств оптової торгівлі : монографія. Харків : ХДУХТ, 2016. 285 с

¹¹⁹ Нашкерська Г.В. Облік сумнівної та безнадійної дебіторської заборгованості. Бухгалтерський облік і аудит. 2001. № 7. С. 27–33

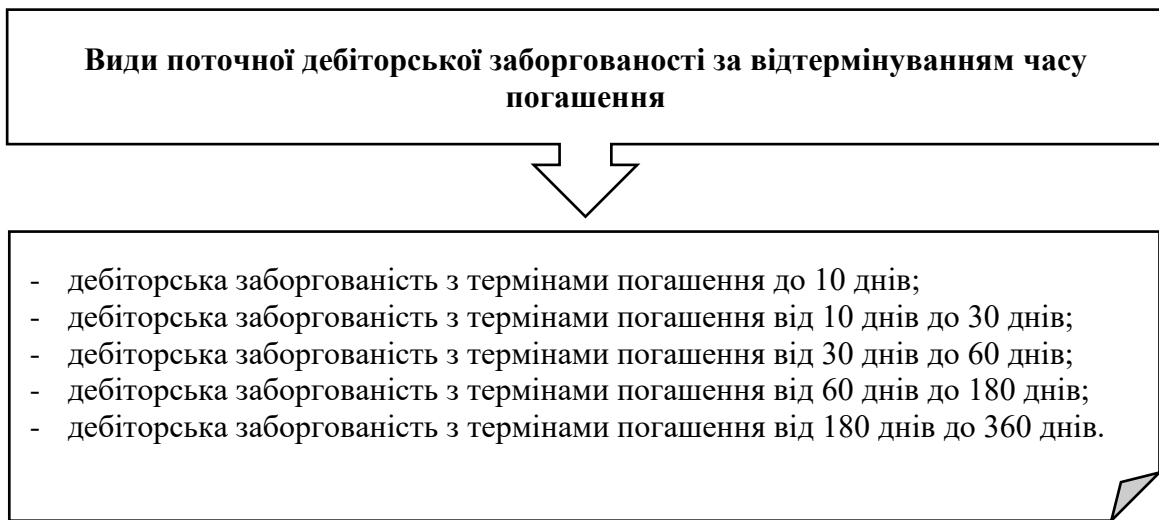


Рис.3.3 Види поточної дебіторської заборгованості за відтермінуванням часу погашення

Джерело: сформовано автором на підставі¹²⁰

Оптимальною датою для систематизації, узагальнення та надання управлінському персоналу охарактеризованої аналітичної інформації є завершення місяця, що передує звітному. Трудомісткість підготовки інформаційного забезпечення для виконання будь-яких управлінських завдань формується під впливом потенційних можливостей системи бухгалтерського обліку визначати аналітичний розріз, систематизувати та узагальнювати дані в розрізі нього.

Задля оперативної підготовки з найменшою трудомісткістю даних про дебіторську заборгованість за термінами погашення доцільно передбачити практичне застосування таких аналітичних рахунків(рис.3.4).

Наведений набір аналітичних рахунків є прийнятним також для інших субрахунків синтетичного рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками». Для управління платоспроможністю суб'єкта господарювання цінною є інформація про види дебіторської заборгованості, що різняться за

¹²⁰ Попова В.Д., Кузь В.І. Удосконалення обліку дебіторської заборгованості у контексті формування інформаційного забезпечення управління платоспроможністю підприємства. Приазовський економічний вісник. Випуск 4(21). 2020. С.104-109

змістом виникнення, здатністю до монетаризації, ймовірністю погашення, можливостями управління.

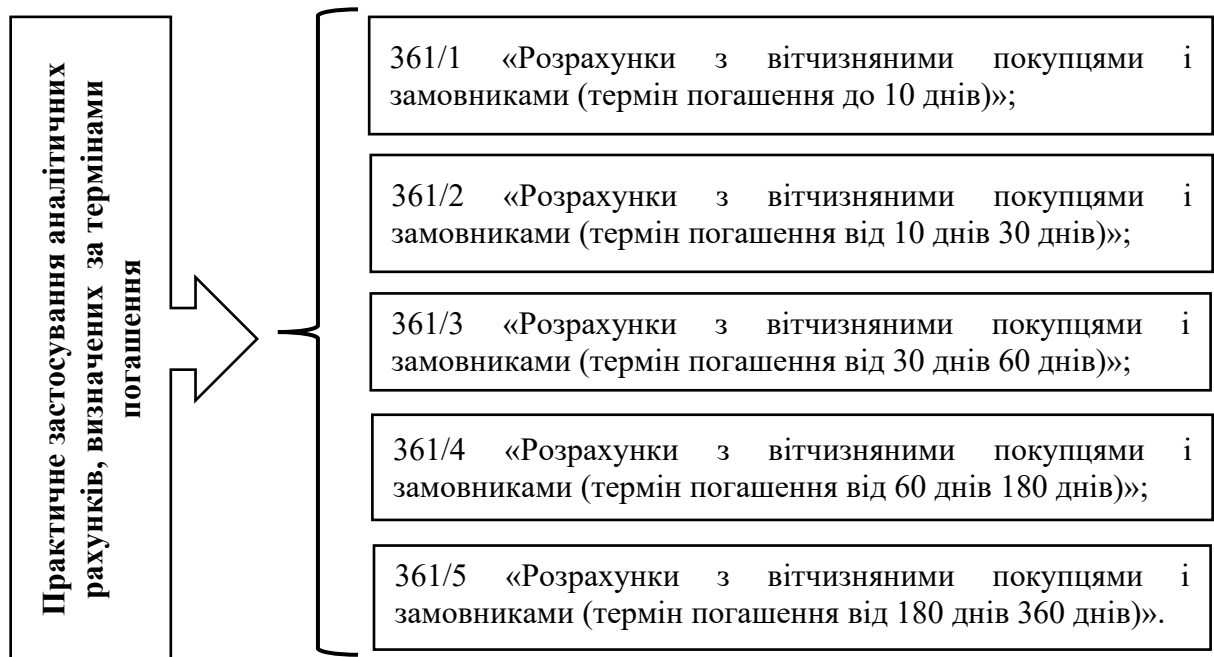


Рис. 3.4 Практичне застосування аналітичних рахунків, визначених за термінами погашення

Джерело: сформовано автором на підставі ¹²¹

Нормами П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість»¹²² методологічно ідентифіковані такі види заборгованості дебіторів, які характеризують різну можливість її погашення:

- безнадійна дебіторська заборгованість (існує впевненість непогашення);
- сумнівна дебіторська заборгованість (сумнівний борг);
- поточна дебіторська заборгованість (виникає під час провадження нормального операційного циклу та за умов, що існують всі передумови її погашення у визначені терміни).

¹²¹ Попова В.Д., Кузь В.І. Удосконалення обліку дебіторської заборгованості у контексті формування інформаційного забезпечення управління платоспроможністю підприємства. Приазовський економічний вісник. Випуск 4(21). 2020. С.104-109

¹²² П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» : Наказ Міністерства фінансів України від 8 жовтня 1999 р. № 237.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text>

Розмежування дебіторської заборгованості за такими видами дає змогу визначити обсяги заборгованості, щодо яких, незважаючи на настання термінів погашення, можуть виникати проблеми з монетаризацією. Для управлінського персоналу така аналітична інформація дасть змогу достовірно оцінити рівень платоспроможності, вжити заходів щодо нівелювання негативних наслідків, пов'язаних із визнанням дебіторської заборгованості сумнівною чи безнадійною. У контексті порушеної проблематики науковці поділяють дебіторську заборгованість за товари, роботи, послуги на такі види: виправдана й невиправдана дебіторська заборгованість¹²³; бездоганна й реальна дебіторська заборгованість¹²⁴; допустима й невиправдана дебіторська заборгованість¹²⁵; термінова, прострочена та відстрочена дебіторська заборгованість¹²⁶.

Під час формування на основі підсистеми бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості релевантного інформаційного забезпечення управління платоспроможністю доцільно виділити аналітичний розріз, що характеризуватиме стан заборгованості¹²⁷:

- 361/Х/1 «Нормальна дебіторська заборгованість»;
- 361/Х/2 «Сумнівна дебіторська заборгованість»;
- 361/Х/3 «Безнадійна дебіторська заборгованість».

Ідентифікація наведених видів дебіторської заборгованості дає змогу отримати інформацію про потенційні загрози та вжити заходів щодо застосування оптимальних методів інкасації заборгованості без відчутного негативного впливу на рівень платоспроможності суб'єкта господарювання.

¹²³ Коблянська О.І. Фінансовий облік : навчальний посібник. Київ : Знання, 2004. 507 с.

¹²⁴ Олійник С.О. Шляхи удосконалення обліку дебіторської заборгованості. Науковий огляд. 2018. № 5 (48). С. 32–40

¹²⁵ Нашкерська Г.В. Особливості визнання та оцінки поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи і послуги. Бухгалтерський облік і аудит. 2009. № 11. С. 31–37

¹²⁶ Береза С.Л. Класифікація дебіторської заборгованості для цілей бухгалтерського обліку. Вісник Житомирського державного технологічного університету. 2004. № 3 (29). С. 21–24

¹²⁷ Попова В.Д., Кузь В.І. Удосконалення обліку дебіторської заборгованості у контексті формування інформаційного забезпечення управління платоспроможністю підприємства. Приазовський економічний вісник. Випуск 4(21). 2020. С.104-109

Зокрема, переведення дебіторської заборгованості зі складу нормальної (тієї, що відповідає виникненню в ході нормального операційного циклу) до складу сумнівної заборгованості слугуватиме інформаційним індикатором для управлінського персоналу, характеризуватиме необхідність прийняття рішення про застосування альтернативних грошовим готівковим чи безготівковим формам розрахунків (вексельні розрахунки, бартерні операції, взаємозаліки, факторинг, інші немонетарні форми розрахунків).

У табл.3.1 наведено кореспонденції рахунків з обліку розрахунків з покупцями й замовниками з використанням запропонованих аналітичних рахунків, які забезпечують формування релевантного інформаційного забезпечення управління платоспроможністю.

Таблиця 3.1

Аналітичний облік розрахунків з покупцями і замовниками

№ п.з.	Зміст господарських операцій	Кореспондуючі рахунки	
		дебет	кредит
1	2	3	4
1	Реалізовано готову продукцію вітчизняним покупцям (термін погашення заборгованості становить 30 днів)	361/2/1	701
2	Віднесено заборгованість покупців, за якої відбулося прострочення платежу до сумнівної заборгованості	361/3/2	361/2/1
3	Застосовано негрошові методи інкасації до ідентифікованої сумнівної дебіторської заборгованості	10; 182; 20; 28; 34; 377; 63; 685	361/3/2
4	Віднесено сумнівну заборгованість покупців до безнадійної дебіторської заборгованості	361/5/3	361/3/2
5	Списано безнадійну дебіторську заборгованість	944; 38	361/5/3

Джерело: ¹²⁸

Застосування запропонованої системи аналітичних рахунків з обліку дебіторської заборгованості за товари, роботи та послуги передбачає внесення змін у послідовність виконання облікових операцій(рис.3.5).

¹²⁸ Попова В.Д., Кузь В.І. Удосконалення обліку дебіторської заборгованості у контексті формування інформаційного забезпечення управління платоспроможністю підприємства. Приазовський економічний вісник. Випуск 4(21). 2020. С.104-109

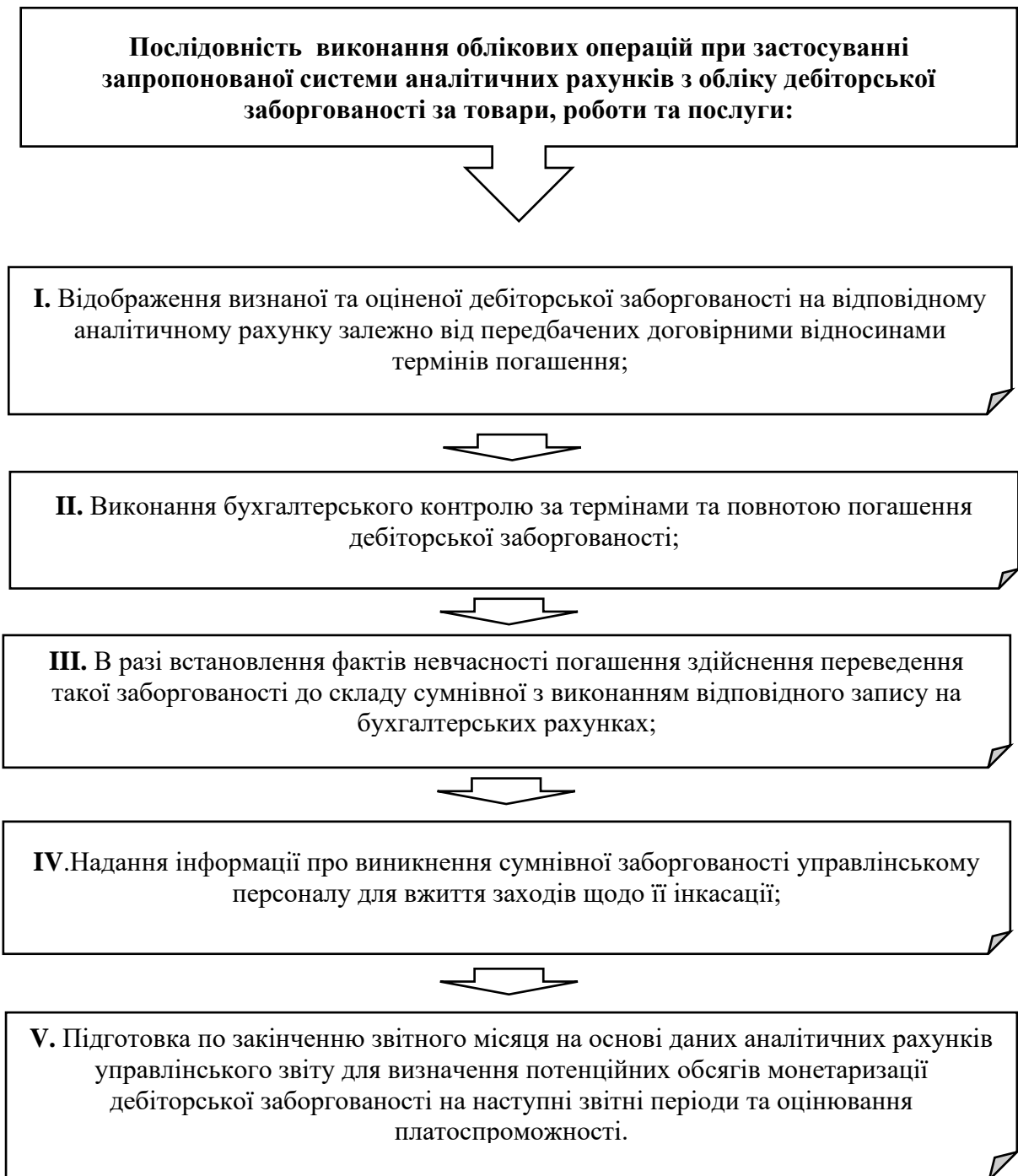


Рис.3.5 Послідовність виконання облікових операцій при застосуванні запропонованої системи аналітичних рахунків з обліку дебіторської заборгованості за товари, роботи та послуги

Джерело: сформовано автором на підставі:

Система рахунків бухгалтерського обліку характеризується валентністю (здатність кореспондувати з іншими рахунками з огляду на зміст господарських операцій та сутність подвійного запису) та логісмографічністю

(передбачає відкриття аналітичних рахунків, єдність характеристик для синтетичного рахунку та аналітичних рахунків до нього), що дає можливість ідентифікації споріднених об'єктів, обліку, отже, бухгалтерських рахунків. У контексті формування інформаційного забезпечення управління платоспроможністю для рахунків з обліку дебіторської заборгованості спорідненими є рахунки обліку кредиторської заборгованості.

«Організація обліку по споріднених об'єктах на основі методу аналогії дає змогу працівникам бухгалтерської служби й управлінському персоналу виявити факти необхідності проведення взаєморозрахунків, обґрунтувати рішення про зміни в договірній політиці підприємства, про створення резерву сумнівних боргів тощо»¹²⁹.

Застосування методу аналогії під час побудови підсистеми аналітичного обліку дебіторської заборгованості зумовлює необхідність виділення запропонованих аналітичних розрізів, зокрема щодо поділу заборгованості за термінами погашення до синтетичного рахунку 63 «Розрахунки з постачальниками і підрядниками».

Сформоване на основі запропонованих новацій з організації та ведення аналітичного обліку дебіторської заборгованості інформаційне забезпечення дає змогу синхронізувати надходження грошових коштів (погашення дебіторської заборгованості) та їх витрачання (погашення кредиторської заборгованості) у контексті забезпечення прийнятного рівня платоспроможності суб'єкта господарювання.

На підставі опрацьованих джерел, поділяючи думку науковців¹³⁰, можна зробити наступні висновки :

– платоспроможність суб'єкта господарювання є комплексним та системним управлінським об'єктом, що потребує для прийняття відповідних

¹²⁹ Кузь В.І. Організація бухгалтерського обліку : навчальний посібник. Чернівці : Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2019. 224 с.

¹³⁰ Попова В.Д., Кузь В.І. Удосконалення обліку дебіторської заборгованості у контексті формування інформаційного забезпечення управління платоспроможністю підприємства. Приазовський економічний вісник. Випуск 4(21). 2020. С.104-109

управлінських рішень інформації про різні аспекти функціонування об'єктів активів та пасивів;

- вагоме значення серед об'єктів активів має дебіторська заборгованість як управлінський об'єкт, що забезпечує можливість монетаризації активів у розрахунках.

- визначення форм та термінів погашення дебіторської заборгованості впливає на збутову політику, зміни обсягів реалізації тощо;

- формування ефективного інформаційного забезпечення управління платоспроможністю потребує ідентифікації даних щодо термінів погашення, стану заборгованості, наявності ризиків у процесі її інкасації;

- класифікаційні ознаки під час поділу дебіторської заборгованості на види складають основу пропозицій з удосконалення її аналітичного обліку.

3.2 Контролінг як засіб управління поточною дебіторською заборгованістю за товари, роботи та послуги

В умовах швидкоплинного ринкового середовища запізніле виявлення помилок в організації бізнес-процесів може дорого обійтись. На противагу цьому грамотно побудована система контролінгу спрямована «вперед», а не «назад». Тобто її завданням є не лише звіт про фактично здійснені витрати або отримані прибутки, а забезпечення менеджменту компанії повною і якісною інформацією для прийняття рішень щодо планування майбутніх доходів і витрат¹³¹.

Контролінг - це спеціальна саморегулююча система методів і інструментів, яка спрямована на функціональну підтримку менеджменту підприємства і включає¹³² :

- інформаційне забезпечення ;
- планування;

¹³¹ Федулова Л. І. Менеджмент організацій: Підручник. - Київ: Либідь, 2004, 448 с.

¹³² Швиданенко Г.О., Лавриненко В.В., Дерев'янка О.Г., Приходько Л.М. Контролінг: Навч. посіб. К.:КНЕУ. 2008. 264 с.

- координацію;
- контроль і внутрішній консалтинг.

Основна мета контролінгу - орієнтація управлінського процесу на досягнення всіх цілей, що стоять перед організацією.

Дебіторська заборгованість – один з елементів оборотних активів організації, що представляє собою кредитування покупців (замовників) з моменту відвантаження готової продукції до перерахування на розрахунковий рахунок в банку платежу за неї¹³³.

Існування дебіторської заборгованості в ринковій економіці вважається об'єктивним явищем у господарському процесі, що зумовлюється наявністю різних ризиків під час проведення розрахунків між контрагентами, включаючи порушення нормального циклічного процесу трансформації дебіторської заборгованості в грошові кошти, а це, своєю чергою, створює комплекс таких проблем для підприємства, як неплатоспроможність, нездатність своєчасно виконувати розрахунки за своїми зобов'язаннями тощо. Зазначене вказує на необхідність проведення моніторингу дебіторської заборгованості на більшості українських підприємств, що функціонують у різних галузях, а управління цим складником оборотних активів у сучасних економічних умовах є невід'ємною умовою підтримки їх ефективної структури та раціонального використання¹³⁴.

Моніторинг дебіторської заборгованості - це процес що відноситься до контролінгу, який зосереджений в першу чергу на: обліку і контролю за рівнем дебіторської заборгованості; її «продуктивності», тобто відношенні дебіторської заборгованості до об'єму продажів; термінах погашення дебіторської заборгованості¹³⁵.

¹³³ Акімова Н.С., Топоркова О.В., Євлаш Т.О., Говоруха О.О. Облік та аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємств оптової торгівлі : монографія. Харків : ХДУХТ, 2016. 285 с

¹³⁴ Бабич Л.М., Перещ Н.П. Управління дебіторською заборгованістю в сучасних економічних умовах. Приазовський економічний вісник. Випуск 3(14). 2019. С.129-15

¹³⁵ Слав'юк Р.А. Фінанси підприємств Навчальний посібник. Київ: «Центр навчальної літератури», 2005. 460с.пп

У таблиці 3.2 розглянемо показники моніторингу дебіторської заборгованості та наведемо їх характеристику.

Таблиця 3.2

Показники моніторингу дебіторської заборгованості та їх характеристика

№ п.п	Назва	Методика розрахунку	Характеристика
1	2	3	4
1	Оборотність дебіторської заборгованості (ОДЗ)	$ОДЗ = \frac{\text{Продажі в кредит}}{\text{Середня дебіторська заборгованість}}$	Даний показник відображає число оборотів дебіторської заборгованості протягом даного періоду. В цьому показнику результати роботи підприємства (продажі в кредит) в досліджуваному періоді співвідносяться із зайнятістю капіталу, утворюваного за рахунок продажів (дебіторська заборгованість). Зайнятість приводиться в середньому розмірі або за станом на кінець періоду. Зростання показника свідчить про позитивні тенденції в області дебіторської заборгованості.
2	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	$К об.дз = \frac{\text{Середня дебіторська заборгованість} * \text{період}}{\text{Продажі в кредит або виручка}}$	Характеризує середній період часу, протягом якого кошти від покупців надходять на розрахункові рахунки підприємства. Чим менше значення даного показника, тим у більш вигідних умовах знаходиться підприємство.
3	Період обороту дебіторської заборгованості (ПОДЗ)	$ПОДЗ = \frac{\text{Дебіторська заборгованість}}{\text{Продажі в кредит}}$	Дана величина показує середню кількість днів між виставлянням рахунку-фактури і його оплатою. При позитивному розвитку показників (зниженні) поліпшується співвідношення між продажами і дебіторською заборгованістю, на підставі чого часто роблять висновки про збільшення швидкості погашення дебіторської заборгованості.
4	Коефіцієнт залучення оборотних активів у дебіторську заборгованість	$Кзал = \frac{\text{Дебіторська заборгованість}}{\text{Загальна сума оборотних активів підприємства}}$	Відображує частку дебіторської заборгованості у сумі оборотних активів підприємства. Зростання показника у динаміці характеризується негативно.

Продовження таблиці 3.2

1	2	3	4
5	Коефіцієнт прострочення дебіторської заборгованості	$K_{пр} = \frac{\text{Дебіторська заборгованість прострочена}}{\text{Загальна сума дебіторської заборгованості підприємства}}$	Відображує частку простроченої дебіторської заборгованості в її загальній сумі. Зростання показника в динаміці є негативним.
6	Середній «вік» простроченої (сумнівної, безнадійної) дебіторської заборгованості	$В_{пдз} = \frac{\text{Сума простроченої дебіторської заборгованості}}{\text{Сума одноденного обороту по реалізації}}$	«Вік» дебіторської заборгованості є величиною, за допомогою якої можна здійснювати моніторинг і контроль змін зайнятості капіталу в дебіторській заборгованості. Зростання показника в динаміці характеризується негативно.

Джерело: сформовано автором на підставі: ^{136,137}

Необхідно зазначити, що неправильна інтерпретація показників, може стати причиною помилкових висновків щодо розвитку швидкості погашення дебіторської заборгованості. На підставі змін показників можна вирішити, що темпи оплати замовниками товарів зросли або знизилися, тобто змінилася поведінка споживачів, хоча це не обов'язково відповідає дійсності. Можна уникнути помилкових оцінок і висновків, дослідивши більш короткі відрізки часу.

Отже, управління дебіторською заборгованістю передбачає, перш за все, контроль за оборотністю коштів у розрахунках. Контролювати дебіторську заборгованість доцільно, попередньо здійснивши аналіз стану дебіторської заборгованості за термінами утворення.

Контроль і управління дебіторською заборгованістю мають дуже велике значення для підприємств, що функціонують в умовах ринку. Вміле та ефективне управління цією частиною поточних активів є невід'ємною умовою підтримки необхідного рівня ліквідності та платоспроможності. Управління

¹³⁶ Слав'юк Р.А. Фінанси підприємств Навчальний посібник. Київ: «Центр навчальної літератури», 2005. 460с.

¹³⁷ Швиданенко Г.О., Лавриненко В.В., Дерев'янку О.Г., Приходько Л.М. Контролінг: Навч. посіб. К.: КНЕУ. 2008. 264 с.

дебіторською заборгованістю необхідно як при формуванні іміджу надійного позичальника, так і з погляду забезпечення ефективної поточної діяльності підприємства¹³⁸.

Метою управління дебіторською заборгованістю є визначення її оптимального розміру і забезпечення своєчасного повернення боргу за основними видами цієї заборгованості. Для досягнення цієї мети, що нерозривно пов'язується з пошуком елементів ефективного управління процесами формування дебіторської заборгованості, на кожному підприємстві має проводитися комплексна робота з реалізації політики управління дебіторською заборгованістю в контексті загальної фінансової політики підприємства¹³⁹.

На практиці контролінг дебіторської заборгованості прийнято розглядати як систему заходів, що має охоплювати здійснення таких основних функцій управління, як планування, інформаційне забезпечення, регулювання, контроль¹⁴⁰. Зокрема, функція планування повинна забезпечувати встановлення цілей збутової діяльності та розрахункової дисципліни, формування можливих стратегій політики стосовно клієнтів, товару чи політики винагороди і, таким чином, устанавлення необхідних планових показників як основи для подальших контролінг-процесів.

Функція забезпечення інформацією охоплює збалансування потреби та можливостей щодо отримання інформації, а також базову підготовку структурної обробки наявних даних. Це вимагає раціонального використання всіх можливих джерел інформації, включаючи виконання звірки розрахунків

¹³⁸ Швиданенко Г.О., Лавриненко В.В., Дерев'янка О.Г., Приходько Л.М. Контролінг: Навч. посіб. К.: КНЕУ. 2008. 264 с.

¹³⁹ Скляр Є.В., Храпливий А.І. Теоретичні засади дослідження дебіторської та кредиторської заборгованостей. Молодий вчений. 2016. № 5(32). С. 153–156.

¹⁴⁰ Бабич Л.М., Перещ Н.П. Управління дебіторською заборгованістю в сучасних економічних умовах. Приазовський економічний вісник. Випуск 3(14). 2019. С.129-15

із контрагентами та проведення експертного опитування стосовно оцінки платоспроможності всіх дебіторів.

Наступним кроком має стати структурування інформації за допомогою належно побудованого обліку, на базі чого й можна сформувати необхідну для моніторингу систему показників. Подальшим кроком реалізації функції забезпечення інформацією має бути створення відповідної системи звітності, за допомогою якої здійснюються угрупованні розрахунки, які разом із підготовленими на цій основі висновками передаються особам, уповноваженим приймати необхідні рішення.

Завданням одного важливих складників контролінгу дебіторської заборгованості, а саме регулювання її руху, має бути прийняття методики управління, яка б найбільш ефективно давала змогу управляти цими процесами на даному етапі управління, а застосування тих чи інших методів, що тісно пов'язуються з відповідною методикою, дало б змогу досягти бажаного результату щодо скорочення обсягів заборгованості.

І, врешті, завданням контролю як процесу порівняння фактичних і планових у тому чи іншому періоді показників дебіторської заборгованості є виявлення та застосування ефективних контрольних заходів, що впливатимуть на обсяги і структуру дебіторської заборгованості.

З огляду на зазначене, стає зрозумілим, що проведення контролінгу дебіторської заборгованості варто розглядати відповідно до окремого проміжку часу. При цьому розвиток подій у попередніх періодах слід уважати принциповим чинником, який указуватиме на необхідність його врахування під час адаптації до нових умов середовища в подальших періодах. Зрозуміло, що без урахування зазначених чинників буде складно прогнозувати майбутній стан дебіторської заборгованості підприємства, а отже, й управляти цими процесами¹⁴¹.

¹⁴¹ Бабич Л.М., Перещ Н.П. Управління дебіторською заборгованістю в сучасних економічних умовах. Приазовський економічний вісник. Випуск 3(14). 2019.С.129-15

Таким чином, контролінг дебіторської заборгованості на ТОВ «Наш Хліб Вінниця» (рис.3.6) має стати системоутворюючим елементом фінансового менеджменту як механізму з реалізації фінансової політики даного підприємства.

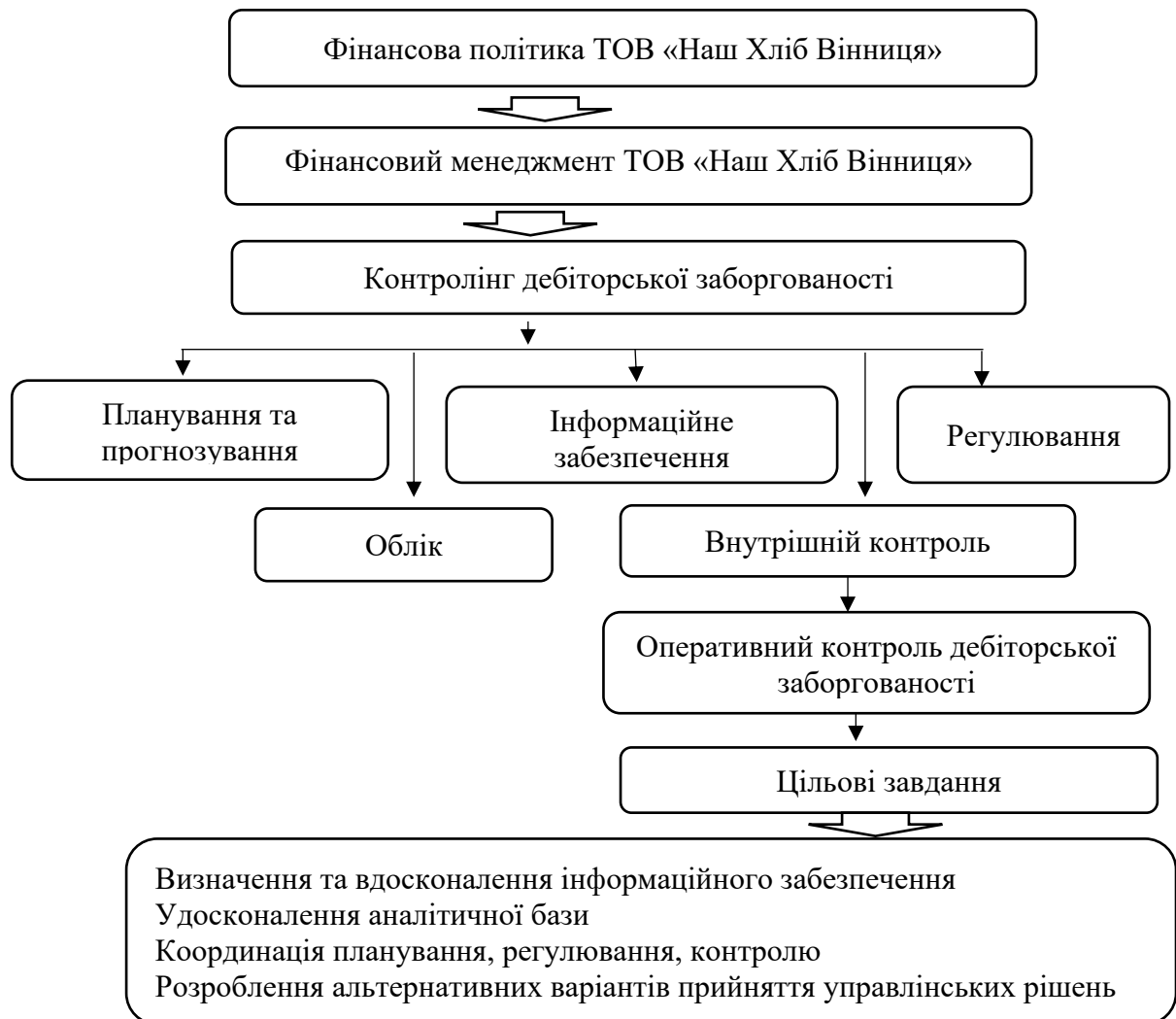


Рис.3.6 Схема моделі контролінгу дебіторської заборгованості ТОВ «Наш Хліб Вінниця»

Джерело: сформовано автором на підставі опрацьованих матеріалів

Створений на основі зазначених функціональних складників окремий підрозділ контролінгу дебіторської заборгованості дасть змогу на даному підприємстві не лише постійно забезпечувати необхідне базове підґрунтя щодо показників руху обсягів цієї заборгованості у попередніх та наступних періодах, а й проводити на цій основі якісний аналіз «вузьких міст» у цих процесах, вчасно виявляючи відхилення та визначаючи вплив тих чи інших

чинників, і залежно від отриманих результатів приймати управлінські рішення стосовно можливості застосування ефективних методів та методик у напрямі впливу на дії контрагентів із повернення ними відповідних боргів.

У цьому аспекті важливо, як нам видається, щоб система контролінгу у ТОВ «Наш Хліб Вінниця» узгоджувалася або принаймні співвідносилася з визначеними основними етапами управління дебіторською заборгованістю¹⁴².

Ураховуючи особливості найбільш удалого поєднання контролінгу й етапності управління дебіторською заборгованістю, вважаємо за доцільне виокремити такі основні етапи¹⁴³:

1. Виконання попередніх прогностичних розрахунків із дебіторської заборгованості в наступному періоді на основі звірки розрахунків із контрагентами та експертного опитування щодо їхньої платоспроможності.

2. Інформаційне забезпечення та визначення методик для управління дебіторською заборгованістю.

3. Визначення більш ефективних для даного періоду методів регулювання дебіторською заборгованістю.

4. Здійснення контролю як співставлення фактичних і планових показників та оцінка змін в обсягах і структурі дебіторської заборгованості.

5. Підготовка висновків щодо перехідних обсягів дебіторської заборгованості з обґрунтуванням пропозицій стосовно проведення контролінгу цих процесів у наступному періоді.

Ключовою роллю управління дебіторською заборгованістю є встановлення з покупцями таких договірних відносин, які забезпечують своєчасне і достатнє надходження коштів для можливості здійснення платежів кредиторам, а отже, політика управління дебіторською заборгованістю являє собою частину загальної політики управління оборотними активами і

¹⁴² Бабич Л.М., Бірюкова А.О. Система поетапного управління дебіторською заборгованістю підприємства. Вісник Національного транспортного університету. 2012. Вип. 26. С. 228–231.

¹⁴³ Бабич Л.М., Перещ Н.П. Управління дебіторською заборгованістю в сучасних економічних умовах. Приазовський економічний вісник. Випуск 3(14). 2019. С.129-15

маркетингової політики організації, спрямованої на розширення обсягу продажів продукції і полягає в оптимізації загального розміру цієї заборгованості та забезпечення своєчасної її інкасації.

Можна визначити основні проблеми управління дебіторською заборгованістю, які мають більшість організацій в сучасних умовах та висловити пропозиції щодо вдосконалення організації контролінгу дебіторської заборгованості¹⁴⁴:

1. Головним інструментом контролю дебіторської заборгованості є реєстр «старіння дебіторської заборгованості». Реєстр представляє собою таблицю, яка містить неоплачені суми рахунків, які групуються за періодами прострочення платежу. Тому можна запропонувати наступну практику: затримка платежу протягом 60 днів допустима (з них 30 днів відводиться на претензійно-позовну роботу), проте при перевищенні цього терміну відповідальний центр фінансової відповідальності починає активно працювати з контрагентом з приводу повернення дебіторської заборгованості. В разі ж прострочення більше, ніж на 60 днів, до роботи з клієнтом підключається департамент правового забезпечення і департамент безпеки.

2. У кожній організації є контрагенти, які з тих чи інших причин не мають можливості погасити свої боргові зобов'язання. Тому можна запропонувати наступні методи врегулювання дебіторської заборгованості:

1) залік вимог, що передбачає взаємозалік і погашення власних кредиторських зобов'язання під дебіторську заборгованість;

2) відстрочка платежу (якщо термін платежу за договором поставки товарів, робіт, послуг закінчився, а контрагент не може погасити борг, організація може укласти з ним додаткову угоду про надання відстрочки платежу за винагороду);

¹⁴⁴ Петренко М. О. Контролінг дебіторської заборгованості. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/27074/siukf_18_180.pdf?sequence=1&isAllowed=y

3. Для отримання інформації про фінансовий стан і оцінки платоспроможності дебіторів можна використовувати сучасні спеціалізовані комплекси з перевірки юридичних осіб.

Варто зазначити, що існують нові форми розрахунків з дебіторами, наприклад, рефінансування дебіторської заборгованості. Однією з основних форм є продаж боргів (факторинг). Тобто об'єктом факторингової угоди є грошові вимоги, що виникли у постачальника до покупців, яким була реалізована продукція на умовах відстрочення платежу. В якості суб'єктів угоди виступають: постачальник товарів (робіт, послуг), покупець товарів (робіт, послуг) і фінансовий агент (кредитна організація або фактор-компанія)¹⁴⁵.

Механізм реалізації факторингу полягає в наступному: постачальник поступившись дебіторською заборгованістю факторові, отримує від останнього 60-90% суми боргу, а решта 40-10% депонуються на спеціальному рахунку в якості компенсації за ризик. Тільки після оплати дебіторами постачальника поставленої їм продукції фінансовий агент повертає решту суми за вирахуванням вартості факторингового обслуговування. Таким чином, в сучасних ринкових умовах господарюючі суб'єкти змушені приділяти значну увагу контролінгу дебіторською заборгованістю. При побудові політики управління даними оборотним активом організація може скористатися не тільки традиційними, а й інноваційними методами та інструментами управління, зокрема факторингом. Адже необхідно прагнути до мінімізації дебіторської заборгованості кожного покупця і інших дебіторів, що зменшить потребу в позикових джерелах фінансування і позитивно позначиться на ефективності діяльності організації.

Отже, контролінг дебіторської заборгованості на підприємстві, на нашу думку, слід розглядати як систему методичного та інформаційного забезпечення, спрямованого на координацію поточного і довгострокового (з

¹⁴⁵ Петренко М. О. Контролінг дебіторської заборгованості. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/27074/siukf_18_180.pdf?sequence=1&isAllowed=y

проведенням необхідного аналізу і контролю) регулювання наявних (прогнозованих) за структурою її обсягів, із метою поступового скорочення та, врешті, усунення такого виду заборгованості як необхідної передумови для подальшого підвищення платоспроможності та рентабельності кожного підприємства.

3.3 Управлінський облік дебіторської заборгованості

Більшість фахівців України в галузі управлінського обліку, зокрема Голов С.Ф.¹⁴⁶ і Нападовська Л.В.¹⁴⁷, розглядають поділ підприємства на структурні одиниці, в межах яких передбачені відповідальність за відповідні економічні показники. Такі структурні одиниці називають центрами відповідальності.

Сформований графік документообігу можна вважати початком управлінського обліку в системі інформаційного забезпечення обліку дебіторської заборгованості, оскільки його створення відбувається всіма центрами відповідальності підприємства (від нижчого до вищого), а узгодження та підписання на адміністративному рівні – керівником підприємства. Управлінський облік дебіторської заборгованості є складовою системи обробки та підготовки інформації про діяльність підприємства для внутрішніх користувачів у процесі управління підприємством. На думку авторів посібника «Управлінський облік», «інформаційна система управлінського обліку – це інформаційна система, яка використовує вхідну інформацію та відповідні процеси, щоб одержати результати, що відповідають точно визначеним цілям підприємства»¹⁴⁸.

Кожне підприємство може обирати шлях регламентації управління своєю діяльністю: від відсутності будь-яких правил до жорсткого регулювання

¹⁴⁶ Голов С.Ф. Управлінський облік : [підручник].К. : Лібра, 2003. 704 с.

¹⁴⁷ Нападовська Л.В. Управлінський облік : [підруч. для студ. ВНЗ].К. :Книга.2004. 544 с.

¹⁴⁸ Управлінський облік / [Д.Р. Хенсен, М.М. Моувен, Н.С. Еліас, Д.У. Сенков] ; [пер. з англ. з 5-го канад. вид. О.В. Григораша, О.М. Рахубовського, Н.П. Краснік та ін.] ; наук. ред.пер. Н.П. Краснік. К.: Міленіум, 2002. 974 с.

принципів роботи й основних господарських процесів. Необхідно звернути увагу на неможливість досконалої обробки та підготовки інформації для прийняття управлінських рішень без впровадження на кожному підприємстві політики управлінського обліку. Цю політику необхідно регламентувати документом «Наказ про політику управлінського обліку на підприємстві», який включатиме такі розділи, як управлінський облік активів, управлінський облік власного капіталу та управлінський облік зобов'язань. Формування вимог до управлінського обліку дебіторської заборгованості відображатиметься у підрозділі запропонованого наказу як управлінський облік оборотних активів підприємства. Такий розділ повинен регламентувати необхідність введення відповідних внутрішніх стандартів управлінського обліку. Головною метою створення таких стандартів, як зазначає Альбрехт Н.А., є «ефективне сприяння і координація бізнесу, який стане більш прозорим і передбачуваним»¹⁴⁹.

Різноманітність видів, розгалуженість структури дебіторської заборгованості вимагають особливих підходів та деталізації способів її обліку, що мають знайти відображення в обліковій політиці:

- організація документального супроводження дебіторської заборгованості (як окремої компоненти у загальному графіку документообігу);
- терміни, порядок проведення інвентаризації дебіторської заборгованості;
- алгоритми застосування рахунків і реєстрів бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості;
- інші необхідні розшифровки, пов'язані з відображенням дебіторської заборгованості в обліку.

Отже, досягнення ефективного управління дебіторською заборгованістю підприємства, що матиме позитивний вплив на формування результатів діяльності і достовірність наданої інформації у фінансовій

¹⁴⁹ Альбрехт Н.А. Система корпоративних стандартів: практика розробки та застосування. Управлінський облік і фінанси. 2007. № 2. С. 144–152.

звітності підприємства, можливе за умови належним чином сформованої облікової політики та дотримання визначених умов правового регламенту дебіторської заборгованості¹⁵⁰.

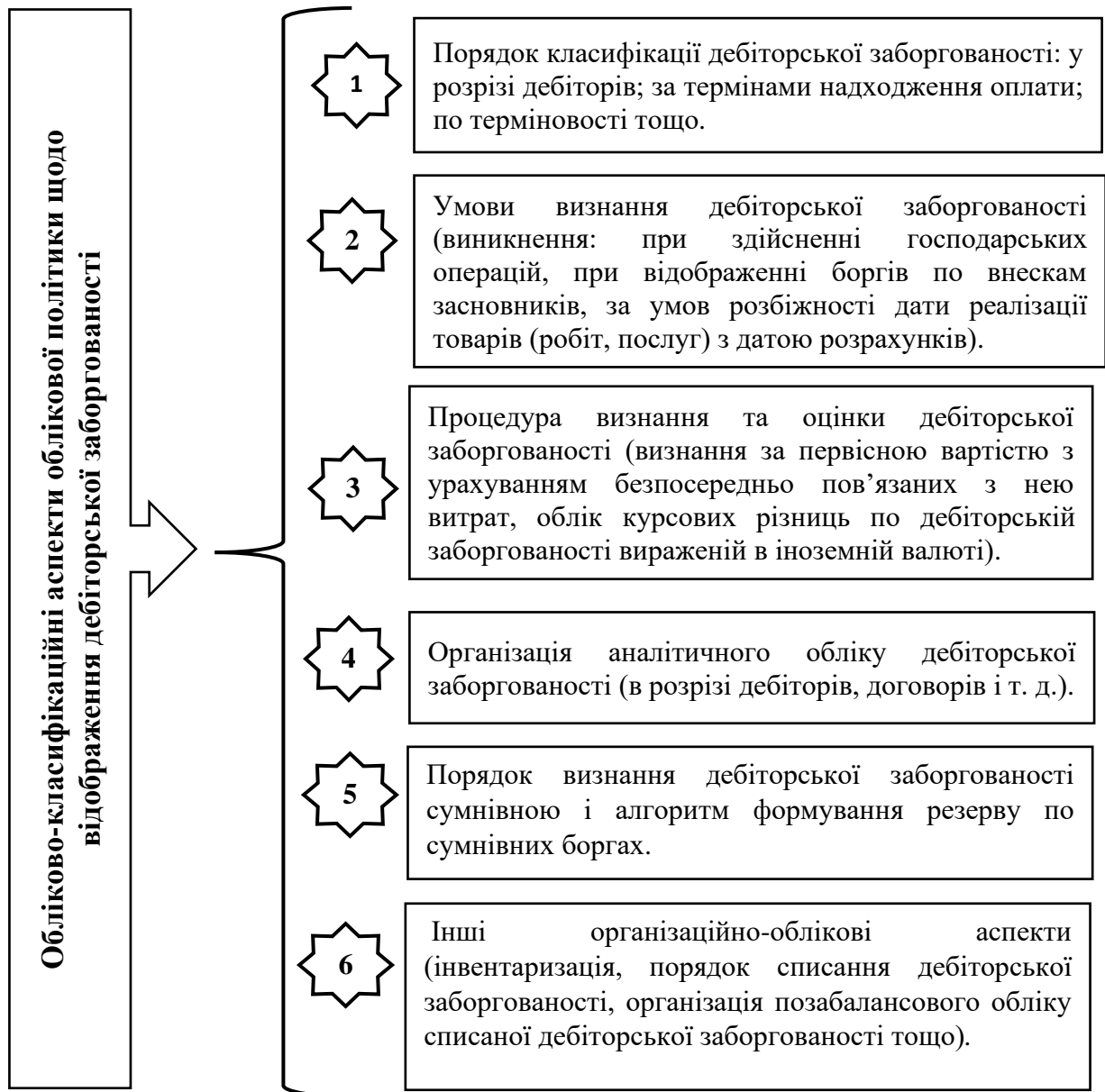


Рис. 3.7 Обліково-класифікаційні аспекти відображення дебіторської заборгованості в обліковій політиці підприємства

Джерело:¹⁵¹

¹⁵⁰ Гуцаленко Л.В., Мельник А.О. Облік дебіторської заборгованості: концептуальні основи П(С)БО та МСФЗ. Ефективна економіка. 2020. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8173>

¹⁵¹ Назаренко О. В., Лукаш Т.В. Формування окремих компонент облікової політики підприємства щодо дебіторської заборгованості. Агросвіт. № 12.2021. С.15-21

Кияшко О.М.¹⁵² пропонує впровадження системи бюджетування дебіторської заборгованості, яке передбачатиме дотримання вимог виконання ряду завдань:

- 1) здійснення фінансового планування діяльності відповідно до стратегічного плану розвитку підприємства;
- 2) визначення персональної фінансової відповідальності за результатами діяльності центрів відповідальності (підрозділів);
- 3) оптимізація цінової політики підприємства;
- 4) контроль і аналіз рентабельності кожного виду товарів (продукції, робіт, послуг).

Для цього запропоновано порядок складання бюджету дебіторської заборгованості, який повинен включати наступні етапи¹⁵³:

- 1) розрахунок коефіцієнту інкасації планового відвантаження товарів з відстроченням оплати;
- 2) формування плану погашення дебіторської заборгованості;
- 3) розгляд можливості застосування аутсорсингу .

Слід зазначити, що у компаніях, де відсутні внутрішні стандарти, виникають проблеми, пов'язані з плануванням роботи, відсутністю єдиних форм управлінської звітності, визначенням причин збоїв основних господарських процесів, визначенням відповідальних осіб, незадоволенням працівників оцінкою їхньої роботи. З огляду на економічну ситуацію в Україні за останні 3 роки непогашення дебіторської заборгованості підприємств складає 40–60%, що підтверджує необхідність внутрішньої стандартизації управлінського обліку.

¹⁵² Кияшко О.М. Актуальність організації обліку дебіторської заборгованості в управлінні підприємством. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*. 2018. № 3(15). С. 43–48. URL: <https://rsglobal.pl/index.php/ijite/article/view/680>

¹⁵³ Кияшко О.М. Актуальність організації обліку дебіторської заборгованості в управлінні підприємством. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*. 2018. № 3(15). С. 43–48. URL: <https://rsglobal.pl/index.php/ijite/article/view/680>

Рішення щодо внутрішньої стандартизації управлінського обліку на підприємстві повинне пройти декілька етапів¹⁵⁴:

- 1) визначення сфер діяльності, які необхідно стандартизувати;
- 2) розроблення відповідних стандартів;
- 3) узгодження розроблених стандартів;
- 4) впровадження узгоджених стандартів;
- 5) термін випробування (експеримент) впроваджених стандартів;
- 6) аудит впроваджених стандартів.

Для прискорення інкасації дебіторської заборгованості та запобігання її збільшення в майбутньому необхідно розробити чіткий план дій, зосереджених у внутрішньому документі.

У стандарті управлінського обліку дебіторської заборгованості необхідно зазначити такі складові, як:

- мета і призначення стандарту,
- сфера застосування,
- тлумачення абревіатур,
- відповідальні особи,
- опис процесу реалізації товарів (вхідні і вихідні дані, перебіг процесу),
- примітки,
- нормативні посилання,
- документальне оформлення, критерії ефективності (показники досягнення мети).

Опис процесу виникнення дебіторської заборгованості повинен містити такі елементи, як :

- аналіз фактичного стану дебіторської заборгованості підприємства,
- аналіз стану дебіторської заборгованості на ринку,

¹⁵⁴ Онищенко О.В., Ткаченко І.В., Здор Б.Ю. Облікове забезпечення управління дебіторською заборгованістю підприємства. Глобальні та національні проблеми економіки. Випуск 14. 2016.С.992-996

- аналіз клієнтів (фінансовий стан звітності, їхнє становище на ринку, наявність неофіційних даних),
- вибір типу кредитної політики (лояльна, помірна, агресивна) і детальне обґрунтування вибору,
- класифікаційне групування клієнтів,
- застосування знижок за скорочення терміну розрахунків та штрафних санкцій за його порушення.

На сьогодні практично на всіх підприємствах, у тому числі і на ТОВ «Наш Хліб Вінниця», ведеться автоматизований облік. З метою удосконалення управлінського обліку дебіторської заборгованості, при його автоматизації, можливо здійснити наступні заходи:

- створити інформаційну базу дебіторської заборгованості учасників розрахунків;
- звірити в електронній формі взаємні вимоги та зобов'язання і знайти найбільш раціональні способи погашення взаємної заборгованості;
- провести взаємозаліки, поступово скорочуючи обсяги заборгованості;
- вести облік та звітність проведених взаєморозрахунків.

Ці заходи неможливо здійснити автономно від фінансових та виробничих аспектів управління. Тісна інтеграція функціонального модуля з підсистемами, що безпосередньо пов'язані з фінансами та виробництвом, дозволяє вирішити традиційні проблеми, які виникають при зіткненні матеріально-технічного постачання з управлінням, виробництвом та фінансами. Це дасть змогу скоординувати планову послідовність закупок і видачу дозволу, надасть свободу маневру у виборі способів платежу, а також полегшить ведення офіційної звітності¹⁵⁵.

¹⁵⁵ Івахненко С. В. Упровадження програмного забезпечення обліку та контролю : потенційні переваги та реальні проблеми . Бухгалтерський облік і аудит. № 2. 2007. С. 56–62.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Загальна мета ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності полягає у забезпеченні внутрішніх і зовнішніх користувачів достовірною та неупередженою інформацією про різні аспекти фінансово-господарської діяльності економічного суб'єкта.

На підставі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки та пропозиції:

1. Питання дебіторської заборгованості перебувають під постійним контролем зі сторони керівництва ТОВ «Наш Хліб Вінниця» та відповідних служб, оскільки не оплачена у відповідні терміни дебіторська заборгованість є свідченням нераціональності використаних власних і позичених коштів.

2. Актуальність питань, які пов'язані з виникненням та правильним відображенням дебіторської заборгованості є одними із найбільш складних та суперечливих аспектів у економіці. Для підприємств України, зокрема і досліджуваного підприємства, звичайним явищем є наявність заборгованості покупців за готову продукцію та товари, враховуючи досвід українських підприємств, які ведуть успішний бізнес, дебіторська заборгованість у активах їхнього підприємства становить близько 25-30%. Правильний процес управління дебіторської заборгованості потребує своєчасного та повного відображення господарських операцій по розрахункам в первинних документах та облікових регістрах.

3. Дебіторська заборгованість – це наслідок цивільних зобов'язань, що виникають у результаті визначеної угоди, яка оформлена договором і являє собою дію суб'єктів, що беруть у ній участь (юридичних чи фізичних осіб), результатом чого є виникнення товарних і грошових зобов'язань.

4. Дебіторська заборгованість має суттєве значення в діяльності підприємства. За своїм змістом дебіторська заборгованість є інструментом кредитування дебітора за отримані ним товари, надані роботи чи послуги на безвідсотковій основі.

5. Аналіз наукових публікацій свідчить, що однозначного визначення дебіторської заборгованості в дослідженнях учених немає, і пропонують різноманітні підходи до трактування цього поняття.

6. Поточна дебіторська заборгованість – сума дебіторської заборгованості, яка виникає в ході нормального операційного циклу або буде погашена протягом 12 місяців із дати балансу. Критерієм класифікації заборгованості на поточну і довгострокову є операційний цикл.

7. Здатність управління заборгованістю підприємства, у тому числі дебіторською, є одним з ключових факторів вдалого функціонування підприємства. Інакше кажучи це можливість, яка допомагає з щонайменшими втратами пророкувати фінансові збитки, а при інциденті з їх появою – спроможність лімітувати несприятливі результати цих подій.

8. Для побудови бухгалтерського обліку поточної дебіторської заборгованості доцільно розробити систему показників інформаційного забезпечення управління нею на конкретному підприємстві, що дозволить більш повно враховувати необхідну інформацію у процесі її формування. У цих цілях обліково-аналітичне забезпечення може бути структуроване шляхом виділення фінансової і бухгалтерської інформації, даних управлінського обліку та фінансової звітності, а також даних, що формуються несистемним шляхом, із врахуванням зовнішніх факторів.

9. Визначено, що відповідне обліково-аналітичне забезпечення управління поточною дебіторською заборгованістю базується на поєднанні фінансової та внутрішньогосподарської облікової системи, результатом взаємодії якої є обліково-звітна інформація, як незамінний ресурс аналізу та адекватності обраний векторів розвитку. При цьому раціональне управління поточною дебіторською заборгованістю дозволяє вирішити головне завдання підприємства – підвищення ефективності його функціонування та забезпечує фінансову рівновагу і безперебійність діяльності, прискорює капіталооборот, знижує ризик неплатоспроможності.

10. Порядок бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості та її відображення у фінансовій звітності регулюються НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість». Дія НП(С)БО не поширюється тільки на бюджетні установи, всі інші юридичні особи зобов'язані керуватися його вимогами.

11. У відповідності до вимог Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку №88 на ТОВ «Наш Хліб Вінниця» облік дебіторської заборгованості здійснюється на підставі первинних документів. У всіх первинних документах указується: назва покупця й продавця; номер і дата документа; назву продукції, її кількість, ціна і вартість із визначенням суми податку на додану вартість (ПДВ); платіжні та поштові реквізити; підписи сторін, що засвідчують факт проведеної господарської операції на підприємстві.

12. За ступенем узагальнення господарських засобів, джерел їхнього утворення та господарських процесів у поточному бухгалтерському обліку рахунки поділяються на: синтетичні; аналітичні.

13. Рахунки, що групують ресурси підприємства, джерела їхнього утворення в узагальненому грошовому вимірюванні за економічно-однаковими ознаками, називаються синтетичними, а облік на цих рахунках - синтетичним.

14. Рахунки, що відкривають з метою розширення систематичного обліку для деталізації складу засобів підприємства та джерел фінансування, називаються - аналітичними, а облік, що ведеться на цих рахунках, - аналітичним.

15. Для синтетичного обліку розрахунків з покупцями і замовниками на ТОВ «Наш Хліб Вінниця» використовується активний рахунок 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками». Рахунок 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» має субрахунки: 361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями»; 362 «Розрахунки з іноземними покупцями»; 363 «Розрахунки з учасниками промислово-фінансової групи (ПФГ)»; 364 «Розрахунки за гарантійним забезпеченням».

16. Аналітичний облік розрахунків за рахунком 36 ведеться окремо щодо кожної юридичної чи фізичної особи, яким відвантажено продукцію чи виконано роботи у Відомості 3.1 за кожним покупцем і замовником, за кожним наданим до оплати рахунком. Підсумкові суми Відомості 3.1 за кредитом рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» записуються в Журнал-ордер № 3 «Облік розрахунків, довгострокових і поточних зобов'язань».

17. За вимогами міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, для реального відображення дебіторської заборгованості підприємство повинно показувати її чисту реалізаційну вартість і створювати резерв сумнівних боргів. Чиста реалізаційна вартість – первісна вартість дебіторської заборгованості за мінусом суми створеного резерву сумнівних боргів.

18. Для обліку резервів за сумнівною дебіторською заборгованістю, щодо якої існує ризик неповернення призначено контрактивний регулюючий рахунок 38 «Резерв сумнівних боргів». Виключення безнадійної дебіторської заборгованості з активів здійснюється з одночасним зменшенням величини резерву сумнівних боргів.

19. Для обліку операцій за розрахунками з різними організаціями і фізичними особами, включаючи працівників підприємства (за товари, продані в кредит, за виданими позичками, за спецодяг), навчальними закладами, науковими і транспортними організаціями, а також з іншими підприємствами за операціями, щодо реалізації необоротних активів, виробничих запасів, зі здійсненням спільної діяльності (без створення юридичної особи) застосовується субрахунок 377 «Розрахунки з іншими дебіторами».

20. ТОВ «Наш Хліб Вінниця» за досліджуваний період не здійснював експортних операцій. Використовуючи метод моделювання, ми провели дослідження питання розрахунків з іноземними дебіторами. Встановлено, що порядок обліку експортних операцій на підприємстві залежить від умов зовнішньоекономічних договорів, в яких визначаються умови поставок товарів чи надання послуг, форми розрахунків та ін. Розрахунки з іноземними покупцями та замовниками мають бути документально підтвердженими.

21. Відповідно до П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів», операції в іноземній валюті під час первісного визнання відображаються у валюті звітності із застосуванням валютного курсу на дату здійснення операції. У разі здійснення покупцем передоплати дохід від реалізації визначається за валютним курсом на дату отримання передоплати в іноземній валюті. У разі отримання часткової передоплати дохід визначається за курсом на дату передоплати в частині передоплати та за курсом на дату відвантаження на залишкову суму.

22. На субрахунку № 362 «Розрахунки з іноземними покупцями» аналітичний облік ведеться в гривнях та валюті, обумовлений договором. Аналітичний облік на субрахунку ведуть за країнами, постачальниками або номерами контрактів. Аналітичний рахунок відображає суму розрахунку в іноземній валюті, її національний еквівалент, тобто суму за грошовою одиницею, що діє в Україні, а також суми за термінами платежу.

23. Платоспроможність підприємства означає наявність у нього коштів або їх еквівалентів, які будуть достатніми для розрахунків за заборгованостями, що вимагають негайного погашення. На платоспроможність підприємства впливає ряд факторів, одним з яких є дебіторська заборгованість.

24. Оптимальним з огляду на необхідність формування інформаційного забезпечення, прийнятного для управління платоспроможністю, є поділ поточної дебіторської заборгованості за відтермінуванням погашення на відповідні види .

25. Задля оперативної підготовки з найменшою трудомісткістю даних про дебіторську заборгованість за термінами погашення доцільно передбачити практичне застосування аналітичних рахунків, відкритих за ознакою відтермінування погашення.

26. Контролінг - це спеціальна саморегулююча система методів і інструментів, яка спрямована на функціональну підтримку менеджменту

підприємства. Основна мета контролінгу - орієнтація управлінського процесу на досягнення всіх цілей, що стоять перед організацією.

27. Контролінг дебіторської заборгованості - це система заходів, що має охоплювати здійснення таких основних функцій управління, як планування, інформаційне забезпечення, регулювання, контроль.

28. Проведення контролінгу дебіторської заборгованості варто розглядати відповідно до окремого проміжку часу. При цьому розвиток подій у попередніх періодах слід уважати принциповим чинником, який указуватиме на необхідність його врахування під час адаптації до нових умов середовища в подальших періодах. Зрозуміло, що без урахування зазначених чинників буде складно прогнозувати майбутній стан дебіторської заборгованості підприємства, а отже, й управляти цими процесами.

29. Контролінг дебіторської заборгованості на ТОВ «Наш Хліб Вінниця» має стати системоутворюючим елементом фінансового менеджменту як механізму з реалізації фінансової політики даного підприємства.

30. Управлінський облік дебіторської заборгованості є складовою системи обробки та підготовки інформації про діяльність підприємства для внутрішніх користувачів у процесі управління підприємством.

31. Формування вимог до управлінського обліку дебіторської заборгованості має знайти відображення у підрозділі наказу «Про облікову політику підприємства» як управлінський облік оборотних активів підприємства. Такий розділ повинен регламентувати необхідність введення відповідних внутрішніх стандартів управлінського обліку.

32. В обліковій політиці щодо дебіторської заборгованості мають знайти відображення: організація документального супроводження дебіторської заборгованості (як окремої компоненти у загальному графіку документообігу); терміни, порядок проведення інвентаризації дебіторської заборгованості; алгоритми застосування рахунків і реєстрів бухгалтерського

обліку дебіторської заборгованості; інші необхідні розшифровки, пов'язані з відображенням дебіторської заборгованості в обліку.

33. На сьогодні практично на всіх підприємствах, у тому числі і на ТОВ «Наш Хліб Вінниця», ведеться автоматизований облік. З метою удосконалення управлінського обліку дебіторської заборгованості, при його автоматизації, можливо здійснити наступні заходи:

- створити інформаційну базу дебіторської заборгованості учасників розрахунків;
- звірити в електронній формі взаємні вимоги та зобов'язання і знайти найбільш раціональні способи погашення взаємної заборгованості;
- провести взаємозаліки, поступово скорочуючи обсяги заборгованості;
- вести облік та звітність проведених взаєморозрахунків.